

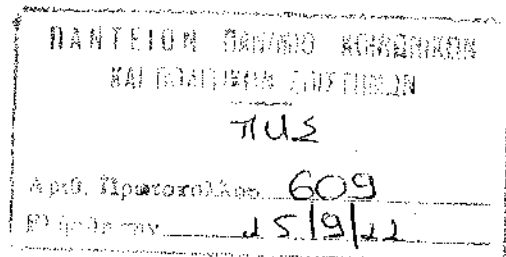

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

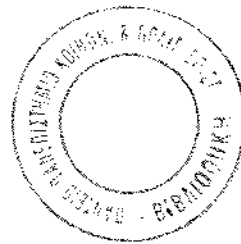
**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**

Διπλωματική Εργασία:

**Το ζήτημα της ασφάλειας του ενεργειακού
εφοδιασμού φυσικού αερίου στην Ευρωπαϊκή
Ένωση**

ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ (Α.Μ.: 1209M061)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

Αθήνα 2011

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κύριο Χαράλαμπο Παπασωτηρίου για την βοήθεια και την καθοριστική συμβολή του στην εκπόνηση της εργασίας αυτής.

Απευθύνω ιδιαίτερες ευχαριστίες στον Δρ. Κωνσταντίνο Φύλη για την αμέριστη υποστήριξη, τις ακαδημαϊκές συμβουλές και την ουσιαστική καθοδήγηση που μου προσέφερε κατά την συγγραφή του πονήματος αυτού.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	4
Γεωπολιτική, γεωοικονομία: μια πρώτη προσέγγιση	6
Γιατί το φυσικό αέριο;	10
Ενεργειακή πολιτική, ενεργειακή ασφάλεια και ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε φυσικό αέριο.....	14
Οι αγωγοί και η «διπλωματία» τους	30
Ο Ναμπούκο	34
Southern Europe Gas Ring Project	43
Ο αγωγός South Stream	47
Nordstream	50
Ο ρωσικός παράγοντας: η ρωσική ενεργειακή πολιτική	51
Gazprom: Το ισχυρό χαρτί της ρωσικής ενεργειακής στρατηγικής	61
Το σύστημα LNG	64
Προτάσεις για την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση...	72
Επίλογος.....	74
Βιβλιογραφία	78

Εισαγωγή

Το ζήτημα του ασφαλούς ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο ανέρχεται σταδιακά σε όλο και υψηλότερα επίπεδα στην ατζέντα της ευρωπαϊκής πολιτικής. Οι κρίσεις Μόσχας-Κιέβου του 2006 και 2009 κατέδειξαν με τον πιο προφανή τρόπο ότι ακόμα κι αν οι Ευρωπαίοι καταναλωτές και πολιτικοί είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους, οι χώρες προμηθευτές και διαμετακομιστές μπορεί να φανούν αναξιόπιστοι.

Η ενεργειακή ασφάλεια αποκτά κρίσιμη σημασία στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Αυτό συμβαίνει επειδή τα κράτη αναπτύσσονται με ταχείς ρυθμούς που απαιτούν συνεχή παροχή ενέργειας σε προσιτό κόστος. Η εργασία αυτή θα ασχοληθεί με μια ειδική πτυχή της ενεργειακής ασφάλειας, τον ασφαλή ενεργειακό εφοδιασμό σε φυσικό αέριο. Ο όρος αυτός αναφέρεται στη διασφάλιση αδιατάρακτης και σταθερής ροής του εν λόγω υδρογονάνθρακα από τη χώρα που τον παράγει προς τη χώρα που τον καταναλώνει. Αυτή η διασφάλιση επιτυγχάνεται με διαφοροποίηση των προμηθευτών και των οδών διαμετακόμισης.

Πιο συγκεκριμένα, θα ασχοληθούμε με τον ασφαλή ενεργειακό εφοδιασμό με φυσικό αέριο των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επειδή παρουσιάζει ένα έντονο γεωπολιτικό ενδιαφέρον.

- Καταρχάς, το φυσικό αέριο είναι ο δεύτερος σημαντικότερος ενεργειακός πόρος για την Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το πετρέλαιο, με τις προοπτικές να δείχνουν ότι η κατανάλωση του αναμένεται να αυξηθεί.
- Δεύτερον, οι μεγαλύτερες ποσότητες φυσικού αερίου που καταναλώνει η Ευρωπαϊκή Ένωση προέρχονται από ένα ασιατικό-ευρασιατικό κράτος, τη Ρωσία.
- Τρίτον, το φυσικό αέριο, όταν δεν μεταφέρεται δια θαλάσσης, μεταφέρεται μέσω αγωγών, οι οποίοι δημιουργούν αυξανόμενες σχέσεις αλληλεξάρτησης.

- Τέταρτον, η ανάγκη για φυσικό αέριο φέρνει την Ευρωπαϊκή Ένωση κοντά σε ένα σύνολο μετασοβιετικών κρατών που εκλαμβάνουν την ενέργεια ως μέσο αύξησης της οικονομικής τους ισχύος και του πολιτικού τους εκτοπίσματος.
- Πέμπτον, η απουσία μιας συνεκτικής και αποτελεσματικής κοινής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής -πέραν από απλές κατευθυντήριες γραμμές που υπάρχουν τώρα- οδηγεί τα ευρωπαϊκά κράτη να αναλαμβάνουν μόνα τους πρωτοβουλίες και να επιδιώκουν ειδικές σχέσεις με ασιατικά κράτη, προκειμένου να ικανοποιούν τις εσωτερικές ενεργειακές ανάγκες τους.

Ωστόσο, τίθεται το ηθικό ερώτημα: είναι δυνατόν η σύγχρονη δημοκρατική Ευρωπαϊκή Ένωση να κωφεύει μπροστά στην έλλειψη βασικών πτυχών ενός σύγχρονου αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος (πλουραλισμός, πολυκομματισμός, σεβασμός των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, χρηστή διοίκηση κ.ά.) που εμφανίζουν αυτά τα κράτη, προκειμένου απλώς και μόνο να προμηθεύεται επαρκείς ποσότητες ενέργειας;

Αυτά τα ζητήματα συνιστούν εν πολλοίς τους λόγους για τους οποίους επλέξαμε το εν λόγω θέμα. Στο πλαίσιο αυτό θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε την κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική, τις ιδιαιτερότητες του φυσικού αερίου, τους σημαντικότερους υφιστάμενους και σχεδιαζόμενους αγωγούς και τα γεωπολιτικά ζητήματα που ανακύπτουν και εμπλέκουν κράτη προμηθευτές, κράτη καταναλωτές και μη κρατικούς δρώντες, όπως είναι οι εταιρείες που ασχολούνται με τη μεταφορά φυσικού αερίου και την κατασκευή αγωγών (π.χ. Gazprom). Τέλος, θα ολοκληρώσουμε με την παρουσίαση ορισμένων προτάσεων-λύσεων για τον ασφαλή ενεργειακό εφοδιασμό.

Γεωπολιτική, γεωοικονομία: μια πρώτη προσέγγιση

Η παρούσα μελέτη θα έχει ως σκοπό να εξετάσει τη γεωπολιτική, γεωοικονομική και γεωστρατηγική διάσταση του ενεργειακού ζητήματος του φυσικού αερίου στον ευρασιατικό χώρο. Θα ξεκινήσουμε οριοθετώντας τις τρεις αυτές διαστάσεις.

Γεωπολιτική είναι η πολιτική αντίληψη που οδηγεί στην ανάπτυξη συγκεκριμένων αρχών σύμφωνα με τις οποίες δρα ο κυρίαρχος διεθνής παράγων, το κράτος. Η συγκεκριμένη πολιτική αντίληψη προκύπτει από τη γεωγραφική θέση του κάθε κράτους, το μέγεθος της οικονομίας, το δόγμα και την ισχύ των ενόπλων δυνάμεων, την ιδιοσυγκρασία του λαού, τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας, την πολιτική σταθερότητα και το χαρακτήρα των διεθνών σχέσεων¹. Η γεωπολιτική θα μπορούσε να οριστεί πρακτικά και εύληπτα ως η «πολιτική του χώρου»². Παρέχοντας ορισμένες επιπλέον λεπτομέρειες, η γεωπολιτική εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο γεωγραφικοί παράγοντες (μορφολογία εδάφους, θέση κ.ά.) επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική ενός κράτους πρωτίστως απέναντι σε γειτονικά κράτη. Στην περίπτωση της Ρωσίας που εξετάζουμε, η ανάγκη της να έχει πρόσβαση σε θερμές θάλασσες την έφερνε σε αντιπαράθεση με την τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ακόμα πιο λακωνικά και με ακρίβεια δίνει τον ορισμό της ο Geoffrey Parker γράφοντας ότι γεωπολιτική είναι «η μελέτη των διεθνών σχέσεων από μία χωρική ή γεωγραφική οπτική»³.

Με αυτόν τον ορισμό βέβαια προκύπτει η ανάγκη να ορίσει κανείς και το ίδιο το αντικείμενο των διεθνών σχέσεων. Χωρίς να εισέλθουμε σε μεγάλη λεπτομέρεια θα προτιμήσουμε έναν γενικότερο ορισμό: διεθνείς σχέσεις καλείται το σύνολο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των δρώντων (κρατών και θεσμών) του διεθνούς συστήματος, καθώς και τα αποτελέσματα των αλληλεπιδράσεων αυτών.

Η γεωστρατηγική από την άλλη πλευρά, όπως θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή από εμάς, μοιάζει με συστατικό στοιχείο της γεωπολιτικής. Η

¹ Vladimir Prants, "Geopolitics: its role and impact on the organizational development and employment of the RF Navy", *Military Thought*, 7-9/2004, σελ. 1-2, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JAP/is_aj_n15627732?tag=artBody:coll

² Χουνδρής Γεώργιος, «Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική στην Ασία», διπλωματική εργασία Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Πειραιά, Φεβρουάριος 2009, σ. 10.

³ Geoffrey Parker, *Γεωπολιτική: Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Αθήνα: Ροές, 2002, σ. 35.

γεωστρατηγική δίνει έμφαση στη γεωγραφική θέση που καταλαμβάνει ένα κράτος. Η γεωγραφική θέση δεν σημαίνει απλώς εντοπισμός ενός κράτους στο χάρτη αλλά και κατανόηση του τι σημαίνει για ένα κράτος η συγκεκριμένη θέση. Με άλλα λόγια, αυτή η θέση καθορίζει το πώς θα απαντήσει ένα κράτος σε κρίσιμα για την επιβίωση του ερωτήματα. Υπάρχει πρόσβαση σε θαλάσσιες οδούς; Επιτρέπουν οι κλιματικές συνθήκες μια συγκεκριμένη μέθοδο οικονομικής ανάπτυξης; Υπάρχει πρόσβαση σε πρώτες ύλες; Ποια η έκταση των εδαφών και της ενδοχώρας; Βεβαίως, όλοι οι παράγοντες μπορούν να μεταβληθούν και το κράτος να δώσει απαντήσεις που το ευνοούν στα ανωτέρω ερωτήματα χάρη στην εξέλιξη της τεχνολογίας. Και πάλι όμως, για να έχει στη διάθεσή του ένα κράτος την τεχνολογία που το ενδιαφέρει οφείλει να φροντίζει για την οικονομική του ευρωστία.

Αποσυνθέτοντας τον όρο γεωστρατηγική θα θέλαμε τώρα να αναφερθούμε στην έννοια της στρατηγικής. Έτσι, στον πυρήνα της στρατηγικής βρίσκουμε τις εξής λέξεις-κλειδιά: μέσα, σκοποί, αντίπαλος⁴. Η στρατηγική δεν δημιουργείται ποτέ εν κενώ. Απαιτεί πρωτίστως έναν απειλητικό ή δυνητικά απειλητικό αντίπαλο. Με βάση αυτόν, το κράτος καθορίζει τους στόχους της εξωτερικής και αμυντικής του πολιτικής, καθώς και όλα τα μέσα που έχει διαθέσιμα και θεωρεί κατάλληλα για την επίτευξη των στόχων αυτών⁵. Όπως βεβαίως πρέπει να γίνει κατανοητό, ο καθορισμός των στόχων δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τον προσδιορισμό των συμφερόντων ενός κράτους. Τα συμφέροντα στη συνέχεια συνδέονται με σημαντικά ζητήματα εθνικής ασφάλειας που άπτονται των διεθνών σχέσεων του κράτους⁶. Όλα αυτά, εν ολίγοις, εξετάζει η στρατηγική. Για το λόγο αυτό, βασικά κριτήρια αξιολόγησης της ποιότητας της στρατηγικής ενός κράτους αποτελούν η σύνδεση που πραγματοποιεί μεταξύ μέσων και σκοπών, καθώς και η καταλληλότητα.

Όπως θα δούμε στην πορεία της εργασίας, θα γίνει λόγος για ενεργειακή στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ρωσίας κ.ο.κ. Αυτό είναι απόλυτα κατανοητό, αν αναλογιστούμε ότι στο πέραςμα του χρόνου η ενέργεια αποτέλεσε μέσο και στόχο της στρατηγικής. Για το λόγο αυτό, διαπιστώνουμε ότι στον πυρήνα κάθε ενεργειακής στρατηγικής βρίσκεται η επάρκεια των ενεργειακών πόρων και, αν αυτοί δεν υφίστανται, η ασφάλεια των οδών μέσω των οποίων μεταφέρονται οι

⁴ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα, 2008.

⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6^{ος} έως 11^{ος} αιώνας*, Αθήνα: Ποιότητα, 2000.

⁶ Peter Paret, *Οι δημιουργοί της σύγχρονης στρατηγικής. Από τον Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή*, Αθήνα: Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004, σ. 1028.

ενεργειακοί πόροι στο κάθε κράτος. Η επάρκεια των ενεργειακών πόρων, σε ένα προσιτό κόστος, για όλους τους καταναλωτές και τη βιομηχανία, είναι ζωτικής σημασίας. Αυτή η διαπίστωση οδήγησε στην ανάπτυξη διαφόρων πηγών ενέργειας, σαφώς πιο οικονομικών, όπως είναι το φυσικό αέριο, ή άλλων που αποτελούν ανανεώσιμες. Έτσι επιδιώχθηκε, αφενός να μειωθεί το κόστος της χρήσης ενέργειας, αφετέρου να αντιμετωπισθεί το ενδεχόμενο εξάντλησης των πόρων αυτών. Για το λόγο αυτό η ενεργειακή στρατηγική αξιοποίησε την επιστήμη και την τεχνολογία.

Επίσης, χρειάζεται να τονίσουμε ότι η ενέργεια αποτελεί μέσο και σκοπό τόσο για τον παραγωγό-εξαγωγέα όσο και για τη χώρα καταναλωτή-εισαγωγέα. Έτσι, δημιουργείται ένα ενδιαφέρον πλέγμα αλληλεξαρτήσεων. Οι χώρες εισαγωγείς λαμβάνουν ενέργεια και παρέχουν χρήμα. Με την ενέργεια τροφοδοτούν τη βιομηχανία τους, που οδηγεί σε άνοδο του παραγόμενου προϊόντος, της ανάπτυξης και εν τέλει της ισχύος τους. Παράλληλα, καλύπτουν τις ανάγκες των πολιτών τους, γεγονός που αποθαρρύνει τη δημιουργία εντάσεων και λαϊκών αντικυβερνητικών εξεγέρσεων που μπορούν να απειλήσουν την πολιτική σταθερότητα. Αντίστοιχα, οι εξαγωγείς ενέργειας λαμβάνουν χρήμα που, με τη σειρά του, τους επιτρέπει να δημιουργήσουν υποδομές και βιομηχανίες που θα τονώσουν την ανάπτυξή τους. Επίσης, και σε αυτή την περίπτωση, οι πολίτες τους δρέπουν τα αποτελέσματα της αύξησης του συνολικού πλούτου του κράτους, με αποτέλεσμα να προκύπτει πολιτική σταθερότητα και κοινωνική ανάπτυξη. Βεβαίως, γύρω από αυτό το πλέγμα αλληλεξάρτησης τα πράγματα είναι πολύπλοκα, δημιουργούνται συμμαχίες, αντίπαλοι, ανταγωνισμοί και διαφοροποιήσεις τιμών, με αποτέλεσμα δίκαια να μπορεί να ειπωθεί ότι πλέον μπορούμε να κάνουμε λόγο για ενεργειακή στρατηγική με εργαλείο την ενέργεια ή και με στρατηγικό στόχο αυτήν.

Στη συνέχεια θα κάνουμε λόγο λίγο περισσότερο για τον όρο γεωοικονομία. Πολλοί αναλυτές αμφισβητούν την ύπαρξη του όρου γεωοικονομία, ο οποίος αποδίδεται στον Edward Luttwak⁷, εντάσσοντας τις εκτιμήσεις της στο ευρύτερο πλαίσιο της γεωπολιτικής. Εμείς θα καταγράψουμε ορισμένα σχόλια, θέλοντας να διακρίνουμε τους όρους και να τονίσουμε ότι η μελέτη μας, αφορώντας την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού σε φυσικό αέριο, εντάσσεται στο πλαίσιο της γεωστρατηγικής-γεωοικονομίας.

⁷ Edward Luttwak, "From Geopolitics to Geoeconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce", *The National Interest*, Vol. 20, 1990.

Η γεωοικονομία, αν και συνδέεται με την γεωπολιτική, θεωρείται εφαρμοσμένη επιστήμη που εξετάζει τη συμπεριφορά ενός κράτους σε μια δεδομένη κατάσταση, η οποία προσδιορίζει την οικονομική του στρατηγική σε παγκόσμιο επίπεδο. Επομένως, με μια επέκταση της έννοιας της γεωπολιτικής κατά Parker, θα λέγαμε ότι γεωοικονομία είναι οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις από γεωγραφική σκοπιά. Όπως το εκλαμβάνουμε, αν επιχειρήσουμε να το διατυπώσουμε με ακρίβεια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ενώ η γεωστρατηγική περιλαμβάνει όλα τα διαθέσιμα μέσα του κράτους, η γεωοικονομία άπτεται μόνο οικονομικών παραγόντων, σε σχέση με την ιδιαίτερη γεωγραφική θέση ενός κράτους.

Σύμφωνα λοιπόν με αυτές τις προσεγγίσεις, οι ροές ενεργειακών πόρων διεθνώς, για λόγους εξασφάλισης εσόδων, έδωσαν γεωοικονομικές διαστάσεις στη διαμετακόμιση υδρογονανθράκων. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να εξεταστεί η περιοχή στην οποία εντοπίζονται οι πόροι, και μάλιστα οι περισσότεροι εξ αυτών, η εγγύτητα τους στις αγορές καθώς και ο τρόπος μεταφοράς τους σε αυτές. Για παράδειγμα, τα πλούσια αποθέματα υδρογονανθράκων της Κεντρικής Ασίας βρίσκονται μακριά από τη μεγάλη ενεργειακή αγορά της Ευρώπης, με αποτέλεσμα να χρειάζονται τη συνεισφορά του ρωσικού δικτύου αγωγών προκειμένου να μεταφερθούν⁸.

Συμπερασματικά, η μελέτη θέλει να καταστήσει σαφές ευθύς εξαρχής ότι η ανάλυση που επιχειρεί περί της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο λαμβάνει υπόψη τη γεωγραφική ιδιαιτερότητα της και τις οικονομικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα κράτη μέλη της. Για το λόγο αυτό θα μελετηθούν οι αγωγοί, τα συμφέροντα και οι στρατηγικές των εμπλεκόμενων δρώντων, και θα δοθούν διάφορα ποσοτικά στοιχεία με σκοπό να τεκμηριώσουν τις απόψεις που θα διατυπωθούν.

⁸ Stanislav Zakharovich Zhiznin, "Geo-Economic Aspects of Gas Transmission from Russia", *Nezavisimaya gazeta*, 11 Μαρτίου 2008 http://en.ng.ru/energy/2008-03-11/1_geoeconomic.html προσπελάστηκε στις 20 Ιουνίου 2011.

Γιατί το φυσικό αέριο;

Το φυσικό αέριο παρουσιάζει μια σειρά ιδιαιτεροτήτων που έχουν στρέψει το ενδιαφέρον της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας κοινότητας σε αυτό. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, μας ενδιαφέρει η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ζήτημα της διακίνησης του φυσικού αερίου, καθώς και οι πολιτικές των χωρών προμηθευτών και διαμετακομιστών. Δηλαδή, επιθυμούμε να καταστήσουμε ξεκάθαρο ότι δεν θα ασχοληθούμε εκτενώς με την -πολύ σημαντική κατά τα άλλα- αμερικανική εμπλοκή στην ευρασιατική ηπειρωτική μάζα παρά μόνο αν αυτό είναι αναγκαίο.

Το φυσικό αέριο αναμένεται να διαδραματίσει έναν ολοένα αυξανόμενο ρόλο στα παγκόσμια ενεργειακά δρώμενα των επόμενων δύο δεκαετιών. Πρόκειται να αποτελέσει το συμβατικό καύσιμο του μέλλοντος. Η αυξανόμενη σημασία του μπορεί να αποδειχτεί από το ύψος της κατανάλωσης του, το οποίο προβλέπεται ότι θα σημειώσει άνοδο μεσομακροπρόθεσμα. Σύμφωνα με στοιχεία, η κατανάλωση του «γαλαζίου χρυσού» -η οποία έφτασε τα 2.800 δισεκατομμύρια κ.μ. το 2007- εκτιμάται ότι θα αγγίξει τα 4.700 δισεκατομμύρια κ.μ. το 2030 καταγράφοντας έτσι μια αύξηση της τάξης του 68%⁹. Μάλιστα η κατανάλωση του υγροποιημένου αερίου θα αυξάνεται ακόμα περισσότερο με την πάροδο του χρόνου με ρυθμούς της τάξης του 10% ετησίως.

Πρόκειται για ένα οικονομικότερο καύσιμο σε σχέση με το πετρέλαιο και την ηλεκτρική ενέργεια. Μάλιστα, στην Ευρώπη συναντάμε 300 εκατομμύρια νοικοκυριά συνδεδεμένα με το φυσικό αέριο¹⁰. Το φυσικό αέριο είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί για θέρμανση στα νοικοκυριά και για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στις βιομηχανίες.

Το πλέον σημαντικό στοιχείο ωστόσο που μας κινεί το ενδιαφέρον να ασχοληθούμε με το φυσικό αέριο είναι το γεγονός ότι αποτελεί τη δεύτερη σημαντικότερη μετά το πετρέλαιο ενεργειακή πηγή με γεωπολιτικές προεκτάσεις. Αυτή η άποψη υποστηρίζεται από το γεγονός ότι το πετρέλαιο (και τα προϊόντα πετρελαίου), που αποτελεί την πρώτη ενεργειακή πηγή, κάλυπτε το 33,9% της παγκόσμιας ενεργειακής κατανάλωσης το 2005, ακολουθούμενο από το φυσικό αέριο

⁹ Παναγιώτης Ρουμελιώτης, *Προς Έναν Πολυπολικό Κόσμο*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη, 2009, σ. 558.

¹⁰ ΔΕΠΑ, Απολογισμός 2007,

http://www.depa.gr/files/downloadables/brochures/annual_report_2007_gr.pdf, σ. 42.

με ποσοστό 20,9%, την ηλεκτρική ενέργεια με ποσοστό 9,3% και τέλος τη βιομάζα με ποσοστό 10,3%¹¹. Αν και το πετρέλαιο θα παραμείνει βεβαίως στην κορυφή της παγκόσμιας ενεργειακής κατανάλωσης το 2030, το ποσοστό του φυσικού αερίου θα αυξηθεί λίγο φτάνοντας το 23% το ίδιο έτος μέτρησης¹².

Μία ακόμα ιδιαιτερότητα του φυσικού αερίου είναι ότι, σε αντίθεση με το πετρέλαιο που μπορεί να μεταφερθεί τόσο μέσω τάνκερ (δια θαλάσσης) όσο και μέσω αγωγών, εκείνο μεταφέρεται μόνο μέσω αγωγών στις δυτικές αγορές¹³. Μόνο το υδροποιημένο φυσικό αέριο μπορεί να μεταφερθεί δια θαλάσσης, αλλά στη συνέχεια χρειάζεται να επανέλθει με ειδική διαδικασία στην αέρια μορφή. Αν και είναι κρίσιμο να παραμένουν ανοιχτοί οι θαλάσσιοι δρόμοι μέσω των οποίων διακινούνται γενικότερα οι πρώτες ύλες, και στην προκείμενη περίπτωση το φυσικό αέριο, ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία εμφανίζουν οι αγωγοί. Η κατασκευή αγωγών δημιουργεί μια σχέση αλληλεξάρτησης, ένα είδος «γάμου» μεταξύ του προμηθευτή, του διαμετακομιστή και του καταναλωτή. Οποιαδήποτε διαταραχή σε έναν από τους τρεις κρίκους της αλυσίδας ενεργειακής αλληλεξάρτησης μπορεί να επηρεάσει και τους υπόλοιπους κρίκους. Και δεδομένου ότι η κατασκευή αγωγών είναι δαπανηρή, χρονοβόρα και εμπλέκει κράτη, εταιρείες και ισχυρά πρόσωπα¹⁴, διαπιστώνουμε ότι οι υποδομές διαμετακόμισης προσφέρονται για πολιτικά και οικονομικά παιχνίδια ισχύος, τα οποία δυνητικά υπονομεύουν τη δυνατότητα τους να παρέχουν ανεμπόδιστο ενεργειακό εφοδιασμό¹⁵. Για παράδειγμα, τόσο η παραγωγός όσο και η χώρα-transit δύνανται να ασκήσουν πίεση στην καταναλώτρια χώρα για απόκομιση πολιτικού οφέλους κλείνοντας τις στρόφιγγες παροχής ενέργειας και δημιουργώντας προβλήματα οικονομικής φύσης και εμπορικής αξιοπιστίας. Τα εν λόγω προβλήματα διογκώνονται σε περιόδους πολιτικής αστάθειας, όπως απέδειξαν οι ρωσοουκρανικές διαμάχες του 2006 και 2009.

Ειδικότερα για την Ευρώπη, προβλέπεται αύξηση της ενεργειακής εξάρτησης εντός των επόμενων ετών. Πιο αναλυτικά, η Ευρώπη αναμένεται μέχρι το 2025 να

¹¹ Ο.π., Ρουμेलιώτης, 2009, σ. 557.

¹² Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 558.

¹³ Maria Kottari, "Black Sea energy security: cooperation & conflict", *Strategic Insights*, No 32, Μάιος 2011, σ. 14.

¹⁴ Για παράδειγμα ο Ρώσος πρόεδρος Vladimir Putin τοποθετεί άτομα της απόλυτης εμπιστοσύνης και επιρροής του (βλ. Alexei Miller) επικεφαλής του ρωσικού κολοσσού στον τομέα του φυσικού αερίου Gazprom.

¹⁵ Ksenia Borisocheva, "Analysis of the Oil –and Gas- Pipeline Links between EU and Russia: An account of intrinsic interests", CERE (Centre for Russia and Eurasia, Athens, Greece), Νοέμβριος 2007, σ. 3.

εξαρτάται από εισαγωγές φυσικού αερίου σε ποσοστό 80%, το οποίο προβλέπεται να φτάσει το 84% μέχρι το 2030¹⁶.

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι αυξανόμενες ενεργειακές ανάγκες απαιτούν και αυξημένες επενδύσεις σε εγκαταστάσεις. Ειδικά για την αντικατάσταση και τον εκσυγχρονισμό παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου θα απαιτηθούν μέχρι το 2030 8.200 δισεκατομμύρια δολάρια. Το μέγεθος των επενδύσεων που απαιτείται δημιουργεί εύλογα μεγάλες αμφιβολίες σχετικά με το εφικτό της υλοποίησής τους¹⁷.

Κοιτάζοντας το χάρτη των υδρογονανθράκων, παρατηρούμε ότι η Μέση Ανατολή διαθέτει τεράστια αποθέματα φυσικού αερίου, τα οποία όμως δεν είναι ανεξάντλητα. Η Σαουδική Αραβία βρίσκεται στην τέταρτη θέση σε ό,τι αφορά στα αποθέματα φυσικού αερίου, με 6.700 δισεκατομμύρια κ.μ.¹⁸. Στις τρεις πρώτες θέσεις των κρατών με τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου συναντάμε τη Ρωσία με 48.000 δισεκατομμύρια κ.μ., το Ιράν με 28.000 δισεκατομμύρια κ.μ. και το Κατάρ με 26.000 δισεκατομμύρια κ.μ.¹⁹. Μετά την παράθεση των παραπάνω στοιχείων θεωρούμε ότι έχει γίνει αντιληπτό για ποιον λόγο τα ενεργειακά projects στρέφονται ή επιδιώκουν να στραφούν προς αυτές τις χώρες.

Αν παρατηρήσουμε, στη συνέχεια, τον πίνακα των χωρών με τη μεγαλύτερη παραγωγή φυσικού αερίου για το 2005²⁰, διαπιστώνουμε ότι στην πρώτη θέση βρίσκεται η Ρωσία με μερίδιο 22,4% επί του συνόλου της παγκόσμιας παραγωγής. Στη δεύτερη θέση συναντάμε τις Ηνωμένες Πολιτείες με ποσοστό 18,2% και στην τρίτη θέση, με μεγάλη διαφορά, τον Καναδά (6,5%).

Συμπερασματικά, η Ρωσία πρωτοστατεί τόσο στα αποθέματα όσο και στην παραγωγή του συγκεκριμένου υδρογονάνθρακα. Για το λόγο αυτό βρίσκεται στην κορυφή της προμήθειας φυσικού αερίου προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, οδηγώντας σε μια αύξηση της ενεργειακής εξάρτησης της τελευταίας.

Περνώντας από τις χώρες εξαγωγείς στις χώρες εισαγωγείς φυσικού αερίου, πρέπει να αναφέρουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αυξήσει τις εισαγωγές ενεργειακών πόρων της από 50% το 2005 σε 70% το 2030, με αποτέλεσμα να καλύπτει κατ' αυτόν τον τρόπο το 80% των αναγκών της σε αυτόν τον υδρογονάνθρακα. Μόνο η Ρωσία και η Νορβηγία θα καλύπτουν το 50% των

¹⁶ Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 559.

¹⁷ Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 559.

¹⁸ Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 560.

¹⁹ Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 560.

²⁰ Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 561.

ευρωπαϊκών αναγκών, ενώ το υπόλοιπο 50% θα διαμοιράζεται ανάμεσα σε Σαουδική Αραβία, Ιράν, Ιράκ και Αλγερία²¹. Άρα, κατανοούμε την αυξημένη σημασία των δύο πρώτων κρατών στην ευρωπαϊκή ενεργειακή προμήθεια. Μάλιστα, από εισαγωγές ρωσικού αερίου εξαρτάται κατά 87% η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη²². Χρειάζεται πάντως εδώ, κλείνοντας αυτό το κομμάτι παράθεσης στοιχείων, να τονίσουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα παραμείνει ο βασικότερος καταναλωτής ενέργειας παγκοσμίως μέχρι το 2030.

Όσον αφορά στα πλεονεκτήματα του φυσικού αερίου, πρέπει να επισημάνουμε ότι, εκτός της εναλλακτικής λύσης που προσφέρει έναντι του πετρελαίου, το αέριο αποτελεί μία καθαρότερη μορφή ενέργειας, αν και δεν συγκαταλέγεται στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Ένας ακόμη λόγος λοιπόν για τον οποίο αναμένεται να αυξηθεί η ζήτηση του φυσικού αερίου στην Ευρώπη, που οδηγεί αναλυτές να πιστεύουν ότι θα αντικαταστήσει το πετρέλαιο ως πρώτη πηγή ενέργειας, είναι οι αυστηροί κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος²³, που εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στην αντικατάσταση ορυκτών καυσίμων υψηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Το φυσικό αέριο έχει σχετικά χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα με αποτέλεσμα να αναμένεται να προτιμηθεί.

Η σημασία του φυσικού αερίου εκτιμάται ότι θα αυξηθεί και λόγω του πρόσφατου περιστατικού της Φουκουσίμα, το οποίο μαρτυρά τους κινδύνους της εκτεταμένης χρήσης πυρηνικής ενέργειας. Αν και ανέκαθεν υπήρχε κοινωνική αντίδραση στη χρήση πυρηνικής ενέργειας, για λόγους ασφαλείας αλλά και περιβαλλοντικούς, το συμβάν της Ιαπωνίας ενέτεινε την αρνητική διάθεση. Βέβαια, και στην περίπτωση αυτή έγιναν εμφανείς οι διαφορετικές απόψεις των μεγάλων κρατών της Ευρώπης, με τη Γαλλία να καλεί για αύξηση των μέτρων ασφαλείας στους πυρηνικούς σταθμούς, και τη Γερμανία από την άλλη πλευρά να ανακοινώνει ότι θα τερματίσει το πυρηνικό της πρόγραμμα μέχρι το 2022. Στο παρελθόν είχε λάβει την ίδια απόφαση για το 2036, ενώ ήδη οι 8 από τους 17 πυρηνικούς σταθμούς που διαθέτει βρίσκονται σε αδράνεια²⁴.

²¹ Ο.π., Ρουμελιώτης, 2009, σ. 561.

²² Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 6.

²³ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 6.

²⁴ Luke Jerod Kummer, "Fukushima Disaster Prompts Transatlantic Nuclear Debate", *The Washington Diplomat*, 28 Ιουνίου 2011, προσπελάστηκε στις 28 Ιουλίου 2011, http://www.washdiplomat.com/index.php?option=com_content&view=article&id=7895:fukushima-disaster-prompts-transatlantic-nuclear-debate&catid=1475&Itemid=428.

Ενεργειακή πολιτική, ενεργειακή ασφάλεια και ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε φυσικό αέριο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως έχει εκφράσει μέσω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο έγγραφο COM (2000) 154²⁵, αναγνωρίζει την αυξημένη σημασία που διαδραματίζει η ενέργεια για τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Επομένως, κρίνεται όλο και πιο σημαντική η δημιουργία μιας αποτελεσματικής κοινής ενεργειακής πολιτικής.

Οι προκλήσεις που δέχεται στο πέρασμα του χρόνου η Ένωση στον ενεργειακό τομέα είναι μεγάλες και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης. Από την ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος και την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης μέχρι τη διαχρονική αύξηση της ενεργειακής της εξάρτησης από εξωτερικές πηγές, οι εν λόγω προκλήσεις έχουν αναβαθμίσει την ενεργειακή ασφάλεια σε βασικό στόχο της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής.

Ένας γενικότερος ορισμός που θα μπορούσε να δοθεί για την ενεργειακή ασφάλεια είναι ο εφοδιασμός σε ενέργεια με ασφάλεια και σε προσιτό κόστος, η εξασφάλιση αδιατάρακτης και συνεχούς παροχής ενεργειακών πόρων. Κλασική αρχή της ενεργειακής ασφάλειας είναι η διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού, η οποία περιλαμβάνει τη διαφοροποίηση των πηγών και των οδών διαμετακόμισης, μέσω των οποίων θα εξασφαλίζεται ανεμπόδιστη ροή πόρων, εφόσον θα περιορίζεται η εξάρτηση από έναν και μόνο προμηθευτή ή μία ενεργειακή οδό²⁶.

Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και όπως αφενός ετέθη από τη Διυπουργική Σύνοδο για την Ενέργεια που έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες το 1998, αφετέρου παρατίθεται στην Πράσινη Βίβλο για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού του Νοεμβρίου του 2000, ο ασφαλής ενεργειακός εφοδιασμός όλων των Ευρωπαίων καταναλωτών σε προσιτό κόστος, με παράλληλη προστασία του περιβάλλοντος και προαγωγή του υγιούς ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας, αποτελεί βασικό στόχο της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής. Θα μπορούσαμε κατ' αυτόν τον τρόπο να διακρίνουμε τρεις προτεραιότητες στην

²⁵ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «Η διαμόρφωση της νέας Ευρώπης», Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Συμβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών, Στρατηγικοί Στόχοι 2000-2005, Βρυξέλλες 9 Φεβρουαρίου 2000, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriSery/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0154:FIN:EL:PDF>.

²⁶ Svante Cornell, Anna Jonsson, Niklas Nilson & Per Hagstrom, *Η Ευρύτερη Περιοχή του Ευξείνου Πόντου: Ένας Νέος Κόμβος στην Ευρωπαϊκή Ασφάλεια*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2007, σσ. 46-47.

ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική: την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, την προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση του υγιούς ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή βιομηχανία ενέργειας²⁷.

Χρειάζεται να τονιστεί ότι όσο περισσότερο αυξάνεται η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από εξωτερικές πηγές τόσο αναβαθμίζεται η σημασία του ασφαλούς ενεργειακού εφοδιασμού. Η Πράσινη Βίβλος αναφέρει ότι η ενεργειακή εξάρτηση της Ένωσης από εισαγόμενα προϊόντα καλύπτει το 50% των ενεργειακών αναγκών, ποσοστό που αναμένεται να αυξηθεί φτάνοντας στο 70% πριν το 2030, εκτός αν υπάρξει κάποια θετική αλλαγή.

Η ενεργειακή ασφάλεια, ευρύτερα, συνδέεται με την εύρυθμη λειτουργία της ευρωπαϊκής ενιαίας αγοράς ενέργειας. Στο πλαίσιο αυτό, το 2001 η Επιτροπή ενέκρινε δέσμη μέτρων με στόχο το πλήρες άνοιγμα των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου από το 2007. Μέσω αυτών των μέτρων εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των δύο παραπάνω ενεργειακών πόρων, που με τη σειρά της ανοίγει το δρόμο για ένα ενεργειακό περιβάλλον ουσιαστικά ανταγωνιστικό, που θα παρέχει εφοδιασμό σε ενέργεια με ασφάλεια και σε προσιτό κόστος. Στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς ενέργειας προωθούνται τα διευρωπαϊκά δίκτυα ενέργειας στους τομείς του ηλεκτρισμού και ιδίως του φυσικού αερίου, όπου και σημειώθηκε η μεγαλύτερη πρόοδος. Η υλοποίηση των διευρωπαϊκών ενεργειακών δικτύων έχει επιπτώσεις και στις σχέσεις με τρίτες χώρες, εφόσον έχουν πραγματοποιηθεί διασυνδέσεις με κράτη της Μεσογείου, της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και με τη Νορβηγία.

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα μέχρι στιγμής δεδομένα, η ενεργειακή ασφάλεια είναι μία ευρύτερη πλέον έννοια, που σχετίζεται με τη διασφάλιση ενός βέβαιου, οικολογικά βιώσιμου και οικονομικά προσιτού ενεργειακού εφοδιασμού. Συνδέεται με την αειφόρο ανάπτυξη, το παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, τις εξελίξεις στις ενεργειακές αγορές και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργειακή ασφάλεια εξασφαλίζεται μέσω της αξιοποίησης ποικίλων, φιλικών προς το περιβάλλον και οικονομικών πηγών, όπως είναι οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) και η πυρηνική ενέργεια.

²⁷ Συμβούλιο της ΕΕ, «Μεταφορές, Τηλεπικοινωνίες και Ενέργεια», 15295/06 (Presse 326, OR.en), Βρυξέλλες, 23 Νοεμβρίου 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/trans/92166.pdf, σ. 7.

Εντούτοις, μετά από αυτές τις εισαγωγικές παρατηρήσεις, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι εμείς θα ασχοληθούμε αποκλειστικά με το ζήτημα της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο. Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού βασίζεται στη διασφάλιση της υλικής διαθεσιμότητας των ενεργειακών πηγών. Υπό αυτές τις συνθήκες, για να διασφαλίζεται ο ενεργειακός εφοδιασμός θα πρέπει να διαφοροποιούνται οι πηγές προμήθειας φυσικού αερίου και οι οδοί διαμετακόμισης του προς την Ευρώπη, γεγονός που θα προστατεύει την Ένωση και τα κράτη μέλη της από την υπερβολική ενεργειακή εξάρτηση από έναν μόνο εξαγωγέα/προμηθευτή/διαμετακομιστή.

Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού περιλαμβάνει ένα σύνολο προσεγγίσεων που αποσκοπούν στην εξασφάλιση ενάντια στον κίνδυνο μη εφοδιασμού. Έτσι, αυτός ο στόχος αποτελεί κομμάτι της στρατηγικής κυβερνήσεων, εταιρειών και καταναλωτών, που προσπαθούν να διαχειριστούν αυτόν τον κίνδυνο. Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού διακρίνεται σε απόλυτη και ευέλικτη²⁸. Η απόλυτη ασφάλεια εφοδιασμού αποτελεί μια κατάσταση κατά την οποία δεν υφίσταται καμία διακοπή ή καθυστέρηση παράδοσης ενέργειας εξαιτίας ενδογενών ή εξωγενών επιπτώσεων. Η ευέλικτη ασφάλεια εφοδιασμού είναι μια μέθοδος περιορισμού των κινδύνων που προκύπτουν από την ανεπάρκεια του εφοδιασμού. Πρόκειται για τεχνολογικούς, πολιτικούς και οικονομικούς κινδύνους. Αυτό το ζήτημα αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο αλλά και κάθε κράτος μέλος ξεχωριστά, πολύ περισσότερο μάλιστα εκείνα τα κράτη που έχουν τις πλέον απελευθερωμένες αγορές ενέργειας, με αποτέλεσμα να είναι και πιο εκτεθειμένες στην ανεπάρκεια εφοδιασμού, όποτε αυτή διαπιστώνεται.

Η ανάγκη διασφάλισης ενός σταθερού ενεργειακού εφοδιασμού σε φυσικό αέριο έγινε ιδιαίτερα πειστική για πρώτη φορά εξαιτίας της ρωσοουκρανικής κρίσης για τις τιμές και την προμήθεια φυσικού αερίου του 2006, που επαναλήφθηκε το 2009. Και τις δύο φορές η Ρωσία κατηγορήσε την Ουκρανία ότι δεν ήταν συνεπής στις πληρωμές που όφειλε για την προμήθεια ρωσικού φυσικού αερίου. Στη συνέχεια, έκλεισε τις στρόφιγγες. Το συμπέρασμα ήταν ότι η ρωσική τακτική –χωρίς να

²⁸ Christian von Hirschhausen & Anne Neumann, "Security of (Gas) Supply: Conceptual Issues, Contractual Arrangements, and the Current EU Situation", INDES Workshop, Amsterdam, <http://www.ecn.nl/fileadmin/ecn/units/bs/INDES/indes-ch.pdf>, 6-7 May 2003.

εξετάζουμε το μερίδιο ευθύνης που πιθανότατα έφερε και η Ουκρανία²⁹ - «πάγωσε» όχι μόνο την Ουκρανία αλλά και ολόκληρη της Ευρώπης. Η ρωσική πολιτική που χρησιμοποιεί την ενέργεια ως εργαλείο επίτευξης στόχων εξωτερικής πολιτικής απέδειξε ότι μπορεί να απειλήσει την ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια³⁰.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπάθησε να ενισχύσει το κοινοτικό θεσμικό πλαίσιο προκειμένου να δημιουργήσει μια ασπίδα προστασίας εκ των έσω ενάντια στην περιορισμένη ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού. Όπως αναλύσαμε όμως, τα συμφέροντα των παικτών της Ευρώπης διαπλέκονται, μην επιτρέποντας τη διαμόρφωση μιας κοινής ενεργειακής πολιτικής. Παρά ταύτα, είναι σημαντικό να αναφέρουμε έναν Κανονισμό που υιοθετήθηκε το 2010 και δίνει το στίγμα της κατεύθυνσης της Ένωσης στον τομέα της ενέργειας. Ο Κανονισμός 994/2010 θέτει τις προϋποθέσεις που δίνουν τη δυνατότητα σε ένα κράτος μέλος να συνεχίσει την προμήθεια φυσικού αερίου, ακόμα και σε περιόδους κρίσης, σε συγκεκριμένες κατηγορίες προστατευόμενων καταναλωτών για περίοδο τουλάχιστον τριάντα ημερών. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, ο Κανονισμός προβλέπει τη δημιουργία περιφερειών εντός της Ένωσης με σκοπό τη διευκόλυνση της διασυνοριακής πρόσβασης σε εγκαταστάσεις αποθήκευσης αερίου. Για την Ελλάδα, η περιφέρεια που έχει δημιουργηθεί περιλαμβάνει επίσης τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Επιπλέον, στο πλαίσιο του Κανονισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ευθύνη για την ομαλή ανταλλαγή πληροφοριών και το συντονισμό και τη συνέπεια των ενεργειών των εμπλεκόμενων κρατών μελών και τρίτων χωρών. Ο Κανονισμός προβλέπει τη σύσταση μιας αρμόδιας Αρχής από κάθε κράτος μέλος, που είναι επιφορτισμένη με την εκπόνηση σχεδίου προληπτικής δράσης σε περίπτωση κινδύνων από διαταραχές στην ομαλή ροή ενεργειακών πόρων. Στο σχέδιο θα πρέπει να ορίζονται με λεπτομέρεια οι προστατευόμενοι πελάτες που θα εξασφαλίζονται κατά προτεραιότητα, όπως νοικοκυριά και επιχειρήσεις ενέργειας. Επίσης, επιβάλλεται η κατάρτιση σχεδίου προληπτικής δράσης και σχεδίου έκτακτης ανάγκης σε περίπτωση που, μεταξύ άλλων, διαταράσσεται η μεγαλύτερη ενιαία υποδοχή εφοδιασμού με αέριο υπό μέσες χειμερινές συνθήκες για περίοδο τουλάχιστον τριάντα ημερών. Τέλος, στο πλαίσιο του Κανονισμού προβλέπεται η δυνατότητα αποθήκευσης

²⁹ Η ρωσική πλευρά, για παράδειγμα, συχνά κατηγορεί την κρατική εταιρεία πετρελαίου και φυσικού αερίου της Ουκρανίας Naftogaz ότι κάνει παρατυπίες στις πληρωμές φυσικού αερίου που προέρχεται από τη Ρωσία.

³⁰ Ό.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 45.

φυσικού αερίου ως μέτρο διασφάλισης του εφοδιασμού, καθώς και η χρήση στρατηγικών αποθεμάτων.

Για την ενίσχυση της ενεργειακής της ασφάλειας, ιδίως στον τομέα του εφοδιασμού με φυσικό αέριο, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει διαμορφώσει τον λεγόμενο Ενεργειακό Χάρτη, ο οποίος καθιστά πιο προβλέψιμες και ασφαλείς τις ενεργειακές σχέσεις με τις χώρες προμηθευτές.

Ο Ενεργειακός Χάρτης ξεκίνησε ως μία πολιτική πρωτοβουλία το 1990, σε μία εποχή που η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δημιουργούσε ένα κλίμα πολιτικής ανασφάλειας. Ο Ενεργειακός Χάρτης αποσκοπούσε στην αξιοποίηση της ενεργειακής συνεργασίας με σκοπό την υπέρβαση των οικονομικών, πολιτικών και ψυχολογικών διαιρέσεων. Μέσω του Χάρτη θα θεσμοποιούνταν η ροή υδρογονανθράκων μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, που ήδη υφίστατο λόγω της ύπαρξης αγωγών που έφταναν μέχρι τα κράτη του υπό σοβιετική επιρροή μπλοκ της ανατολικής Ευρώπης. Σαν αποτέλεσμα, από το μετασοβιετικό χώρο θα συνέχιζαν να ρέουν υδρογονάνθρακες προς την Δύση και σε αντάλλαγμα η τελευταία θα αναλάμβανε τη μεταφορά τεχνολογίας, τεχνογνωσίας και κεφαλαίου προς τους παραγωγούς αερίου. Σκοπός του Ενεργειακού Χάρτη είναι η «προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης με μέτρα για την ελευθέρωση των επενδύσεων και των συναλλαγών στον τομέα της ενέργειας»³¹.

Τον Ενεργειακό Χάρτη ακολούθησε η Συνθήκη για τον Ενεργειακό Χάρτη που υπογράφηκε το 1994 και η οποία ήταν νομικά δεσμευτική. Αυτή η Συνθήκη αποσκοπεί στην ανάπτυξη ανοιχτών και ανταγωνιστικών ενεργειακών αγορών και έχει δύο σημαντικά χαρακτηριστικά. Αφενός, είναι το μοναδικό κείμενο με νομικά δεσμευτικούς κανόνες για τον ενεργειακό τομέα. Αξιοσημείωτο είναι ότι περιλαμβάνει και ένα μηχανισμό επίλυσης διαφορών μεταξύ κρατών και μεταξύ κρατών και επενδυτών. Καλύπτει δε όλο το φάσμα της ενέργειας, από τις επενδύσεις μέχρι τη μεταφορά. Μειώνει τον κίνδυνο διαφοροποιημένης μεταχείρισης και καθιστά τους κανόνες που περιλαμβάνει νομικά δεσμευτικούς, από τη στιγμή που θα λάβει χώρα η επένδυση.

Αφετέρου, περιλαμβάνει ένα σύνολο κρατών από όλη την Ευρασία. Βέβαια, η Ρωσία, που μας ενδιαφέρει πρωτίστως, εφαρμόζει προσωρινά το Χάρτη μέχρι, όπως υποστηρίζει, να καταστεί αυτός συμβατός με το σύνταγμα και τους νόμους της. Το

³¹ Συνθήκη για τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ενέργειας, 1994, Παράρτημα I, Προοίμιο, [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1231\(52\);EL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1231(52);EL:NOT).

καθεστώς του παρατηρητή έχει επίσης αποδοθεί σε κράτη, όπως είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και το Ιράν, καθώς και σε περιφερειακούς οργανισμούς, όπως είναι η ASEAN³². Το νόημα πάντως της Συνθήκης είναι να επιτρέψει σε κάθε κράτος μέλος να ακολουθήσει, σύμφωνα με τη δική του ικανότητα και τις δικές του ανάγκες, το δρόμο προς την απελευθέρωση της ενεργειακής του αγοράς. Αυτές οι πρωτοβουλίες έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελούν προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εξασφαλίσει τη σταθερότητα σε έναν τομέα που περιλαμβάνει πολλούς δρώντες, με διαφορετικά συμφέροντα και projects μεγάλης στρατηγικής σημασίας, γεωγραφικής έκτασης (αγωγοί χιλιομέτρων) και αυξημένων κεφαλαιακών αναγκών. Η σταθερότητα αυτή θεωρείται επωφελής τόσο για τη χώρα παραγωγό όσο και για τη χώρα αποδέκτη ενέργειας. Αυτή η σταθερότητα θεωρείται ότι θα περιορίζει τα αποτελέσματα που δημιουργούνται από επωφελείς γεωπολιτικές κινήσεις ορισμένων παραγωγών ή διαμετακομιστών ενέργειας, όπως χαρακτηριστικά τη Ρωσία και την Τουρκία, με αποτέλεσμα οι δύο εν λόγω χώρες, αν και έχουν υπογράψει το Χάρτη, να μην τον έχουν επικυρώσει.

Η Ρωσία, ειδικότερα, αρνείται πεισματικά να επικυρώσει το Πρωτόκολλο Διαμετακόμισης (Transit Protocol) που περιλαμβάνει ο Ενεργειακός Χάρτης. Αυτό το Πρωτόκολλο καθορίζει το διεθνές νομικό καθεστώς που πρέπει να διέπει τη διασυνοριακή διαμετακόμιση πετρελαίου, φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας με τη βοήθεια αγωγών ή άλλων σταθερών δικτύων³³. Ο βασικότερος λόγος για αυτή τη στάση είναι το πολιτικό κόστος που συνεπάγεται. Πρέπει να επισημάνουμε ότι ο χρόνος επικύρωσης συμπίπτει με μία περίοδο κατά την οποία η Ρωσία επιχειρεί να μεταρρυθμίσει την αγορά ενέργειας προς την κατεύθυνση της φιλελευθεροποίησης, με σκοπό την ένταξη στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου.

Η μεταρρύθμιση της ρωσικής αγοράς ενέργειας, κατά τα πρότυπα του τελευταίου, απαιτεί βεβαίως διακοπή των επιδοτήσεων στις εγχώριες τιμές φυσικού αερίου, που είναι κατά πολύ χαμηλότερες από τις τιμές πώλησης στην Ευρώπη. Εφόσον όμως το φυσικό αέριο που πωλείται φθηνά στο εσωτερικό της χώρας, εξαιτίας μεγάλων επιδοτήσεων, επιτρέπει στην πολιτική ηγεσία να δρέπει τη λαϊκή υποστήριξη, γίνεται εύκολα αντιληπτό γιατί είναι πολύ δύσκολο για πολιτικούς

³² Andrei Konoplyanic, "Box: What is the Energy Charter?" στο Katinka Barysch (ed.), "Pipelines, Politics and Power: The Future of EU-Russia energy relations", Centre for European Reform, October 2008, σ. 103-107.

³³ *Alexander's Gas and Oil Connections*, "Germany and France want Russia to keep to Europe's energy rules", 13 Οκτωβρίου 2006, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, <http://www.gasandoil.com/news/2006/10/ntr64393>.

λόγους να διακοπούν αυτές. Επιπλέον, στο ίδιο πλαίσιο, επιχειρείται η διαδικασία μετεξέλιξης της Gazprom σε εταιρεία με διεθνές βεληνεκές. Ο κρατικός έλεγχος έχει περιοριστεί σε κάτι περισσότερο από 50%, αλλά η νοοτροπία που πρεσβεύει τόσο το κράτος όσο και η εταιρεία είναι πολύ δύσκολο να μεταβληθεί σύντομα. Παρ' όλα αυτά, δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε ότι όντως έχει επιτευχθεί πρόοδος προς την κατεύθυνση της επικύρωσης του Πρωτοκόλλου Διαμετακόμισης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Συμβουλίου, της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Γραμματείας του Ενεργειακού Χάρτη. Σε εκκρεμότητα βεβαίως παραμένουν τρία θέματα «κλειδιά», προκειμένου να επικυρωθεί το σύνολο του Πρωτοκόλλου. Πρώτο είναι το θέμα της τιμολογιακής πολιτικής, δεύτερο το δικαίωμα πρώτης άρνησης των παραγωγών ενέργειας -έναντι τρίτων- για πρόσβαση στα δίκτυα μεταφοράς δικής τους κυριότητας, και τρίτο το ζήτημα εφαρμογής της ρήτρας οικονομικής και περιφερειακής ενσωμάτωσης στο Πρωτόκολλο, που προστατεύει το κοινοτικό κεκτημένο κατά τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς ενέργειας.

Η ιδιαίτερη σημασία της Ρωσίας για την ασφαλή και επαρκή ροή ενέργειας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει οδηγήσει τους δύο δρώντες στην έναρξη του λεγόμενου «Ενεργειακού Διαλόγου», ο οποίος αποτελεί εκ των πραγμάτων στοιχείο της ενεργειακής κατεύθυνσης της τελευταίας. Ο Ενεργειακός Διάλογος έλαβε χώρα για πρώτη φορά το 2000 στο Παρίσι, στη Σύνοδο Κορυφής Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας³⁴. Πρόκειται για τον πρώτο ουσιαστικά διάλογο ενεργειακής πολιτικής που εγκαθιδρύει η Ένωση με έναν εξωτερικό ενεργειακό εταίρο-κλειδί. Στο Διάλογο συμμετέχουν κράτη μέλη αυτής, η ρωσική κυβέρνηση, βιομηχανίες του κλάδου της ενέργειας, τόσο από την Ευρώπη όσο και από τη Ρωσία, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μέχρι στιγμής, στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας έχουν προκύψει ενδιαφέροντες καρποί, όπως η επικύρωση του Πρωτοκόλλου του Κιότο από τη Ρωσία, η ενίσχυση της ναυτικής ασφάλειας κατά τη μεταφορά πετρελαίου, ο προσδιορισμός έργων ενεργειακής υποδομής κοινού ενδιαφέροντος, η σύσταση ενός μη εμπορικού κεφαλαίου εγγύησης κινδύνων, η έμφαση στο γεγονός ότι δεν τίθενται ποσοτικοί περιορισμοί στις εισαγωγές ορυκτών καυσίμων με ρωσική προέλευση στην

³⁴ Michalis Myrianthis, "Black Sea: From transition to development. From energy security to regional stability", International Centre of Black Sea Studies (ICBSS): The New European Architecture in the 21st century: promoting regional cooperation in the Wider Black Sea area: The BSEC case 3-7 September 2003, Milos, Greece.

ευρωπαϊκή αγορά και η αναγνώριση της σημασίας των μακροπρόθεσμων συμβολαίων στο ζήτημα του ανεφοδιασμού της ευρωπαϊκής αγοράς φυσικού αερίου.

Τα μακροπρόθεσμα συμβόλαια διασφαλίζουν τόσο τον καταναλωτή στο γεγονός ότι θα λάβει τις προσυμφωνημένες ποσότητες, όσο και τον παραγωγό στο σημείο ότι, εφόσον έχει την κάλυψη ότι δεν θα του ζητηθούν λιγότερες ποσότητες, φροντίζει ώστε να διατηρήσει ή και να αυξήσει την παραγωγή του πραγματοποιώντας τις ανάλογες επενδύσεις³⁵. Εν προκειμένω βέβαια, η ρωσική πλευρά επιδιώκει την εξασφάλιση κεφαλαίων από επενδύσεις ευρωπαϊκών ενεργειακών εταιρειών στην αγορά της³⁶.

Επιπλέον, ο Ενεργειακός Διάλογος δημιούργησε ένα πλαίσιο συμβουλίων μόνιμης διαβούλευσης και συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας. Μέσω σεμιναρίων και άλλων προγραμμάτων ενισχύεται η εκατέρωθεν κατανόηση των στόχων ενεργειακής πολιτικής και βεβαίως προωθούνται οι επαφές μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων εταιρειών. Οι χαμηλοί τόνοι που τηρούνται στο πλαίσιο αυτού του διαλόγου έχουν οδηγήσει πολλούς αναλυτές να υποβαθμίζουν τη σημασία του. Ήδη όμως, η παράθεση όλων των παραπάνω προόδων που συντελέστηκαν χάρη σε αυτήν την πρωτοβουλία, συνηγορεί στο αντίθετο. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για μια απαιτητική διαδικασία, που ξεκίνησε από τη βάση, και επιχείρησε να εντοπίσει ζητήματα-κλειδιά κοινού ενδιαφέροντος, από τα οποία θα μπορούσε να ξεκινήσει η επίλυση αρκετών διμερών ενεργειακών ζητημάτων.

Επίσης, ειδικότερα για το φυσικό αέριο, στο πλαίσιο του Ενεργειακού Διαλόγου έχουν εγκριθεί τρία προγράμματα κοινού ενδιαφέροντος, που προωθούν τη γεωγραφική ισορροπία Βορρά-Νότου. Πρόκειται για το βόρειο διευρωπαϊκό πρόγραμμα αγωγών φυσικού αερίου, ένα δίκτυο φυσικού αερίου παράλληλο του Yamal που θα διέρχεται από την Λευκορωσία και την Πολωνία, και μία τοπική διασύνδεση με αναστροφή της φοράς ροής αγωγών Druzhba και Adria με επέκταση έως τον κρατικό λιμένα Omnisalj.

Μία ακόμα σημαντικότερη εξέλιξη που προωθήθηκε χάρη στον Ενεργειακό Διάλογο ήταν ο Μηχανισμός Έγκαιρης Προειδοποίησης, που ήταν αποτέλεσμα της ευρωρωσικής Συνόδου κορυφής της Mafra (Πορτογαλία) που έλαβε χώρα το 2006. Σύμφωνα με αυτόν τον Μηχανισμό, θα καθίσταται δυνατό να εντοπίζονται εκ των

³⁵ Στη συνέχεια παραθέτουμε την περίπτωση της Ρωσίας για περισσότερες πληροφορίες.

³⁶ Κωνσταντίνα Δημητρούλη, «Στενότερη ενεργειακή συνεργασία Ρωσίας-ΕΕ», *Ελεύθερος Τύπος*, Απρίλιος 2002, σελ. 57.

προτέρων προβλήματα στην προμήθεια και τη ζήτηση, με αποτέλεσμα να είναι σε θέση τόσο η Ρωσία όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση να περιορίζουν τον κίνδυνο διακοπής της ροής ενέργειας και γενικότερα τις επιπτώσεις του³⁷.

Επίσης, μία ακόμα εξέλιξη στην ενεργειακή στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέρχεται από το μείζον μέτωπο διαμετακόμισης αερίου της Ουκρανίας, η οποία, αν και δεν έχει ακόμα αποφέρει καρπούς, κρίνεται σημαντική εξέλιξη. Πρόκειται για την ευρωουκρανική διακήρυξη συνεργασίας του 2009 για την αναβάθμιση του δικτύου φυσικού αερίου της Ουκρανίας με τη βοήθεια διεθνών κεφαλαίων, την οποία η Ρωσία παρατηρεί με προσοχή. Αν και η συμφωνία είναι ασαφής ως προς τις οικονομικές δεσμεύσεις από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντούτοις η Μόσχα ανησυχεί ότι την αποκλείει από τις εξελίξεις στην ουκρανική ενεργειακή σκακιέρα. Η διακήρυξη προβλέπει τη δημιουργία μιας τεχνικής μονάδας αποτελούμενης από εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ουκρανίας, θεσμικών επενδυτών και ενδεχομένως δωρητών, που θα αναλάβει να δημιουργήσει ένα σχέδιο αναβάθμισης του ουκρανικού δικτύου φυσικού αερίου και να εποπτεύει τις εργασίες, συντονίζοντας παράλληλα τη διεθνή οικονομική βοήθεια που θα συγκεντρωθεί προς αυτόν τον σκοπό. Οι διεθνείς δανειοδοτικοί οργανισμοί που συμμετέχουν, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και η Παγκόσμια Τράπεζα, δεν επιθυμούν να αναλάβουν συγκεκριμένες οικονομικές δεσμεύσεις προτού βεβαιωθούν ότι το Κίεβο θα βελτιώσει το καθεστώς προστασίας των επενδυτών και θα προωθήσει τη φιλελευθεροποίηση του τομέα ενέργειας, διαχωρίζοντας, για παράδειγμα, τον παραγωγό από το διαχειριστή του Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου. Οι εξελίξεις αυτές είναι κρίσιμες, αν επιθυμεί πραγματικά η Ουκρανία να ενταχθεί στην ενεργειακή κοινότητα, δεδομένης της οικονομικής κρίσης και της πολιτικής αστάθειας που αντιμετωπίζει³⁸.

Επίσης, στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η ανάγκη να ενισχυθεί η διαφάνεια της κρατικής εταιρείας φυσικού αερίου Naftogaz, η οποία είναι αναξιόχρηη, επιδοτεί μαζικά τις τιμές αερίου και ηλεκτρισμού και δεν της επιτρέπεται, για πολιτικούς λόγους, να αυξήσει κατά τουλάχιστον 20% το κόστος πώλησης αερίου στο

³⁷ Για τον Ενεργειακό Διάλογο παρέχονται επιπλέον πληροφορίες στο Christian Cleutinx & Jeffery Piper, "The EU-Russia Energy Dialogue" στο Katinka Barysch (επιμέλεια), *Pipelines, Politics and Power*, Centre for European Reform, October 2008, σελ. 25-35.

³⁸ Θεόδωρος Τσακίρης, *Ο Γαλάζιος Χρυσός: Οι ρωσοουκρανικές σχέσεις και η ευρωπαϊκή στρατηγική φυσικού αερίου*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2011, σελ. 206-214.

εσωτερικό, εμποδίζοντας έτσι την ελεύθερη λειτουργία της αγοράς ενέργειας. Οι φόβοι της Ρωσίας περί αποκλεισμού, εξαιτίας αυτής της διακήρυξης, εντοπίζονται σε δύο σημεία. Το πρώτο αφορά στο ενδεχόμενο να παραγκωνιστεί η Ρωσία από τη δυνατότητα να συν-καθορίζει τους δασμούς διέλευσης ρωσικού αερίου από το ουκρανικό έδαφος, γεγονός που ενδεχομένως, ανάλογα με την απόφαση που θα λάβει η Μόσχα, να σήμαινε την αύξηση της τιμής διάθεσης του αερίου στην Ουκρανία. Το δεύτερο αφορά στο ενδεχόμενο το Κίεβο να αποπληρώνει μέρος του μελλοντικού διεθνούς δανείου που θα λάβει με τη βοήθεια δασμών. Το γεγονός αυτό πάλι θα παραγκωνίσει τη Ρωσία από τον καθορισμό των δασμών, θα οδηγήσει σε αύξηση των δασμών διαμετακόμισης, που μόνο η Ρωσία ως χώρα παραγωγός καταβάλλει στην Ουκρανία, και θα αυξήσει το τελικό κόστος προμήθειας ρωσικού αερίου, μετακυλώντας το στον Ευρωπαϊό καταναλωτή. Με άλλα λόγια, η Ουκρανία θα αποπληρώνει τα ευρωπαϊκά δάνεια της με χρήματα των Ευρωπαίων. Για το λόγο αυτό, η Ρωσία δεν επιθυμεί μια τέτοιου είδους διακήρυξη, αλλά προτιμά τη σύσταση μίας ευρω-ουκρανο-ρωσικής κοινοπραξίας για την αναβάθμιση του ουκρανικού δικτύου φυσικού αερίου³⁹.

Στο πλαίσιο της αναβάθμισης της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κατανοήσει την συνεχώς αυξανόμενη σημασία των κρατών του Εύξεινου Πόντου ως κρατών διαμετακόμισης και παραγωγής ενέργειας. Το αιτούμενο βεβαίως θα ήταν και μια ενίσχυση της θεσμικής συνεργασίας της Ένωσης με τον δυναμικό Οργανισμό Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου (ΟΣΕΠ) που θα περιόριζε την ανομοιογένεια των κρατών που τον αποτελούν και θα προωθούσε καλύτερα τα συμφέροντα αυτής στην περιοχή. Εξάλλου, η Ευρωπαϊκή Ένωση όλο και περισσότερο εμπλέκεται στην περιοχή, αφενός λόγω της ένταξης της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στους κόλπους της, αφετέρου λόγω του ενδιαφέροντος της να δέχεται υδρογονάνθρακες από την Κασπία Θάλασσα και τα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Επίσης, ο Εύξεινος Πόντος αναδεικνύεται σε μείζονα κόμβο για την ασφάλεια της Ευρώπης. Είναι γνωστό ότι στην περιοχή γύρω από αυτόν βρίσκεται σε έξαρση η διακίνηση ναρκωτικών, το λαθρεμπόριο και η παράτυπη μετανάστευση.

Ωστόσο, για να επιτευχθεί αυτή η θεσμοποιημένη συνεργασία στον τομέα της ενέργειας, που μας ενδιαφέρει, υπάρχουν προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν τα μέλη του, και τις οποίες θέτουν τόσο ο ίδιος ο οργανισμός όσο και οι Ευρωπαίοι. Σε

³⁹ Ο.π., Τσακίρης, 2011, σελ. 210-214.

αυτές τις προϋποθέσεις περιλαμβάνονται η ύπαρξη ενός σταθερού οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος, που θα ενθαρρύνει την ανάληψη οικονομικών πρωτοβουλιών από την πλευρά της Ένωσης, ο εκσυγχρονισμός των υποδομών, η προστασία του περιβάλλοντος και η ορθή χρήση των πηγών ενέργειας, δηλαδή ζητήματα που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα την Ευρώπη. Στο ενδεχόμενο της δημιουργίας ενός ενιαίου οικονομικού χώρου ΟΣΕΠ-Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα θα διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο ως μέλος του ΟΣΕΠ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ζώνης του κοινού ευρωπαϊκού νομίματος.

Πέραν του τομέα της ενέργειας, οι Ευρωπαίοι θα βρουν στις χώρες του ΟΣΕΠ μια νέα και σημαντική αγορά 190 εκατομμυρίων κατοίκων για τα προϊόντα τους. Βεβαίως, η δημιουργία ενός ενιαίου οικονομικού χώρου απαιτεί οικονομική πρόοδο στον τομέα της φιλελευθεροποίησης (ιδιωτικοποιήσεις, κατάργηση μονοπωλίων, ελεύθερα κυμαινόμενες ισοτιμίες κλπ.), θεσμικές αλλαγές και πολιτική σταθερότητα⁴⁰. Όλα αυτά τα αιτήματα είναι απαιτητικά και προϋποθέτουν χρόνο και πολιτική βούληση.

Στον τομέα της ενέργειας η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει δύο προγράμματα, το INOGATE και το TRACECA που αποσκοπούν στην αναβάθμιση της ενεργειακής συνεργασίας, με παράλληλη οικονομική αρωγή από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε αυτές τις χώρες. Το πρόγραμμα INOGATE χρηματοδοτείται από το ταμείο TACIS που δημιουργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1991. Μέσω ενός σχεδίου οικονομικής αρωγής στις χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών και προσέλευσης Άμεσων Ξένων Επενδύσεων, επιχειρείται η ενοποίηση σε περιφερειακό επίπεδο του δικτύου αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κασπία, και γενικότερα την Κοινοπολιτεία, προς την Ευρωπαϊκή Ένωση⁴¹. Το TRACECA, επίσης, επιχειρεί την ένωση των κρατών του Καυκάσου και της κεντρικής Ασίας με την Ευρώπη, μέσω της δημιουργίας ενός δικτύου χερσαίων και θαλάσσιων μεταφορών που θα παρακάμπτει το ρωσικό έδαφος και θα ενώνεται με τα διευρωπαϊκά δίκτυα. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται η Αρμενία, η Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν, το Τουρκμενιστάν, το Τατζικιστάν, το Κιργιστάν, το

⁴⁰ Michalis Myrianthis, "Black Sea. From Zero Sum mode to Win-Win approach", a paper from International Seminar of ELIAMEP, in Halki 2002, (www.eliamep.gr) και (www.icbss.gr).

⁴¹ Για περισσότερες πληροφορίες, μπορείτε να δείτε Inogate Programme, http://www.inogate.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=72&lang=en.

Ουζμπεκιστάν, το Καζακστάν, η Μογγολία, η Ουκρανία, η Μολδαβία, η Τουρκία, η Βουλγαρία και η Ρουμανία⁴².

Προκειμένου βεβαίως η συνεργασία να ενισχυθεί, πιο κρίσιμη ίσως και από την οικονομική φιλελευθεροποίηση αποδεικνύεται η πολιτική σταθερότητα. Η υλοποίηση ενεργειακών σχεδίων απαιτεί την επίλυση διενέξεων ανάμεσα στα κράτη και στο εσωτερικό αυτών, την εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατίας, την διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ύπαρξη κράτους δικαίου. Μόνο έτσι μπορούν να εισρεύσουν επενδύσεις για υποδομές, μεταφορές, ενέργεια, κ.ο.κ.

Ακολούθως, πολύ αποτελεσματική θα μπορούσε να είναι η ενοποίηση των προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης, και γενικότερα επενδύσεων και αρωγής, σε ένα ενιαίο διαρθρωμένο πλαίσιο. Επίσης, θα έπρεπε να ενισχυθεί η δυνατότητα αξιοποίησης των ήδη υπαρχόντων προγραμμάτων, πριν την δημιουργία καινούργιων. Όλοι αυτοί οι τρόποι θα βοηθήσουν την Ευρωπαϊκή Ένωση να διευρύνει τη συνεργασία της με αυτές τις χώρες και να είναι σε θέση να τις αξιοποιήσει για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της σε φυσικό αέριο. Η επιφυλακτικότητα που επιδεικνύει όμως η Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την υλοποίηση των ενεργειακών της σχεδίων οφείλεται στην ανομοιογένεια των κρατών, στα κενά που υπάρχουν στον τομέα οικονομικής φιλελευθεροποίησης, στην πολιτική αστάθεια και στις προκλήσεις ασφάλειας λόγω τοπικών διενέξεων και διάτρητων συνόρων.

Η έλλειψη ενεργειακών πόρων, πάντως, αναγκάζει και ευρωπαϊκές χώρες να επιθυμούν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων, και όχι πολυμερείς δεσμεύσεις, με αποτέλεσμα να είναι ακόμα μακριά η δημιουργία κοινής ενεργειακής πολιτικής. Πολλές ευρωπαϊκές χώρες προβαίνουν σε ανταγωνισμό μεταξύ τους προκειμένου να εξασφαλίσουν μια προνομιακή θέση στη συμμετοχή σε projects αγωγών⁴³. Όπως αναφέρει και ο Κωνσταντίνος Φίλης, η δυσκολία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διαμόρφωση μιας συνεκτικής ενεργειακής πολιτικής οφείλεται στη μεγάλη εξάρτηση πολλών ευρωπαϊκών κρατών από το ρωσικό αέριο. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα αντίστοιχα ενεργειακά μονοπώλια της Ευρώπης να επιδιώκουν μονομερείς επωφελείς διαπραγματεύσεις με τον ρωσικό ενεργειακό κολοσσό Gazprom, που περιλαμβάνουν συμβόλαια εξασφάλισης παροχής σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερες ποσότητες αερίου

⁴² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia", τελευταία ανανέωση 2 Δεκεμβρίου 2010, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/transport/traceca_en.htm.

⁴³ Vladimir Socor, "Russia's Energy Policy and Strategy in Europe", Jamestown Foundation, moderated by Janusz Bugajski & Keith Smith (CSIS), 21 Απριλίου 2008, http://csis.org/files/media/csis/events/080425_vladimir_socorreport.pdf.

από τη Ρωσία. Όπως γίνεται αντιληπτό, αυτή η στάση αποτελεί σοβαρό πρόβλημα στην προσπάθεια των Βρυξελλών να μειώσουν την εξάρτησή τους από τη Μόσχα⁴⁴. Από αυτή τη στάση προκύπτει το γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις είναι επιρρεπείς στους όρους που θέτει η Ρωσία σε θέματα ενέργειας, όπως για παράδειγμα τοποθετώντας την Gazprom στην κυρίαρχη θέση της ρωσοευρωπαϊκής ενεργειακής αλληλεξάρτησης.

Η εξωτερική ενεργειακή πολιτική σημαντικών ευρωπαϊκών δυνάμεων αποσκοπεί πρωτίστως στην ασφάλεια του εθνικού ενεργειακού εφοδιασμού, γεγονός που οδηγεί αυτές τις χώρες να επιδιώκουν καλές σχέσεις με τη Ρωσία, ασχέτως των αντιρρήσεων για θέματα δημοκρατίας. Οι περιπτώσεις Γερμανίας, Ιταλίας και Αυστρίας χρησιμοποιούνται για να υποστηρίξουν αυτή την άποψη. Στην πρώτη περίπτωση, βασικό κληροδότημα της εποχής του καγκελάριου Γκέρχαρντ Σρέντερ ήταν η μεγάλη εξάρτηση από τα ρωσικά ενεργειακά αποθέματα. Στη δεύτερη περίπτωση, η Ιταλία εμφανίζεται ως στενός σύμμαχος της Gazprom, εφόσον η ιταλική αγορά φυσικού αερίου είναι η δεύτερη μεγαλύτερη μετά τη γερμανική, με αποτέλεσμα να έχει μεγάλες ενεργειακές ανάγκες. Στην τρίτη περίπτωση, ο γεωπολιτικός ρόλος της Αυστρίας αναβαθμίζεται, αφού ενδέχεται να αποτελέσει βασικό μοχλό της Gazprom για εξαγωγές φυσικού αερίου στην Ευρώπη.

Παρά ταύτα, μια μεγάλης έκτασης προσπάθεια λαμβάνει χώρα στην Ευρώπη, με σκοπό τη μείωση της ανασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού. Η προσπάθεια αυτή δεν είναι άλλη από την διασύνδεση των ευρωπαϊκών δικτύων φυσικού αερίου, και έχει ως στόχο να επιμερίζει τον κίνδυνο των διαταραχών από προβλήματα στον εφοδιασμό ανάμεσα σε διαφορετικούς δρώντες.

Τα διευρωπαϊκά δίκτυα που ήδη λειτουργούν ή αναμένεται να υλοποιηθούν είναι τα εξής:

- BBL - Balgzand Bacton Line (Ολλανδία - Ηνωμένο Βασίλειο). Πρόκειται για αγωγό 230 χιλιομέτρων⁴⁵ που συνδέει την Ολλανδία με το Ηνωμένο Βασίλειο. Η αρχική του χωρητικότητα ήταν 16

⁴⁴ Constantine Filis, "Diversification and interdependence: Emerging realities and potential players in the Russian-Western energy equation", St. Anthony's College, University of Oxford, South East European Studies, Occasional Paper No. 9/09, July 2009, σ. 9.

⁴⁵ BlueLimit Surveys, "The BBL Interconnector", 2007, <http://www.bluelimit.co.uk/s12/The-BBL-Interconnector.html>.

δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως αλλά αυξήθηκε στα 19,2 στα τέλη του 2010⁴⁶.

- Interconnector (Zeebrugge, Βέλγιο - Bacton, Ηνωμένο Βασίλειο). Πρόκειται για αγωγό μήκους 235 χιλιομέτρων που συνδέει το Βέλγιο με το Ηνωμένο Βασίλειο και είναι χωρητικότητας 20 δισεκατομμυρίων κ.μ. φυσικού αερίου. Το πρώτο αέριο μέσω αυτού του αγωγού μεταφέρθηκε το 1998⁴⁷.
- Gazela Pipeline (Τσεχία - Γερμανία). Πρόκειται για αγωγό μήκους 166 χιλιομέτρων που θα μεταφέρει ρωσικό αέριο στην Τσεχία παρακάμπτοντας την Ουκρανία και την Λευκορωσία. Αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2012 και η χωρητικότητά του θα φτάνει τα 30-33 δισεκατομμύρια κ.μ. ετησίως. Η Τσεχία θα συνδέεται έτσι με τον Nord Stream, θα μεταφέρει αέριο προς τη Γερμανία και θα επωφεληθεί οικονομικά ως χώρα-διαμετακομιστής⁴⁸.
- OPAL, [NEL, MIDAL] (δίκτυο Nord Stream). Θα ακολουθήσει εκτενής αναφορά σε αυτόν στην πορεία της εργασίας.
- ITGI (Τουρκία - Ελλάδα - Ιταλία). Θα ακολουθήσει εκτενής αναφορά σε αυτόν στην πορεία της εργασίας.
- Trans Adriatic Pipeline (Ελλάδα - Αλβανία - Ιταλία). Πρόκειται για αγωγό που θα ξεκινάει από τη Θεσσαλονίκη, θα διασχίζει την Αλβανία και την Αδριατική και θα καταλήγει στη νότια Ιταλία, επιτρέποντας στο αέριο της Κασπίας να φτάνει κατευθείαν στις ευρωπαϊκές αγορές. Η δυναμική του θα είναι 10 δισεκατομμύρια κ.μ. ετησίως, με δυνατότητα επέκτασης στα 20. Όπως όλα δείχνουν, επειδή θα χρησιμοποιήσει το κοίτασμα Shah Deniz 2 του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο δεν θα είναι εκμεταλλεύσιμο πριν το 2017, δεν αναμένεται να ολοκληρωθεί σύντομα⁴⁹.

⁴⁶ *Upstream Online*, "BBL pumps up the volume", 19 Αυγούστου 2008, προσπελάστηκε στις 20 Ιουλίου 2011, <http://www.upstreamonline.com/live/article161306.ece>.

⁴⁷ Anthony Mulcare, "The Impact of the UK-Belgium Interconnector", Interconnector (UK) Limited, δεν υπάρχει διαθέσιμη ημερομηνία, http://www.interconnector.com/PDF/The_Impact_of_the_Interconnector.pdf.

⁴⁸ Prague Daily Monitor, "Construction of Gazela gas Pipeline starts in north Bohemia", 15 Οκτωβρίου 2010, προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2011, <http://praguemonitor.com/2010/10/15/construction-gazela-gas-pipeline-starts-north-bohemia-0>

⁴⁹ Transadriatic Gas Pipeline Org., TAP Brochure, <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/fileadmin/pdfs/Tapbrochure.pdf>.

- Baltic Gas Interconnector (Γερμανία – Δανία - Σουηδία). Πρόκειται για αγωγό μήκους 200 χιλιομέτρων που θα συνδέει τα δίκτυα αερίου των τριών χωρών και θα ενώνει το Rostock της Γερμανίας με το Avedøre της Δανίας. Δεν αναμένεται να είναι έτοιμος πριν το 2012 λόγω καθυστερήσεων που προήλθαν από τη σουηδική πλευρά, η οποία εκτός των άλλων, αποφάσισε να δώσει έμφαση στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας⁵⁰.
- Baltic Pipe (Δανία - Πολωνία). Αποτελεί υποθαλάσσια σύνδεση που θα ενώνει τα δίκτυα Πολωνίας και Δανίας και θα δώσει τη δυνατότητα στην Πολωνία να λάβει φυσικό αέριο από τη Νορβηγία⁵¹.
- Balticconnector (Φινλανδία - Εσθονία, με επέκταση προς τις υπόγειες εγκαταστάσεις αποθήκευσης αερίου του Incukalns και του Dobeles της Λετονίας). Πρόκειται για προτεινόμενο αγωγό που θα επέτρεπε να συνδεθεί η Βαλτική με το φινλανδικό δίκτυο. Σκοπός του είναι να αυξήσει τις δυνατότητες εισαγωγής αερίου της Φινλανδίας αξιοποιώντας τις εγκαταστάσεις αποθήκευσης αερίου του Incukalns. Όταν ολοκληρωθεί θα έχει μήκος 80 χιλιομέτρων και θα μεταφέρει 2 δισεκατομμύρια κ.μ. αερίου ετησίως⁵².
- WEDAL (Γερμανία - Βέλγιο). Πρόκειται για αγωγό μήκους 320 χιλιομέτρων που ξεκίνησε να κατασκευάζεται το 1996 και ολοκληρώθηκε το 1998. Έχει δυναμικότητα 10 δισεκατομμυρίων κ.μ. ετησίως και επιτρέπει τη μεταφορά αερίου τόσο από τη βορειοδυτική Ευρώπη όσο και από τη Ρωσία⁵³.
- MEGAL (τσεχικό και αυστριακό δίκτυο που κατευθύνεται προς το γαλλικό μέσω Γερμανίας). Πρόκειται για αγωγό μήκους 1.115

⁵⁰ *Pipelines International*, "Energy Security and Pipeline Politics in Europe", Δεκέμβριος 2010, προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2011,

http://pipelinesinternational.com/news/energy_security_and_pipeline_politics_in_europe/053586/#.

⁵¹ Gaz System, "Baltic Pipe Construction", <http://en.gaz-system.pl/system-przesylowy/dofinansowanie-z-ue/trans-european-networks-energy-ten-e/budowa-gazociagu-baltyckiego-baltic-pipe.html>.

⁵² Gasum, "Balticconnector Executive Summary", 2004-G122/04-TREN/05/TEN-E-S07.51598, Φεβρουάριος 2011, <http://www.gasum.com/gasnetwork/Documents/Balticconnector%20-%20Executive%20Summary%20Report%20-%2010022011.pdf>.

⁵³ Wingas, "Energy from North Rhine Westphalia", 2010, <http://www.wingas.de/wcdal.html?&L=1>.

χιλιομέτρων⁵⁴ που μεταφέρει φυσικό αέριο από τα σύνορα Τσεχίας-Γερμανίας και Αυστρίας-Γερμανίας προς τα σύνορα Γερμανίας-Γαλλίας. Η δυναμικότητά του ανέρχεται σε 22 δισεκατομμύρια κ.μ. ετησίως⁵⁵.

- SKANLED (Νορβηγία προς Σουηδία και Δανία). Επρόκειτο για έναν αγωγό που θα συνέδεε τα δίκτυα των τριών σκανδιναβικών κρατών μεταφέροντα 6 δισεκατομμύρια κ.μ. φυσικού αερίου⁵⁶ και θα ξεκινούσε να λειτουργεί το 2012. Ωστόσο, το σχέδιο έχει παγώσει επ' αόριστον λόγω υψηλού ρίσκου εξαιτίας της αμφίβολης ζήτησης φυσικού αερίου στο μέλλον, δεδομένης της δύσκολης διεθνούς οικονομικής συγκυρίας⁵⁷.
- Trans Austria Gas Pipeline (σλοβακικό προς ιταλικό δίκτυο μέσω Αυστρίας). Πρόκειται για αγωγό που διατρέχει την Αυστρία ξεκινώντας από τα σύνορα Σλοβακίας-Αυστρίας και καταλήγοντας στα σύνορα με την Ιταλία. Έχει μήκος 380 χιλιομέτρων και μεταφέρει 41 δισεκατομμύρια κ.μ. φυσικού αερίου ετησίως, με δυνατότητα επέκτασης στα 47,5 δις κ.μ⁵⁸. Ο αγωγός τροφοδοτεί με ρωσικό αέριο την Αυστρία, την Ιταλία, καθώς επίσης την Σλοβενία με χρήση του SOL Pipeline System, και μέσω της τελευταίας και την Κροατία.
- Trans Europa Naturgas Pipeline (Ολλανδία προς Ελβετία και Ιταλία μέσω Γερμανίας). Πρόκειται για αγωγό μήκους 968 χιλιομέτρων που μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Βόρεια Θάλασσα και τα σύνορα Ολλανδίας-Γερμανίας προς την Ιταλία και την Ελβετία. Είναι ένας αρκετά παλιός αγωγός, ο οποίος όμως

⁵⁴ GRT gaz Deutschland, "Megal Pipeline System", 2005, http://www.grtgaz-deutschland.de/content/netz-veroefflichten/pipelinesystem/technischebeschreibung/index_uk.php.

⁵⁵ Amarendra Bhushan, "European Union Fines E.ON AG and GDF Suez Euro 553 million each for Megal Pipeline for Breaking Antitrust Regulations", *Geoworld Magazine*, 8 Ιουλίου 2009, προσπελάστηκε στις 29 Ιουλίου 2011, <http://ceoworld.biz/ceo/2009/07/08/european-union-fines-e-on-ag-and-gdf-suez-euro553-million-each-for-megal-pipeline-for-breaking-antitrust-regulations>.

⁵⁶ *IceNews*, "Norway suspends Skanled gas pipeline project", 7 Μαΐου 2009, προσπελάστηκε στις 28 Ιουνίου 2011, <http://www.icenews.is/index.php/2009/05/07/norway-suspends-skanled-gas-pipeline-project/>.

⁵⁷ GASSCO, "SKANLED project suspended", 2010, <http://www.gassco.no/wps/wcm/connect/gassco-en/gassco/home/presse/nyhetsarkiv/29.04.09-14.45>.

⁵⁸ *Upstream Online*, "TAG pipe ready for action", 14 Νοεμβρίου 2006, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, <http://www.upstreamonline.com/live/article122828.ece>.

αναβαθμίστηκε το 2009. Η χωρητικότητά του είναι 15,5 δισεκατομμύρια κ.μ. ετησίως⁵⁹.

- Transitgas Pipeline (Ελβετία, συνδέει τον παραπάνω αγωγό με το γαλλικό δίκτυο). Πρόκειται για αγωγό μήκους 293 χιλιομέτρων που μεταφέρει αέριο από την Ολλανδία και τη Νορβηγία, διασχίζει την Ελβετία και τελικά συνδέεται με το δίκτυο Trans Europa Naturgas Pipeline⁶⁰.
- IGB (Κομοτηνή, Ελλάδα - Stara Zagora, Βουλγαρία) σε συνδυασμό με τη δημιουργία πλωτού τερματικού σταθμού αεριοποίησης υγροποιημένου φυσικού αερίου στη θαλάσσια περιοχή της Καβάλας αλλά και υποθαλάσσιας αποθήκης αερίου στο κοίτασμα του Πρίνου.

Οι αγωγοί και η «διπλωματία» τους

Με τον όρο διπλωματία των αγωγών έχει επικρατήσει να ονομάζεται η ανταγωνιστική δημιουργία αγωγών διαμετακόμισης φυσικού αερίου με σκοπό την παράλληλη επίτευξη στόχων οικονομικής και πολιτικής φύσης. Περιλαμβάνει όλες τις ενέργειες που γίνονται σε διπλωματικό και πολιτικό επίπεδο γύρω από τα υπάρχοντα και τα υπό σχεδιασμό και κατασκευή ενεργειακά projects. Επειδή το κόστος κατασκευής αγωγών είναι υψηλό και πρέπει να αποσβεστεί μέσα σε μια δεκαετία, μπορούμε να συμπεράνουμε αφενός ότι πολλοί διασυνοριακοί αγωγοί κατασκευάζονται για γεωπολιτικούς λόγους, αφετέρου ότι δεν αχρηστεύονται εύκολα λόγω εξάντλησης των παγκόσμιων αποθεμάτων. Οι ήδη υφιστάμενοι αγωγοί μάς δίνουν το στίγμα των παγιωμένων πολιτικών των εμπλεκόμενων δρώντων, αλλά το μεγαλύτερο παιχνίδι γύρω από τις μελλοντικές εξελίξεις σχετίζεται με τους υπό υλοποίηση αγωγούς.

⁵⁹ ENI activities, "Transportation of Hydrocarbons", 14 Ιουνίου 2011, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, http://www.eni.com/en_IT/cni-world/germany/eni-business/eni-business.shtml.

⁶⁰ ENI gas transport international, "The Transit Gas System", 2009, προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2011, http://www.enich.ch/transitgas_en.html.

Οι αγωγοί φυσικού αερίου που βρίσκονται μέχρι στιγμής σε λειτουργία συνδέοντας Ρωσία και Ευρώπη είναι οι ακόλουθοι⁶¹:

- Yamal-Europe
- Brotherhood
- Northern Lights
- Blue Stream

Ο Yamal-Europe είναι ο μόνος αγωγός που μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Ρωσία στην Ευρώπη παρακάμπτοντας το ουκρανικό έδαφος, γεγονός που συμβάλλει στη ρωσική εκδοχή της ενεργειακής ασφάλειας, η οποία μεταφράζεται σε διαφοροποίηση καταναλωτών και παράκαμψη μη αξιόπιστων χωρών transit. Είναι μήκους 4.196 χλμ. και διασχίζοντας την Λευκορωσία και την Πολωνία καταλήγει στη Γερμανία. Απώτερος σκοπός της Ρωσίας είναι να ικανοποιήσει μέσω του αγωγού αυτού τις εσωτερικές ανάγκες της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί, αν ολοκληρωθεί η σύνδεση του Yamal-Europe με τον Interconnector, αγωγό που ολοκληρώθηκε το 1998 και συνδέει την ηπειρωτική Ευρώπη με τα βρετανικά νησιά (δυνατότητα μεταφοράς 25,5 δισεκατομμυρίων κ.μ. φυσικού αερίου). Ο στόχος που έχει θέσει η Ρωσία απαιτεί, όπως καθίσταται εύκολα σαφές, πληρέστερη αξιοποίηση της χωρητικότητας του αγωγού (33 δισεκατομμύρια κ.μ.), ο οποίος μέχρι στιγμής καλύπτει μόλις το 50% των δυνατοτήτων του.

Ένα άλλο project που υποστηρίζεται από τη Ρωσία είναι το λεγόμενο Yamal-Europe 2, το οποίο, αν υλοποιηθεί, θα αποτελεί προέκταση του Yamal-Europe και θα διέρχεται από το έδαφος της Λευκορωσίας και της Πολωνίας. Για το λόγο αυτό υποστηρίζεται από Μινσκ και Βαρσοβία. Παρά ταύτα, έχουν προκύψει διαφωνίες μεταξύ Gazprom και Πολωνίας περί της ακριβούς διαδρομής του αγωγού. Η Gazprom επιθυμεί να διέρχεται από την Πολωνία και να κατευθύνεται προς Σλοβακία, ενώ η Πολωνία προτιμά να συνεχίζει προς Γερμανία. Επίσης με τη Λευκορωσία προέκυψαν ζητήματα που δεν επέτρεψαν στην Gazprom να επιβάλει τον έλεγχο της στην εταιρεία που ανέλαβε τη λειτουργία του λευκορωσικού τμήματος του αγωγού, την Beltransgaz. Για όλους αυτούς τους λόγους υπάρχουν αμφιβολίες για το κατά πόσο θα πραγματοποιηθεί τελικά το έργο. Πάντως, αν ετίθετο σε εφαρμογή θα

⁶¹ Ο.π., Borisochewa, 2007, σ. 7.

αποτελούσε προέκταση του Yamal-Europe, ενώ οι δύο αυτοί αγωγοί μαζί θα είχαν δυναμικότητα περίπου 70 δισεκατομμύρια κ.μ. φυσικού αερίου ετησίως⁶².

Ένας πολύ σημαντικός αγωγός μήκους 2.750 χλμ. που ολοκληρώθηκε το 1967 και διέρχεται από την Ρωσία, την Ουκρανία και την Σλοβακία και καταλήγει στη Δυτική Ευρώπη είναι ο Brotherhood, χωρητικότητας 30 δισεκατομμυρίων κ.μ. φυσικού αερίου. Η σημασία του έγκειται στο γεγονός ότι μέσω αυτού μεταφέρεται το 25% του αερίου που καταναλώνεται στη Δυτική Ευρώπη και το 70% των ρωσικών εξαγωγών αερίου στην ίδια περιοχή. Εξ αυτού συνάγουμε το συμπέρασμα ότι η σημασία του είναι πολύ μεγαλύτερη για τη Ρωσία παρά για τη Δυτική Ευρώπη. Ο Bratstvo, όπως ονομάζεται στα ρωσικά, δεν είχε κατασκευαστεί για εμπορικούς σκοπούς, αλλά για τη διοχέτευση φυσικού αερίου στο ευρωπαϊκό κομμάτι της Σοβιετικής Ένωσης, την Ανατολική Γερμανία, την Πολωνία, την Ουγγαρία και τις άλλες χώρες δορυφόρους της πρώτης στην περιοχή. Εξ ου και το όνομα «Αδελφότητα». Ο αγωγός αυτός αποσκοπούσε στη διοχέτευση φυσικού αερίου σε χαμηλές τιμές στα «αδελφά» μη καπιταλιστικά κράτη της Ευρώπης. Επίσης, στο πλαίσιο αυτό τροφοδοτούσε και το σοβιετικό στρατό, έτσι ώστε αυτός να είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη επίθεση από την Δύση. Μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1970 το ρωσικό αέριο ξεπέρασε τα όρια των «αδελφών» κρατών και μεταφέρθηκε σε καπιταλιστικά κράτη, όπως ήταν η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Την εποχή αυτή φάνταζε ως σενάριο επιστημονικής φαντασίας η περίπτωση κατά την οποία τα Βαλτικά κράτη, η Ουκρανία και η Λευκορωσία από κράτη τελικοί αποδέκτες να μετατραπούν σε κράτη διαμετακομιστές ενέργειας για το φυσικό αέριο της Δυτικής Ευρώπης⁶³.

Ο Northern Lights, μήκους 4.500 χλμ., που ολοκληρώθηκε το 1983, με τη σειρά του διαπερνά την ουκρανική επικράτεια και συνδέεται με τον Brotherhood με κατεύθυνση τη Σλοβακία, την Αυστρία και τη Γερμανία. Η συνολική του χωρητικότητα φτάνει τα 27,9 δισεκατομμύρια κ.μ. και μεταφέρει το 1/3 του συνολικού αερίου που χρειάζεται η Ευρώπη.

Τέλος, ο Blue Stream, ο νεότερος όλων των παραπάνω, τέθηκε σε λειτουργία το 2005, είναι μήκους 1.250 χλμ. και συνδέει τη Ρωσία με την Τουρκία. Με σημείο εκκίνησης το εργοστάσιο αερίου Izobilnoye στη νότια Ρωσία, διασχίζει το βυθό της Μαύρης Θάλασσας, φτάνει στο τουρκικό λιμάνι της Σαμψούντας και από εκεί

⁶² Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 15.

⁶³ Ο.π., Zakharovich, 2008.

συνεχίζει με κατεύθυνση την Άγκυρα. Σκοπός του αγωγού ήταν η διαφοροποίηση της μεταφοράς φυσικού αερίου προς την Τουρκία και η αποφυγή τρίτων κρατών, όπως είναι η Ουκρανία, η Λευκορωσία και η Μολδαβία. Μέχρι το 2025 η Ρωσία σχεδιάζει να μεταφέρει στην Τουρκία 311 δισεκατομμύρια κ.μ. φυσικού αερίου μέσω αυτής της οδού⁶⁴. Εφόσον βέβαια αναφέραμε τον αγωγό Blue Stream, είναι σημαντικό να κάνουμε μνεία και στον Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE), ο οποίος λειτουργεί από το 2006 και μεταφέρει φυσικό αέριο από το κοιτάσμα Shah Deniz του Αζερμπαϊτζάν στην Τουρκία διαπερνώντας τη Γεωργία και παρακάμπτοντας το ρωσικό έδαφος⁶⁵.

Οι γεωπολιτικές στοχεύσεις της Ρωσίας στην περίπτωση του Blue Stream είχαν ως εξής. Δεδομένου ότι η Μόσχα επιχειρεί να διατηρήσει τον έλεγχο των προμηθευτών πετρελαίου και φυσικού αερίου της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, προκειμένου να καλύπτει με τους πόρους αυτούς τις δεσμεύσεις της έναντι των αγοραστών των υδρογονανθράκων της, και εφόσον ο BTE απειλούσε το ρωσικό μονοπώλιο επί των εξαγωγών φυσικού αερίου του Αζερμπαϊτζάν, η Ρωσία έκρινε σκόπιμο να προχωρήσει στην κατασκευή του Blue Stream. Ο αγωγός αυτός επιδίωκε να αναγκάσει την τουρκική αγορά να εξαρτάται από όλο και μεγαλύτερες ποσότητες ρωσικού φυσικού αερίου. Αν και η Τουρκία δέχεται αέριο από πληθώρα προμηθευτών, όπως είναι το Αζερμπαϊτζάν, το Τουρκμενιστάν, το Ιράν, η Αλγερία και η Νιγηρία (οι δύο τελευταίες παρέχουν αέριο σε υγροποιημένη μορφή), εντούτοις η Ρωσία με τις μεθοδεύσεις της έχει καταφέρει να καλύπτει το 65% των αναγκών της Τουρκίας σε αέριο λαμβάνοντας μάλιστα ως αντάλλαγμα τιμές υψηλότερες από αυτές που καταβάλλουν οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης⁶⁶. Με αυτή την εξέλιξη, και δεδομένου ότι η τουρκική αγορά φυσικού αερίου δεν είναι ακόμα τόσο εξελιγμένη ώστε να απαιτεί πολύ μεγάλες ποσότητες, ο Blue Stream παγιώνει τη ρωσική επιρροή στην τουρκική ενεργειακή αγορά, αποτρέποντας παράλληλα τη διοχέτευση μεγαλύτερων ποσοτήτων αζερικού φυσικού αερίου στην Τουρκία, και μέσω του τουρκικού δικτύου στην Ευρώπη. Έτσι, η Μόσχα κάνει άλλη μια κίνηση για να κλείσει τις εναλλακτικές οδούς διαμετακόμισης φυσικού αερίου από την Κασπία στην Ευρώπη με παράκαμψη του ρωσικού εδάφους⁶⁷.

Η Ρωσία υποστήριζε ακόμα και μια προέκταση του Blue Stream με την ονομασία Blue Stream 2, η οποία αφενός θα μετέφερε ρωσικό φυσικό αέριο στην

⁶⁴ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 8.

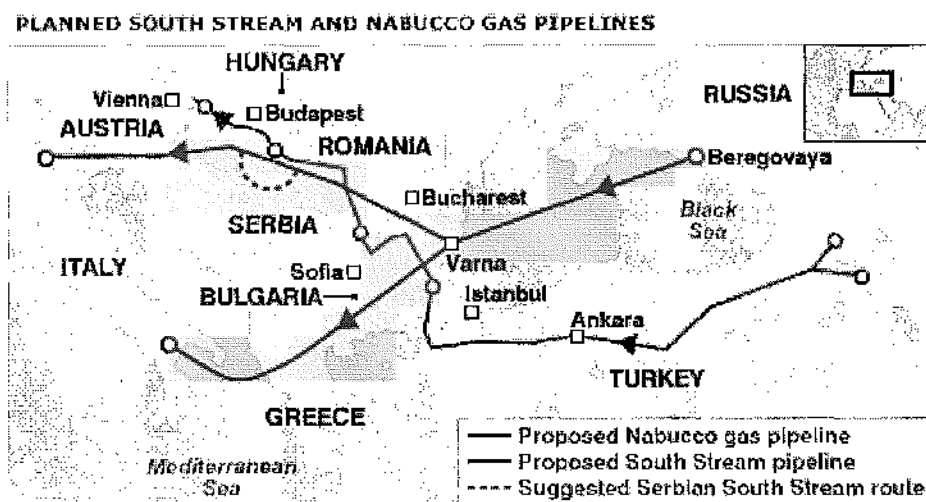
⁶⁵ Ο.π., Kottari, 2011, σ. 14.

⁶⁶ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 141.

⁶⁷ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 142.

καρδιά της Ευρώπης –Βουλγαρία, Σερβία, Κροατία και Ουγγαρία- παρακάμπτοντας την Ουκρανία, την Λευκορωσία και τις Βαλτικές Δημοκρατίες, αφετέρου θα διοχέτευε το ρωσικό αέριο μέχρι το Ισραήλ και το Λίβανο. Ο εν λόγω αγωγός ανταγωνίζεται τον Ναμπούκο (βλ. στη συνέχεια) με αποτέλεσμα οι ευρωπαϊκές χώρες να είναι πολύ επιφυλακτικές απέναντί του, με μόνη εξαίρεση την Ουγγαρία, η οποία επωφελείται από τη δημιουργία αυτού του αγωγού, ο οποίος θα διοχετεύει αέριο και στην ίδια. Ο Blue Stream 2 θα αύξανε την τελική δυναμικότητα του Blue Stream από 16 δισεκατομμύρια κ.μ. σε 30 δημιουργώντας προσδοκίες για διασύνδεση με άλλους αγωγούς, όπως είναι ο Μπακού-Ερζερούμ⁶⁸.

Ο Ναμπούκο

Πηγή: Tom Esslemont, «Azerbaijan's Pipe Dream for Europe», *European Dialogue*, 2011, <http://eurodialogue.org/588>

Ο χάρτης δείχνει τη διαδρομή του αγωγού Nabucco σε συνδυασμό με αυτήν του South Stream αποκαλύπτοντας τον ανταγωνισμό ή κατά άλλες απόψεις τη συμπληρωματικότητά τους.

Ο αγωγός Ναμπούκο έχει τόσο την ευρωπαϊκή όσο και την αμερικανική στήριξη, εφόσον, μόλις ολοκληρωθεί, θα προμηθεύει την Ευρώπη με μη ρωσικό

⁶⁸ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 16.

φυσικό αέριο, το οποίο συν τοις άλλοις θα παρακάμπτει το ρωσικό έδαφος⁶⁹. Για τον αγωγό αυτό έχει γίνει μεγάλη συζήτηση στους πολιτικούς και ακαδημαϊκούς κύκλους, εφόσον αποτελεί το σημαντικότερο ενεργειακό project για τη μείωση της εξάρτησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το ρωσικό αέριο⁷⁰.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που πρέπει να επιλυθεί αναφορικά με τον αγωγό αυτό σχετίζεται με τις χώρες που θα τον χρησιμοποιούν για να προμηθεύουν αέριο την Ευρώπη. Η μόνη σίγουρη παράμετρος σε αυτό το project είναι η διαδρομή που θα ακολουθεί ο αγωγός. Ο Ναμπούκο, ο οποίος εγκρίθηκε το 2006, όταν ολοκληρωθεί, θα έχει μήκος 3.300 χλμ. και θα κοστίσει 5,8 δισεκατομμύρια δολάρια. Η τελική χωρητικότητά του θα είναι 30 δισεκατομμύρια κ.μ. το χρόνο. Ωστόσο, δεν προβλέπεται να προσεγγίσει αυτή τη δυναμικότητα μέχρι το 2020⁷¹.

Η διαδρομή που αναμένεται να ακολουθεί είναι η εξής: Ερζερούμ (ανατολική Τουρκία), Τουρκία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Αυστρία (Baumgarten). Στο Ερζερούμ θα συναντώνται δύο παρακλάδια, το ένα προερχόμενο από τα σύνορα με τη Γεωργία και το άλλο από τα σύνορα με το Ιράν. Έτσι, ο αγωγός θα συνδέεται με αυτόν του Νοτίου Καυκάσου και τον αγωγό Tabriz-Ερζερούμ. Ο πρώτος παρέχει στην Τουρκία αζερικό φυσικό αέριο και ο δεύτερος τροφοδοτεί την τουρκική αγορά με ιρανικό. Άρα, όπως καταλαβαίνουμε, το πεδίο θα ήταν ανοιχτό για τροφοδότηση της Ευρώπης με φυσικό αέριο από το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν σε πρώτη φάση αλλά και από το Τουρκμενιστάν, το Καζακστάν, το Ιράκ και την Αίγυπτο σε δεύτερη. Αυτή η εξέλιξη θα ενίσχυε την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρώπης, θα δημιουργούσε μια ανταγωνιστική αγορά φυσικού αερίου στην Ευρώπη και θα ενίσχυε τη χειραφέτηση των μετασοβιετικών χωρών της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου από τη Ρωσία.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα δημιουργήθηκε γύρω από το γεγονός ότι μόνο του το Αζερμπαϊτζάν δεν θεωρήθηκε ότι ήταν σε θέση να παράσχει στον αγωγό τις αναγκαίες ποσότητες φυσικού αερίου, ώστε να τον καταστήσει οικονομικά βιώσιμο. Βεβαίως, σύμφωνα με άλλη άποψη, η ποσότητα φυσικού αερίου στο κοίτασμα Σαχ Ντενίζ στο Αζερμπαϊτζάν θα μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες του Ναμπούκο, εφόσον μάλιστα η εγχώρια κατανάλωση του Αζερμπαϊτζάν και της Γεωργίας υπερκαλύπτεται. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι αν αυξηθεί η κατανάλωση της

⁶⁹ Ioannis Grigoriadis, "Natural Gas Corridors in Southeastern Europe and European Energy Security", ELIAMEP thesis, Ιούλιος 2008, σ. 2.

⁷⁰ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σσ. 162-164.

⁷¹ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 162.

Ευρώπης ο συγκεκριμένος αγωγός θα επαρκεί. Ενδεχομένως να χρειαστούν νέοι αγωγοί από την Ανατολική Κασπία στο μέλλον ή και μια αναβάθμιση του Μπακού-Ερζερούμ.

Εκτός αυτού, η επιδείνωση των σχέσεων ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ιράν απέκλεισε μέχρι νεωτέρας τη συμμετοχή της Τεχεράνης στο project. Τόσο οι ΗΠΑ όσο και οι ευρωπαϊκές χώρες διαπιστώνουν ότι δεν μπορούν να χειριστούν το ζήτημα των πυρηνικών του Ιράν με διπλωματικά μέσα. Επιπλέον, η Τεχεράνη έχει αναδειχθεί σε παράγοντα αστάθειας για την ευρύτερη περιοχή και ως παράδειγμα μπορούμε να παραθέσουμε την εμπλοκή της τόσο στο Ιράκ όσο και στο Λίβανο. Έτσι, χάθηκε μια μοναδική ευκαιρία αξιοποίησης του ιρανικού φυσικού αερίου για την οικονομική βιωσιμότητα του σχεδίου. Σύμφωνα με έκθεση της Energy Information Administration, το Ιράν διαθέτει τεράστια αποθέματα υδρογονανθράκων. Μάλιστα τοποθετείται στη δεύτερη θέση μετά τη Ρωσία στη λίστα των κρατών με τα μεγαλύτερα παγκοσμίως αποθέματα φυσικού αερίου, με 974 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια⁷².

Οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τις ΗΠΑ στο Ιράν από το 1979, ως αντίποινα για την υποστήριξη του τελευταίου στη διεθνή τρομοκρατία, δεν έχουν βοηθήσει τον πετρελαϊκό τομέα του Ιράν να αναπτυχθεί στο βαθμό που θα μπορούσε. Σύμφωνα με τις εν λόγω κυρώσεις, δεν επιτρέπεται στους πολίτες των ΗΠΑ, μεταξύ άλλων, να πραγματοποιούν χρηματοδοτήσεις ή να μεταφέρουν υπηρεσίες και τεχνολογία στο Ιράν. Επιπλέον, δεν επιτρέπεται να υπογράψουν συμβάσεις με αντικείμενο τη χρηματοδότηση δράσεων όπως αυτές που σχετίζονται με τους πετρελαϊκούς πόρους της χώρας. Όπως κατανοούμε, πρόκειται για μεγάλο πλήγμα στην ιρανική πετρελαϊκή βιομηχανία⁷³.

Αυτά τα στοιχεία, αν και δεν αφορούν άμεσα τον τομέα του φυσικού αερίου, θεωρήθηκαν σημαντικά, εφόσον δίνεται ευκρινώς η δυνατότητα να κατανοηθεί η έννοια της διεθνούς απομόνωσης της Τεχεράνης. Πάντως, κατά μία άποψη, ακόμα και αν το ζήτημα των πυρηνικών του Ιράν έβρισκε τη λύση του, οι φτωχές υποδομές στον τομέα της εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων της χώρας και η έλλειψη τεχνογνωσίας, σε συνδυασμό με ένα απρόβλεπτο πολιτικό καθεστώς, δεν θα επέτρεπαν εύκολα την ανεμπόδιστη ροή μεγάλων ποσοτήτων φυσικού αερίου προς τη

⁷² Energy Information Administration, "Country Analysis Briefs: Iran", October 2007, σσ. 2, 7. <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/pdf.pdf>.

⁷³ Ο.π., Energy Information Administration, 2007, σ. 4.

Δύση, αποτρέποντας με αυτό τον τρόπο την ανάδειξη του Ιράν σε σημαντικό ενεργειακό παίκτη της Ευρώπης⁷⁴.

Στον τομέα του φυσικού αερίου, τα σημαντικότερα κοιτάσματα του Ιράν είναι τα εξής: South Pars, North Pars, Tabnak και Kangan-Nar. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου του Ιράν είναι πολύ ανεπτυγμένο, ενώ σταδιακά χτίζεται ένα δίκτυο εξαγωγής του αερίου του Ιράν προς τον έξω κόσμο. Ήδη το 2001 ολοκληρώθηκε ο αγωγός φυσικού αερίου Ιράν-Τουρκίας μήκους 745 μιλίων. Άλλος επίσης σημαντικός αγωγός είναι εκείνος που συνδέει το κοίτασμα Korpedzhe του δυτικού Τουρκμενιστάν με την πόλη Kurt-Kui του βορείου Ιράν. Η σημασία του έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για τον πρώτο αγωγό φυσικού αερίου της Ασίας, ο οποίος ολοκληρώθηκε το 1997 και παρέκαμπε τη Ρωσία⁷⁵. Η Τεχεράνη έχει επίσης επιχειρήσει να προμηθεύσει με φυσικό αέριο τη νότια Ασία. Απόδειξη αυτού είναι η πρόταση περί δημιουργίας αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου που θα συνδέει Ιράν και Ινδία μέσω Πακιστάν. Αν και αυτό το project έχει συναντήσει δυσκολίες που οφείλονται πρωτίστως στην πολιτική αστάθεια και την αμοιβαία καχυποψία, ιδίως των δύο τελευταίων κρατών, μαρτυρά ότι μόνο η Ευρώπη έχει να χάσει, αν δεν βρει τρόπο να απορροφήσει τις τεράστιες ποσότητες αερίου αυτής της χώρας της Κασπίας. Μάλιστα, η Μόσχα δρα ακριβώς προς αυτή την κατεύθυνση, την καθυστέρηση της παρουσίας του Ιράν ως ισχυρού νέου ανταγωνιστή στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου, υποστηρίζοντας την πρόταση του Ιρανού προέδρου περί δημιουργίας ενός είδους OPEC φυσικού αερίου που θα καθορίζει την τιμή του αερίου που θα διοχετεύεται στην Ευρώπη⁷⁶. Το Ιράν θεωρεί ότι με αυτό τον τρόπο θα μπορέσει να σπάσει την αμερικανική απομόνωση και να αναδειχθεί ισχυρό στη διεθνή σκηνή. Ωστόσο, τα προβλήματα ενεργειακής ασφάλειας που θα αντιμετωπίσουν Ευρώπη και ΗΠΑ είναι κάτι παραπάνω από προφανή, αν τελικά αυτό το σχέδιο υλοποιηθεί.

Από την άλλη πλευρά, η μεταφορά καζακικού και τουρκμενικού αερίου συνάντησε τα εμπόδια Μόσχας και Τεχεράνης, από το έδαφος των οποίων χρειάζεται

⁷⁴ Constantinos Filis, "Emerging realities on the energy chessboard (natural gas)", *World Security Network*, 11 Μαΐου 2009, http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=17517, προσπελάστηκε στις 13 Σεπτεμβρίου 2011.

⁷⁵ Gawdat Bahgat: "Prospects for energy cooperation in the Caspian Sea", *Science Direct, Communist and Post-Communist Studies* 40 (2007), σ. 167, www.elsevier.com/locate/postcomstud.

⁷⁶ Arbakhan Magomedov, "Russia's Policy Toward the Caspian Sea Region and Relations with Iran", *Russian Analytical Digest*, No 6, 19 Σεπτεμβρίου 2006, σ. 17, <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/details.cfm?Ing=en&id=23103>.

να διέλθει ελλείψει αγωγού απευθείας σύνδεσης Τουρκμενιστάν-Αζερμπαϊτζάν δια της Κασπίας.

Χρειάζεται να αναφέρουμε ότι οι χώρες της Κεντρικής Ασίας είναι ιδιαίτερα πλούσιες σε υδρογονάνθρακες. Αναφορικά με το φυσικό αέριο που εξετάζουμε, τα αποδεδειγμένα αποθέματα των κρατών της Κεντρικής Ασίας κυμαίνονται μεταξύ 230 και 360 τρισεκατομμυρίων κ.μ. που μεταφράζεται στο 7% των παγκόσμιων αποθεμάτων⁷⁷, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα ελκυστική, αλλά και αναγκαία για τους λόγους που προαναφέραμε, την προμήθεια, εκ μέρους της Ευρώπης, αερίου από τις χώρες αυτές.

Το Καζακιστάν διαθέτει τα μεγαλύτερα αποδεδειγμένα κοιτάσματα υδρογονανθράκων. Για το φυσικό αέριο, αυτά ανέρχονται σε 53 έως 83 δισεκατομμύρια κ.μ. Το έδαφός του είναι το μεγαλύτερο μεταξύ των κρατών της περιοχής και περικλείει τέσσερα διαφορετικά γεωλογικά κοιτάσματα με πολλά τμήματα ανεξερεύνητα. Τα 2/3 σχεδόν των αποθεμάτων του βρίσκονται σε δύο τεράστια κοιτάσματα, το Tengiz μιλώντας για το πετρέλαιο, και το Karachaganak για το φυσικό αέριο⁷⁸.

Το Τουρκμενιστάν είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε φυσικό αέριο. Για το λόγο αυτό υπήρχαν ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 συζητήσεις για την απευθείας μεταφορά πόρων από την κεντροασιατική αυτή χώρα δια της Κασπίας και του Νοτίου Καυκάσου προς την Ευρώπη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί να βασιστεί στην περιοχή της Κασπίας ως εναλλακτική λύση για τη μείωση της εξάρτησης της από το ρωσικό αέριο. Με αυτόν τον σκοπό, αναμενόταν να υπάρξει συνεργασία ανάμεσα στο Τουρκμενιστάν και το Αζερμπαϊτζάν στο ζήτημα της κατασκευής ενός διακασπιακού αγωγού. Ο αγωγός αυτός, που είχε σχεδιαστεί να συνδέει το δυτικό με το ανατολικό άκρο της Κασπίας, φέρει το άκρως δηλωτικό του σκοπού αυτού όνομα, Transcaspian Gas Pipeline. Ο αγωγός αυτός θα είναι υποθαλάσσιος με τελική δυναμικότητα τα 30 δισεκατομμύρια κ.μ. αερίου. Θα παρέχει έτσι τη δυνατότητα στο αέριο του Καζακιστάν, του Ουζμπεκιστάν και του Τουρκμενιστάν να φτάσει και να τροφοδοτήσει τόσο τον αγωγό Μπακού-Ερζερούμ, ενισχύοντας την οικονομική του

⁷⁷ Manik Talwani, Andrei Belopolsky & Dianne Berry, "Unlocking the Assets: Energy and the Future of Central Asia and the Caucasus-Geology and Petroleum Potential of Central Asia", The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, Απρίλιος 1998, σσ. 20-21, <http://www.scribd.com/doc/46903404/Unlocking-the-Assets-Geology-Petroleum-Potential-Central-Asia>.

⁷⁸ Ο.π., Talwani, Belopolsky & Berry, 1998, σ. 19-20.

βιωσιμότητα και επιτυχία, όσο και τον Ναμπούκο. Το κόστος του αναμενόταν να ανέλθει σε 5 δισεκατομμύρια δολάρια.

Ωστόσο, όταν το Αζερμπαϊτζάν ανακάλυψε ποσότητες φυσικού αερίου στο κοιτάσμα Shah Deniz, άρχισε να συμπεριφέρεται, αλλά και να αντιμετωπίζεται, όχι ως χώρα transit αλλά ως χώρα παραγωγός αερίου. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις έριδες που ξέσπασαν μεταξύ Ασγκαμπάτ και Μπακού σχετικά με τα αποθέματα της Κεντρικής Κασπίας, ανέβαλαν το σχέδιο κατασκευής ενός τέτοιου αγωγού. Η έκβαση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία του Τουρκμενιστάν να παρακάμψει το ρωσικό μονοπώλιο επί των εξαγωγών, που δεν επέτρεπαν στη χώρα να εξάγει αυτόνομα τους πόρους της στην ευρωπαϊκή αγορά, και να μειώσει το λεγόμενο «δασμό απόστασης» που επιβάλλει η ρωσική πλευρά.

Αντίθετα, η Ρωσία άδραξε την ευκαιρία της έντασης στις σχέσεις των δύο πρώην σοβιετικών δημοκρατιών και συνήψε με το Τουρκμενιστάν μια μακροπρόθεσμη συμφωνία εξαγωγής φυσικού αερίου μέσω του ρωσικού εδάφους. Έτσι, μέχρι στιγμής, η Ασγκαμπάτ παραμένει νομικά δεσμευμένη να εξάγει φυσικό αέριο μέσω του ρωσικού δικτύου σε τιμές χαμηλότερες σε σχέση με αυτές που επικρατούν στην παγκόσμια αγορά. Επιπλέον, ο Transcaspiian υπέστη ένα ακόμη πλήγμα το 2007 όταν η Ρωσία συνήψε συμφωνία με το Καζακστάν και το Τουρκμενιστάν για την κατασκευή ενός ανταγωνιστικού προς αυτόν αγωγού, του Precaspian Gas Pipeline. Ο αγωγός αυτός επιτρέπει στη Ρωσία να ελέγχει το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών ενέργειας της Κεντρικής Ασίας. Θα έχει τελική δυναμικότητα 30 δισεκατομμύρια κ.μ. αερίου και κόστος περίπου 1 δισεκατομμύριο δολάρια, ενώ θα καλύπτει κατά το μεγαλύτερο μέρος τις ρωσικές ανάγκες και το υπόλοιπο θα κατευθύνεται προς τις ευρωπαϊκές αγορές. Το Τουρκμενιστάν δεν δείχνει ιδιαίτερος ικανοποιημένο με αποτέλεσμα να στρέφεται και προς άλλους αγοραστές, όπως είναι η Ουκρανία, το Πακιστάν και η Ινδία. Με την Ουκρανία συνήψε συμφωνία, η οποία σταδιακά αντισταθμίζει το τεράστιο βάρος των υποχρεωτικών πωλήσεων προς τη Ρωσία⁷⁹. Επίσης, δεν έχει αποκλείσει τελείως την πιθανότητα δημιουργίας του Transcaspiian⁸⁰.

Εντούτοις, πέραν από τις έριδες Ασγκαμπάτ-Μπακού, υπάρχουν και άλλοι λόγοι που καθιστούν το σχέδιο μη ρεαλιστικό, όπως είναι το ασαφές καθεστώς της Κασπίας, οι κίνδυνοι για το περιβάλλον, καθώς και οι αντιδράσεις Ρωσίας και Ιράν,

⁷⁹ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σσ. 155-157.

⁸⁰ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 14.

από το έδαφος των οποίων πρέπει να διέλθει ο αγωγός, εφόσον αυτός δεν είναι υποθαλάσσιος. Επιπλέον, τα πετρελαϊκά αποθέματα του κοιτάσματος Tengiz εξάγονται μέσω του αγωγού CPC στο Νοβοροσίσκ. Ο CPC (Caspian Pipeline Consortium, Αγωγός Κοινοπραξίας της Κασπίας) υπήρξε το πρώτο σημαντικό έργο μεταφοράς υδρογονανθράκων της μετασοβιετικής περιόδου, το οποίο μάλιστα, αν και διατρέχει κατά το μεγαλύτερο μέρος το ρωσικό έδαφος, εντούτοις δεν ελέγχεται από το ρωσικό κρατικό μονοπώλιο, Transneft⁸¹. Άρα, ο Transcaspian για να αποδώσει θα πρέπει να βρει επιπλέον αποθέματα.

Παρ' όλα αυτά, το τουρκμενικό αέριο μπορεί να μεταφέρεται στο Αζερμπαϊτζάν με πλοία σε υγροποιημένη μορφή και στη συνέχεια να επαναεριοποιείται για προώθηση στην ευρωπαϊκή αγορά. Σε κάθε περίπτωση, εγείρονται ερωτήματα για το πώς η Ασγκαμπάτ θα εξασφαλίσει την ποσότητα φυσικού αερίου που έχει υποσχεθεί στην Ευρώπη, δεδομένου μάλιστα ότι η Ρωσία έχει εξασφαλίσει το μεγαλύτερο δυνατό μερίδιο του τουρκμενικού αερίου προσφέροντας βελτιωμένες υποδομές διαμετακόμισης και τιμές αγοράς. Καζακστάν και Τουρκμενιστάν εξάλλου μειώνουν τις δυνητικά διαθέσιμες ποσότητες υδρογονανθράκων για την Ευρώπη, κατευθύνοντας όλο και περισσότερες προς την αναδυόμενη κινεζική αγορά ενέργειας⁸².

Στο σημείο αυτό μας δίνεται η ευκαιρία να εξετάσουμε την ενεργειακή πολιτική του Καζακστάν. Η κεντροασιατική πρώην σοβιετική δημοκρατία διατηρεί πολύ στενές ενεργειακές σχέσεις με τη Μόσχα. Παράλληλα όμως, επιχειρεί να προωθήσει και τη δική της ενεργειακή ασφάλεια και αυτονομία δράσης, που σημαίνει περισσότερους και διαφορετικούς αγοραστές για τους υδρογονάνθρακες της και διαφορετικές οδούς διαμετακόμισης. Για το λόγο αυτό έχει στραφεί σε τρία κανάλια διοχέτευσης των πόρων της, τη Ρωσία, το Νότιο Καύκασο και την Κίνα. Ιδίως με την Κίνα υπάρχει μια αμοιβαία τάση για ενίσχυση της ενεργειακής συνεργασίας. Η Κίνα αναδεικνύεται στη μεγαλύτερη ενεργειακή αγορά του πλανήτη, για την οποία είναι ζωτικές οι αχανείς εκτάσεις -πλούσιες σε υδρογονάνθρακες- του Καζακστάν. Από την άλλη πλευρά, η Κίνα αποτελεί για το Καζακστάν μια εξαιρετικά επωφελή εναλλακτική λύση, τόσο στο θέμα του ενεργειακού εναγκαλισμού του από τη Ρωσία, όσο και στην οικονομική του ανάπτυξη. Ενδεικτικό στοιχείο αυτής της τάσης είναι η αγορά από τους Κινέζους το 2005 του τρίτου μεγαλύτερου παραγωγού πετρελαίου

⁸¹ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 152.

⁸² Ο.π., Grigoriadis, 2008, σ. 2.

του Καζακστάν, της εταιρείας Petrokazakhstan, σε τιμή πολύ μεγαλύτερη από αυτήν της αγοράς. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το Καζακστάν φιλοδοξεί να αναδειχθεί σε πολύ σημαντικό παράγοντα στις παγκόσμιες ενεργειακές αγορές εντός των επομένων δεκαετιών⁸³.

Πάντως, χρειάζεται στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι, αν και οι Ευρωπαίοι ποντάρουν στην Κασπία, προκειμένου να σπάσουν τον ρωσικό κλοιό εξάρτησης, οι κεντροασιατικές χώρες δεν εμπνέουν ακόμα εμπιστοσύνη. Υπόσχονται τα αποθέματα τους σχεδόν σε όλους, ενώ η γεωγραφική απόσταση τους από την Ευρώπη και οι ελλειπείς υποδομές τους συνεπάγονται χρόνο και μεγάλες επενδύσεις για να φτάσουν τα αποθέματα αυτά στις δυτικές αγορές⁸⁴. Το ζήτημα είναι αν πρέπει να τις κατηγορήσουμε για αυτήν την τακτική. Μάλλον όχι, ειδικά αν λάβουμε υπόψη ότι, με τη σειρά τους, σκέφτονται ότι η ενέργεια είναι ένα εργαλείο που θα επιτρέψει στις κοινωνίες τους να επιτύχουν οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Επιπλέον, το γεγονός ότι επιδιώκουν να προσελκύσουν όσο το δυνατόν περισσότερους αγοραστές σημαίνει προσπάθεια για διαφοροποίηση του κεφαλαίου που εισρέει στο εσωτερικό, που με τη σειρά του σημαίνει περιορισμό της εξάρτησης από μια εξωτερική δύναμη. Τέλος, υπάρχουν και τα συμφέροντα των ελίτ που κατέχουν την εξουσία, οι οποίες σκέφτονται πως, όσα περισσότερα έσοδα αποκομίσουν και διαμοιράσουν στις φυλές και τις τοπικές κοινότητες που δρουν στην επικράτεια, τόσο περισσότερες δυνατότητες έχουν για να παραμείνουν στην εξουσία⁸⁵. Άρα, το ζήτημα δεν είναι να κατηγορήσει κανείς αυτές τις χώρες, αλλά να δημιουργήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση μια συνεκτική στρατηγική που να κατανοεί τις επιδιώξεις τους και να προωθεί καλύτερα τα συμφέροντα της.

Σε ό,τι αφορά τη Μόσχα, αυτή έχει τρεις στόχους όταν εμπλέκεται σε ενεργειακά θέματα της Κασπίας. Πρώτον, αποκόμιση κέρδους από ακριβή μεταπώληση του φθηνού αερίου και πετρελαίου τους. Δεύτερον, επίτευξη πολιτικής σταθερότητας στο νότο. Τρίτον, εξασφάλιση της ηγετικής θέσης στο μετασοβιετικό χώρο⁸⁶.

⁸³ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σσ. 153-155.

⁸⁴ Andreas Andrianopoulos, "Russian Energy Diplomacy and the Southeast European Response", Woodrow Wilson International Centre for Scholars, 21 Μαΐου 2008, <http://www.andrianopoulos.gr/0010000285/russian-energy-diplomacy-and-the-southeast-european-response.html>.

⁸⁵ Dieter Dettke (editor), "A Great Game No More: Oil, Gas and Stability in the Caspian Sea Region", Washington: SPD Parliamentary Group in the German Bundestag, 1999, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/washington/00743.pdf>, σ. 48.

⁸⁶ Ο.π., Dettke, 1999, σ. 48-49.

Η συμμετοχή του Ιράκ και της Αιγύπτου -μέσω του αραβικού αγωγού (arab gas pipeline)- στο project του Ναμπούκο παραμένει αμφίβολη λόγω πολιτικής αστάθειας στις εν λόγω χώρες και αδυναμίας εξασφάλισης χρηματοδότησης. Ο αραβικός αγωγός φυσικού αερίου αποτελεί δίκτυο αγωγών, που κατασκευάστηκαν και συνεχίζονται να κατασκευάζονται στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, με σκοπό να συνδέσει το Arish της Αιγύπτου με την Άκαμπα της Ιορδανίας, και μέσω αυτής με τον Λίβανο, τη Συρία και την Τουρκία⁸⁷. Θεωρητικά, μέσω της τελευταίας θα μπορέσει το αιγυπτιακό αέριο να φτάσει μέχρι τις αγορές της Δυτικής Ευρώπης.

Ως εναλλακτικές λύσεις στο σχέδιο του αραβικού αγωγού, προκειμένου να επιτευχθεί η εξαγωγή φυσικού αερίου από τις χώρες της βόρειας και κεντρικής Αφρικής προς την Ευρώπη αναφέρονται τα δίκτυα που διέρχονται από την Αλγερία. Κορυφαίο μεταξύ αυτών είναι ο Trans-Saharan Gas Pipeline. Πρόκειται για έναν αγωγό μήκους 4,128 χλμ. που θα μεταφέρει 30 δισεκατομμύρια κ.μ. φυσικό αέριο ετησίως⁸⁸. Θα ξεκινάει από τη Νιγηρία και φτάνοντας στο Hassi R'Mel της Αλγερίας θα είναι δυνατόν να συνδεθεί με τους Transmediterranean, Maghreb-Europe, Medgaz και τον υπό κατασκευή GALSI που μεταφέρουν αέριο από την Αλγερία στην Ευρώπη. Για το λόγο αυτό θεωρείται ότι ο συγκεκριμένος αγωγός είναι περισσότερο πιθανό να βοηθήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση να διαφοροποιήσει τους προμηθευτές της, αυξάνοντας την ασφάλεια του ενεργειακού της εφοδιασμού⁸⁹.

Η Gazprom, όπως ήταν αναμενόμενο, επιχείρησε να torpilίσει το σχέδιο Ναμπούκο και να αποτρέψει τη σύνδεση Κασπίας-Τουρκίας-Ευρώπης. Μέσο για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η κατασκευή ενός παράλληλου αγωγού με σκοπό τη μεταφορά των ιδίων αποθεμάτων, τα οποία όμως αυτή τη φορά θα διέρχονται από το ρωσικό έδαφος και θα βρίσκονται υπό ρωσικό έλεγχο. Το σχέδιο ακόμα μεγαλύτερης ενίσχυσης του μονοπωλίου της Gazprom επιχειρήθηκε με την ανακοίνωση στην Ουγγαρία συμφωνίας επέκτασης του αγωγού Blue Stream μέχρι το ουγγρικό έδαφος. Το γεγονός ότι η συμφωνία ανακοινώθηκε αμέσως μόλις εγκρίθηκε ο Ναμπούκο, σε

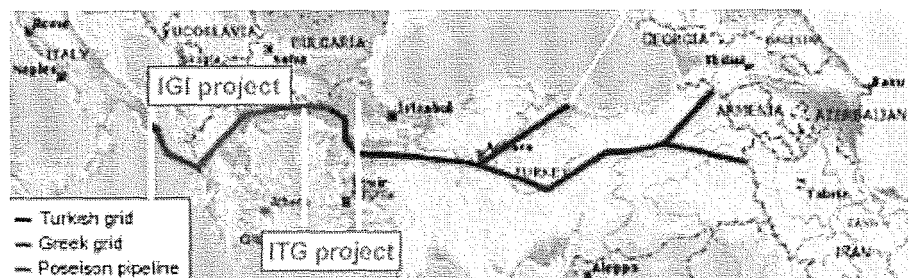
⁸⁷ *Gulf Oil and Gas*, "Arab Gas Pipeline Agreement", 26 Ιανουαρίου 2004, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, <http://www.gulfoilandgas.com/wcbpro1/MAIN/Mainnews.asp?id=357>

⁸⁸ Ese Awotu, "Nigerian, Algerian Officials Discuss Saharan Gas Pipeline", *Downstream Today*, 20 Φεβρουαρίου 2009, προσπελάστηκε στις 15 Ιουλίου 2011, http://downstreamtoday.com/news/article.aspx?a_id=15259.

⁸⁹ *Reuters*, "Nigeria, Algeria agree to build Sahara gas link", 3 Ιουλίου 2009, προσπελάστηκε στις 15 Ιουλίου 2011, <http://uk.reuters.com/article/2009/07/03/nigeria-algeria-pipeline-idUKI345766620090703?sp=true>.

συνδυασμό με το ότι το προτεινόμενο σχέδιο βρίσκεται σε παράλληλη θέση με αυτόν, αποδεικνύει με τον πλέον αδιάμφωστο τρόπο τις προθέσεις της Μόσχας⁹⁰.

Southern Europe Gas Ring Project

πηγή: M.S. και E.L., "New movement on old pipes", *The Economist*, 9 Ιουλίου 2010, http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/07/pipeline_tangles

Ένα ακόμα σχέδιο που προέκυψε στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής προσπάθειας μείωσης της εξάρτησης από έναν μόνο προμηθευτή, τη Ρωσία, είναι ο ITGI (Interconnector Turkey-Greece-Italy) ή αλλιώς Southern Europe Gas Ring Project (Σχέδιο Δακτυλίου Φυσικού Αερίου Νότιας Ευρώπης). Μάλιστα, η σημασία του εντοπίζεται και στο γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση το έχει αναγάγει σε μία από τις σημαντικότερες προτεραιότητες της στο διευρωπαϊκό ενεργειακό σύστημα⁹¹.

Ο αγωγός αποτελείται από δύο τμήματα, ένα που θα συνδέει Ελλάδα και Τουρκία και ένα που θα συνδέει Ελλάδα και Ιταλία⁹². Στην πρώτη περίπτωση, ένας αγωγός 285 χλμ. θα συνδέει την Κομοτηνή με το Karacabey διασχίζοντας 85 χλμ. ελληνικού και 200 χλμ. τουρκικού εδάφους. Στη δεύτερη περίπτωση, ο αγωγός θα έχει ως σημείο εκκίνησης τον Σταυρολιμένα Θεσπρωτίας για να καταλήξει στο

⁹⁰ Ό.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, βλ. υποσημείωση της σ. 163.

⁹¹ Ό.π., Borisocheva, 2007, σ. 14.

⁹² Mehmet Efe Biresselioglu, "Southern European Gas Ring Project: The Role of Turkey and Greece", RIEAS, Research Institute of Europe and American Studies, Greece, προσπελάστηκε στις 22 Ιουνίου 2011, <http://www.balkananalysis.com/blog/2007/05/06/south-european-gas-ring-project-the-role-of-turkey-and-greece/>.

Οτράντο της Ιταλίας. Η τελική δυναμικότητα του αγωγού θα είναι 12 δισεκατομμύρια κ.μ. φυσικού αερίου⁹³.

Ο εν λόγω αγωγός έχει σημασία, διότι θα μπορούσε να συνδέσει το ελληνικό δίκτυο με τα δυτικά Βαλκάνια, εξέλιξη που συζητείται και, αν προχωρήσει, θα αναβαθμίσει τη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας και θα μειώσει την εξάρτηση των δυτικών Βαλκανίων από το ρωσικό αέριο.

Η κατασκευή του ελληνοτουρκικού τμήματος έχει ολοκληρωθεί και ήδη ρέει αέριο σε αυτό από το 2007. Το 2008 η ελληνική ΔΕΠΑ και η ιταλική Edison ανακοίνωσαν τη δημιουργία της κοινοπραξίας IGI Poseidon SA, της εταιρείας δηλαδή που θα αναλάμβανε την κατασκευή του ελληνοϊταλικού τμήματος. Το τμήμα αυτό, που αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2012, θα είναι υποθαλάσσιο με μήκος 212 χλμ. και κόστος που ανέρχεται σε 500 εκατομμύρια ευρώ⁹⁴. Το project αυτό θα επιτρέψει στην Ιταλία να διαφοροποιήσει τους ενεργειακούς προμηθευτές της, να αναβαθμίσει την ενεργειακή της ασφάλεια και να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα της ενεργειακής της αγοράς.

Και πάλι όμως, όπως και στην περίπτωση του Ναμπούκο, το μείζον ζήτημα είναι να διασφαλιστούν οι απαραίτητες ποσότητες αερίου για την κάλυψή του. Ωστόσο, επειδή πρόκειται για έναν σχετικά μικρής δυναμικότητας αγωγό, η κάλυψη του δεν αναμένεται να συναντήσει μεγάλες δυσκολίες⁹⁵.

Ο ITGI είναι ένα ακόμα κομμάτι του παζλ στην αναβάθμιση της Τουρκίας στην ενεργειακή σκακιέρα, ως ανταγωνιστικού διαδρόμου στη ροή αποθεμάτων από την Κασπία και τον Καύκασο προς την Ευρώπη, με παράκαμψη του ρωσικού εδάφους. Βεβαίως, δεν τίθεται θέμα πλήρους αντικατάστασης των ρωσικών εισαγωγών αερίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση με τα αποθέματα που θα φθάνουν μέσω Τουρκίας. Το έργο αυτό γίνεται για λόγους συμπληρωματικότητας, για ενίσχυση της ευρωπαϊκής ενεργειακής ασφάλειας, μείωση του μονοπωλίου της Gazprom και εντάσσεται στη λογική των όρων της ελεύθερης αγοράς.

Η Τουρκία είναι στρατηγικά τοποθετημένη σε ένα σημείο από το οποίο διέρχονται αναγκαστικά όσα projects επιθυμούν να παρακάμψουν το ρωσικό έδαφος. Έχει ενισχυθεί η αξιοπιστία της ως χώρας transit λόγω των ήδη ενεργών αγωγών που λειτουργούν στην επικράτεια της, και εξαιτίας της θέσης και των υποδομών της είναι

⁹³ Ο.π., Grigoriadis, 2008, σ. 1.

⁹⁴ Ο.π., Grigoriadis, 2008, σ. 1.

⁹⁵ Ο.π., Grigoriadis, 2008, σ. 2.

ευκολότερο να ανταποκριθεί στις ανάγκες της δυναμικότητας των αγωγών που διέρχονται από το έδαφος της. Αυτό ισχύει ακόμα και σε περίπτωση που οι χώρες παραγωγοί αδυνατούν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Το παραπάνω οφείλεται στο γεγονός ότι, εκτός της εγχώριας παραγωγής φυσικού αερίου, η Τουρκία έχει τη δυνατότητα να προμηθεύεται από πολλούς διαφορετικούς παραγωγούς, όπως για παράδειγμα, τις χώρες της Μέσης Ανατολής, που επιθυμούν να αυξήσουν το υγροποιημένο φυσικό αέριο που διοχετεύουν στην ευρωπαϊκή αγορά⁹⁶.

Η Τουρκία έχει αναδειχθεί, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, σε σημαντικό γεωπολιτικό παίκτη στην ενεργειακή σκακιέρα της μεταφοράς υδρογονανθράκων από την Κασπία και την Κεντρική Ασία προς τις δυτικές αγορές. Η κατανάλωση φυσικού αερίου στη γειτονική χώρα έχει αυξηθεί. Προμηθεύεται αέριο από Ρωσία, Ουκρανία και Βαλκάνια. Ήδη διαθέτει 4.700 χλμ αγωγών αερίου υψηλής πίεσης, τα οποία αναμένεται να αυξηθούν σε 8.000 χλμ. Υγροποιημένο φυσικό αέριο προμηθεύεται από Αλγερία και Νιγηρία, ενώ συμβόλαια έχει υπογράψει και με Τουρκμενιστάν, Αζερμπαϊτζάν, Ιράν και Ρωσία. Βεβαίως, επειδή η κατανάλωση αερίου αναμένεται να αυξηθεί την επόμενη δεκαετία, σύμφωνα με μελέτες, η Τουρκία θα πρέπει να αυξήσει τις προμήθειες της⁹⁷.

Η στρατηγική σημασία της Τουρκίας είναι μεγάλη. Βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, ελέγχει τα Στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου και φιλοξενεί στο έδαφος της αμερικανικές βάσεις⁹⁸. Για το λόγο αυτό έχει αναδειχθεί κρίσιμη για τη σύνδεση της Ευρώπης με τον ορυκτό πλούτο της Κασπίας. Όποια μάλιστα projects επιχειρούν να μειώσουν την ευρωπαϊκή εξάρτηση από τη Ρωσία στρέφονται σχεδόν αυτόματα στην Τουρκία.

Ωστόσο, η Ευρώπη πρέπει πάντα να έχει υπόψη της ότι η Τουρκία είναι ένας δρώντας που φροντίζει, ορθολογικά σκεπτόμενη, να εξυπηρετεί πρωτίστως τα δικά της συμφέροντα, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα αυτά των Ευρωπαίων. Επειδή μάλιστα γνωρίζει ότι όσα projects –κυρίως ευρωπαϊκής έμπνευσης και αμερικανικής

⁹⁶ John Roberts, "The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues", στο Michael Emerson και Senem Aydin, *Turkey in Europe Monitor*, CEPS, Centre of European Policy Studies, Ιανουάριος 2004 - Φεβρουάριος 2005, Nos. 1-14, σ. 117, <http://eurocapitalmarkets.org/drupal/system/files/book/1228.pdf#page=103>.

⁹⁷ T. Goghitashvili, "Prospects of the Caspian Natural Gas Supply to Europe and Probable Impact on the Energy Security of Transit Countries" στο J. Hentland & T. Goghitashvili (eds.), *Security of Natural Gas Supply through Transit Countries*, Netherlands: Springer, 2004, σ. 13.

⁹⁸ Βερέμης Θ. και Τσιτσόπουλος Γ., "Οι ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις, 1945-1987" στο Α. Αλεξανδρή, Θ. Βερέμης κ.ά. (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923-1987*, Αθήνα: Γνώση, 1991, σ. 172-214, για εδώ: 202

υποστήριξης- επιθυμούν να παρακάμψουν τη Ρωσία πρέπει να διέλθουν από τουρκικό έδαφος, θεωρεί ότι αυτό είναι ένα διαπραγματευτικό χαρτί που είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει ανά πάσα στιγμή. Άρα, για την Ευρώπη παρουσιάζεται το δίλημμα: εξάρτηση από τη Ρωσία ή εξάρτηση από την Τουρκία; Με άλλα λόγια, είναι προτιμότερη μια μείωση από τη ρωσική εξάρτηση, με παράλληλη όμως αναπόφευκτη αύξηση της εξάρτησης από την Τουρκία; Υπάρχει πιθανότητα η μείωση της εξάρτησης από τη Ρωσία να μην συνεπάγεται αυτόματα αύξηση της εξάρτησης από την Τουρκία; Σε αυτό το ερώτημα θα απαντούσαμε θετικά με δύο επιχειρήματα: πρώτον, τη στροφή στο υδροποιημένο φυσικό αέριο που δεν χρειάζεται κατασκευή δαπανηρών αγωγών για να μεταφερθεί και, δεύτερον, τη δυνητική κατασκευή ενός υποθαλάσσιου αγωγού που θα διέτρεχε τον Εύξεινο Πόντο και θα συνέδεε απευθείας τον Νότιο Καύκασο με τη Ρουμανία ή τη Βουλγαρία, και στη συνέχεια με τα ευρωπαϊκά δίκτυα. Ωστόσο, τέτοια εξέλιξη δεν υπάρχει ως σήμερα, και πιθανό είναι να συναντούσε μεγάλες αντιδράσεις από τη Ρωσία και την Τουρκία, αν ποτέ επιχειρούνταν. Αναφορικά με το LNG, θα επισημάνουμε ορισμένα στοιχεία στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

Το ζήτημα πάντως είναι πως η Τουρκία δεν αποδεικνύει ότι αποτελεί πολύ αξιόπιστο ενεργειακό εταίρο. Τουλάχιστον αυτό κατέστη σαφές στη στάση που τήρησε απέναντι στην Ελλάδα το 2007, όταν λίγους μήνες μετά τα εγκαίνια του ελληνοτουρκικού αγωγού ITG, η Άγκυρα διέκοψε την παροχή αερίου προς την Ελλάδα για μερικές μέρες για πρακτικούς, αλλά και πολιτικούς, λόγους. Οι πρακτικοί λόγοι σχετίζονταν με την ανάγκη της να ανταποκριθεί στην αυξημένη ζήτηση αερίου λόγω του βαρύ χειμώνα που είχε πλήξει την τουρκική επικράτεια. Οι πολιτικοί λόγοι είχαν να κάνουν με την πίεση που επιθυμούσε να ασκήσει στο Αζερμπαϊτζάν στο θέμα της μεταπώλησης αερίου⁹⁹. Από εδώ συνάγεται το συμπέρασμα ότι η Άγκυρα δεν βαδίζει με γνώμονα τα ευρωπαϊκά συμφέροντα, αλλά διαμορφώνει μια ανεξάρτητη ενεργειακή στρατηγική με κεντρικό στόχο να αυξήσει τη γεωπολιτική της βαρύτητα και τη χρησιμότητα της απέναντι στην Ευρώπη. Δρώντας μέσα στο ίδιο πλαίσιο, η Τουρκία ήταν εκείνη που πρότεινε αρχικά τη συμμετοχή της Ρωσίας στον Ναμπούκο, αν και γνώριζε ότι αυτή η εξέλιξη θα τορπίλιζε τον κύριο στόχο του αγωγού που ήταν ασφαλώς η μείωση της εξάρτησης από τη Μόσχα.

⁹⁹ Constantinos Filis, "The Geopolitics of Energy Diversification: Walking Pragmatically on the U.S.-Russian Strategic Tightrope in Southeast Europe", Belfer Centre for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, lecture, November 18, 2008, διαθέσιμη στο <http://vimeo.com/2763845>.

Ο αγωγός South Stream

Ένας άλλος αγωγός, ο οποίος έχει εγείρει έντονες συζητήσεις και αφορά και την Ελλάδα, είναι ο South Stream. Έχοντας τη ρωσική υποστήριξη, ο εν λόγω αγωγός θεωρείται ότι σκοπεύει να ανταγωνιστεί τον ευρωπαϊκής και αμερικανικής υποστήριξης Ναμπούκο και αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2015.

Ο South Stream θα έχει, όταν ολοκληρωθεί, συνολική χωρητικότητα 30 δισεκατομμυρίων κ.μ. φυσικού αερίου ετησίως. Θα έχει ως σημείο εκκίνησης τον ρωσικό τερματικό σταθμό Beregonaya στη Μαύρη Θάλασσα, θα συνεχίζει για 900 χλμ. στο βυθό μέχρι τις ακτές της Βουλγαρίας, κοντά στη Βάρνα, και στη συνέχεια θα χωρίζεται σε δυο παρακλάδια, ένα προς βορρά και ένα προς νότο. Το βόρειο παρακλάδι θα συνεχίζει προς την Σερβία, την Ουγγαρία και την Αυστρία, ενώ το νότιο θα κατευθύνεται προς την Ελλάδα και το Ιόνιο Πέλαγος με σκοπό να καταλήξει στην Ιταλία.

Μια πολύ σημαντική γεωπολιτική εξέλιξη που θα επιφέρει ο South Stream, εφόσον λειτουργήσει, θα είναι η υποβάθμιση του γεωπολιτικού βάρους της Τουρκίας στην ενεργειακή σκακιέρα, εφόσον το ρωσικό αέριο θα φτάνει στις ευρωπαϊκές αγορές παρακάμπτοντας την Τουρκία. Αυτή η εξέλιξη είναι αξιοσημείωτη, διότι αρχικά η Μόσχα σκεφτόταν να χρησιμοποιήσει την Τουρκία ως κόμβο για τις εξαγωγές του αερίου της προς την Ευρώπη¹⁰⁰. Για το λόγο αυτό είχε κατασκευαστεί ο Blue Stream, ενώ υπήρχε κατά νου και η δημιουργία ενός ακόμα αγωγού (Blue Stream 2), προκειμένου είτε να τροφοδοτηθεί ο Ναμπούκο είτε να κατασκευαστεί ένας παράλληλος προς τον Ναμπούκο αγωγός με την ίδια διαδρομή αλλά με ρωσικό αέριο. Ωστόσο, τα σχέδια αυτά ναυάγησαν, όπως ναυάγησε και η συμμετοχή της Ρωσίας στον Ναμπούκο, για λόγους που εξετάσαμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο. Επομένως, εν ολίγοις, προέκυψε η εξής γεωπολιτική διάσταση: ο αγωγός Ναμπούκο που δεν θα μεταφέρει ρωσικό αέριο χρειάζεται το δίκτυο της Τουρκίας και θα την αναβαθμίσει, ενώ ο South Stream που θα μεταφέρει ρωσικό αέριο θα παρακάμπτει την Τουρκία και θα την υποβαθμίσει.

Η συμμετοχή της Ελλάδας επιστεγάστηκε από την επίσκεψη του Έλληνα πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στη Μόσχα και χαιρετήθηκε από την ελληνική κοινή γνώμη ως πολύ σημαντική αναβάθμιση της χώρας στην υπό

¹⁰⁰ Ο.π., Grigoriadis, 2008, σ. 2-3.

διαμόρφωση ενεργειακή σκακιέρα. Κατά την εν λόγω επίσκεψη, που έλαβε χώρα τον Απρίλιο του 2008, υπογράφηκε μεταξύ Αθήνας και Μόσχας συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού και ιδίως του ελληνικού τμήματος του.

Ο South Stream έχει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι θα τροφοδοτείται από τη Ρωσία, η οποία είναι σε θέση να καλύψει την χωρητικότητα του, εν αντιθέσει με τον Ναμπούκο, ο οποίος δεν έχει σίγουρους και αξιόπιστους προμηθευτές. Τα μειονεκτήματα του όμως είναι ότι εξακολουθεί να εγκλωβίζει τα ευρωπαϊκά κράτη σε ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία, αυτή τη φορά απλώς από άλλη οδό. Επίσης, έχει δυσανάλογα μεγάλο κόστος σε σχέση με τα οφέλη που θα αποδώσει και συναντά τεχνικές δυσκολίες, διότι πρέπει να διανύσει 900 χλμ υποθαλάσσια σε βάθος πάνω από 2.000 μέτρα¹⁰¹. Επιπλέον, υπάρχει μεγάλη συζήτηση γύρω από το αν τελικά θα παρέχει νέο αέριο ή απλώς θα ανακατευθύνει το ήδη υπάρχον από το δίκτυο κυρίως της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας προς τον South Stream. Γενικότερα, πιστεύεται ότι αν η Μόσχα δεν πραγματοποιήσει μεγάλες επενδύσεις, προκειμένου να ανακαλύψει νέα κοιτάσματα και να αυξήσει την παραγωγικότητα της, δεν θα είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις της, που περιλαμβάνουν την εσωτερική αγορά, την Άπω Ανατολή και την ευρωπαϊκή αγορά.

Με την προώθηση του South Stream η Ρωσία απέδειξε ότι επιχειρεί να δεσμεύσει όσους περισσότερους ενεργειακούς πελάτες της μπορεί, να δεσμεύσει τους προμηθευτές εμπλέκοντας τους σε ενεργειακά projects και να έχει το προβάδισμα σε όσα σχέδια ανταγωνιστικά προς αυτήν εκπονούνται¹⁰².

Προς το παρόν, η Ρωσία ασχολείται με τη δημιουργία του κατάλληλου νομικού πλαισίου και την ολοκλήρωση των διμερών συμφωνιών με τις χώρες που εμπλέκονται στο σχέδιο (Ελλάδα, Κροατία, Σλοβενία, Ουγγαρία και Αυστρία). Χρειάζεται εδώ να επισημάνουμε ότι η Ρωσία προτιμά τις διμερείς συμφωνίες από τις πολυμερείς, επειδή αισθάνεται ότι μπορεί να επιβληθεί ευκολότερα απέναντι σε έναν αντισυμβαλλόμενο παρά απέναντι σε πολλούς. Επίσης, συνεχίζονται οι μελέτες σχετικά με τη δυνατότητα υλοποίησης του έργου, με έμφαση στο υποθαλάσσιο τμήμα αυτού, που είναι και το δυσκολότερο.

Στη σύνοδο Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης που έλαβε χώρα στις 7 Δεκεμβρίου του 2010, η Μόσχα θέλησε να εντάξει τον South Stream στα διευρωπαϊκά δίκτυα αγωγών, γεγονός που θα αναβάθμιζε το status του, θέτοντας το

¹⁰¹ Ο.π., Grigoriadis, 2008, σ. 3.

¹⁰² Ο.π., Filis, 2008.

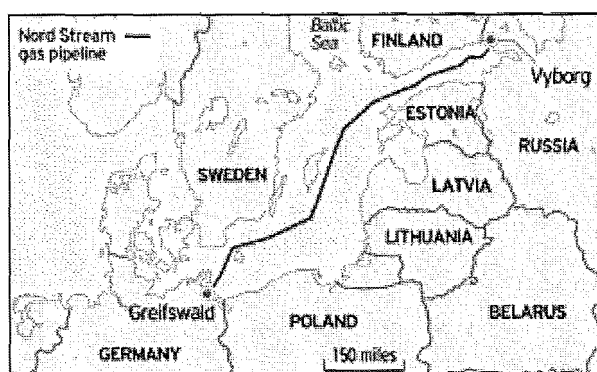
στο ίδιο επίπεδο με τους Nord Stream και Nabucco. Με δεδομένες τις ευρωπαϊκές αντιδράσεις για αυτό το σχέδιο, κανείς δεν περιμένει να λάβει χώρα αυτή η εξέλιξη. Εντούτοις, η κίνηση αυτή της Μόσχας μπορεί να ερμηνευτεί ως προσπάθεια να διαγνώσει το ευρωπαϊκό σκηνικό, να κερδίσει αποδοχή και να μετακυλήσει τμήμα του κόστους του αγωγού στην ευρωπαϊκή πλευρά¹⁰³. Σε κάθε περίπτωση, αν οι Ευρωπαίοι δεν στηρίξουν συνολικά το project, η Ρωσία θα ακολουθήσει την πεπατημένη τακτική των διμερών συμφωνιών με τους λίγους και πρόθυμους.

Σε συνέχεια και όσων έχουμε προαναφέρει για την ανάγκη αναβάθμισης του δικτύου φυσικού αερίου της Ουκρανίας, πρέπει να επισημάνουμε ότι, αν τελικά επιτευχθεί η ρωσοουκρανική συμφωνία για το σκοπό αυτό, τότε ενδεχομένως θα κινδυνεύσει με ακύρωση η δεύτερη φάση κατασκευής του South Stream, και κυρίως το τμήμα που αφορά στην επέκταση της δυναμικότητας του από 31,5 σε 63 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως. Τα σημαντικότερα πάντως προσκόμματα που αντιμετωπίζει ο South Stream άπτονται του μεγάλου πολιτικού ρίσκου που αναλαμβάνουν τα κράτη από τα οποία θα διέρχεται ο αγωγός, στο επίκεντρο του οποίου βρίσκεται η κωλυσιεργία της βουλγαρικής κυβέρνησης¹⁰⁴.

¹⁰³ ΚΕΡΕΝΕ (Κέντρο Ρωσίας, Ευρασίας και Νοτιοανατολικής Ευρώπης), «Ρωσία για South Stream: Υψηλές απαιτήσεις για το status του αγωγού ή παιχνίδια ενεργειακής πολιτικής», 7 Δεκεμβρίου 2011, προσπελάστηκε στις 15 Ιουλίου 2011, <http://cergreece.org/?p=662>.

¹⁰⁴ Ο.π., Τσακίρης, 2011, σ. 214.

Nordstream

Πηγή: *Bogartier News*, "Financing Nord Stream pipeline", 19 Μαΐου 2011,
<http://www.businessnewsnorway.com/2011/05/financing-nord-stream-pipeline/>

Ο Nordstream αποτελεί ένα ακόμα project που υποστηρίζεται από τη Ρωσία. Πρόκειται για αγωγό μήκους 1.200 χλμ., τελική ετήσια δυναμικότητα 26,5 δισεκατομμύρια κ.μ. και κόστος περίπου 5,7 δισεκατομμύρια δολάρια. Ο αγωγός θα ξεκινά από το Vyborg της Ρωσίας στον κόλπο της Φινλανδίας, θα διέρχεται από τη Βαλτική και θα καταλήγει στο Greifswald της βορειοανατολικής Γερμανίας. Ο Nordstream θα επιτρέπει στη Ρωσία να παρακάμψει την Ουκρανία και τη Λευκορωσία, με σκοπό να μην διαταράσσεται η ροή ενέργειας προς την Δυτική Ευρώπη από προβλήματα στις διμερείς σχέσεις της Μόσχας με τα δύο αυτά κράτη. Ένα επιπλέον θετικό αποτέλεσμα των παρακάμψεων είναι ότι μειώνεται η τελική τιμή του φυσικού αερίου, εφόσον δεν επιβαρύνεται από δασμούς που επιβάλουν οι χώρες διαμετακομιστές. Σαν αποτέλεσμα, ο αγωγός θα συνδέει τη Ρωσία απευθείας με τη Γερμανία, και μέσω αυτής με το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ολλανδία. Από το ίδιο σημείο αγωγοί θα δύνανται να επεκταθούν σε Σουηδία, Βαλτική, Πολωνία κ.α.. Με αυτό τον τρόπο η Γερμανία θα μετατραπεί σε βασικό ενεργειακό κόμβο της περιοχής. Τα κοιτάσματα από τα οποία θα τροφοδοτείται ο αγωγός θα είναι πρωτίστως το Uzhnoruskoye, και στη συνέχεια ενδεχομένως το Yamal, το Obsko-Tazonvskya Bay και το Shtokman, που μόνο του έχει υπολογιστεί πως περιέχει 3,7 τρισεκατομμύρια κ.μ. φυσικό αέριο¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Για περισσότερες πληροφορίες, Ariel Cohen, "The North European Gas Pipeline Threatens Europe's Energy Security", *Backgrounder*, No 1980, The Heritage Foundation, 26 Οκτωβρίου 2006,

Πάντως, η κατασκευή του αγωγού έχει εγείρει φόβους για επιβάρυνση του περιβάλλοντος καθώς και για κίνδυνο εκρήξεων όπλων που παραμένουν στο βυθό της Βαλτικής Θάλασσας από την εποχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹⁰⁶. Το πολιτικό αποτέλεσμα του Nordstream είναι ότι αποδυναμώνει τη διαπραγματευτική ισχύ των χωρών transit, προκαλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ανησυχία στους γείτονες της Ρωσίας. Για το λόγο αυτό είχε ανοίξει συζήτηση για το ενδεχόμενο κατασκευής ενός εναλλακτικού αγωγού με ίδια κατεύθυνση που δεν θα είναι υποθαλάσσιος (άρα δεν θα παρακάμπτει τις επίμαχες χώρες) και θα ονομάζεται Amber. Ακόμα, είχε τεθεί επί τάπητος και το ενδεχόμενο δημιουργίας ενός οργανισμού με χαρακτηριστικά συμμαχίας, που θα έμοιαζε με το ΝΑΤΟ, αλλά θα είχε ως αποστολή την προάσπιση των συμφερόντων των μελών του σε θέματα ενέργειας. Επίσης, για τον ίδιο λόγο υποστηρίχθηκε ότι τα περιβαλλοντικά προσκόμματα¹⁰⁷ που προβάλλουν τα βαλτικά κράτη και η Σουηδία, προκειμένου να ματαιώσουν την κατασκευή του μοιάζουν με προφάσεις¹⁰⁸.

Πάντως, ο Nordstream εξασφάλισε τελικά την άδεια διέλευσης από τις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες των κρατών της Βαλτικής και δεν αντιμετωπίζει πλέον ιδιαίτερες αντιδράσεις από τις χώρες διαμετακόμισης, με αποτέλεσμα να κατασκευάζεται ήδη από το 2010.

Ο ρωσικός παράγοντας: η ρωσική ενεργειακή πολιτική

Κρίναμε σκόπιμο να αναλύσουμε τη ρωσική ενεργειακή πολιτική μετά την παράθεση των σημαντικότερων υφιστάμενων και υπό σκέψη ή υλοποίηση ενεργειακών projects, έτσι ώστε ο αναγνώστης να έχει μια πρώτη εικόνα της ενεργειακής σκακιέρας. Στο κεφάλαιο αυτό θα καταγράψουμε ευρύτερες γεωπολιτικές πραγματικότητες στην Ευρασία.

<http://www.heritage.org/Research/Reports/2006/10/The-North-European-Gas-Pipeline-Threatens-Europes-Energy-Security>.

¹⁰⁶ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 16.

¹⁰⁷ Πάντως, μόνο περιβαλλοντικά προσκόμματα μπορεί να προβάλλει ένα κράτος έναντι άλλου κράτους, αν επιθυμεί να αποτρέψει έναν αγωγό από το να διέλθει από την Αποκλειστική Οικονομική του Ζώνη, όπως προκύπτει και από την ανάλυση του Βενιαμίν Καρακωστανόγλου, *Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στο Νέο Δίκαιο της Θάλασσας*, Θεσσαλονίκη: Σάκουλας, 2001, σ. 158.

¹⁰⁸ Ο.π., Barysch (ed.), 2008, σ. 98.

Ο ρόλος της Ρωσίας στο ζήτημα της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρώπης σε φυσικό αέριο έχει αναβαθμιστεί λόγω της διαρκώς αυξανόμενης εξάρτησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το ρωσικό αέριο, όπως έχουμε προαναφέρει. Η εξάρτηση αυτή από εισαγόμενη ενέργεια αναμένεται, αν κάτι δεν ανατρέψει αυτήν την εξέλιξη, να φτάσει το 70% της συνολικής ενεργειακής της κατανάλωσης μέχρι το 2030¹⁰⁹. Συνεπώς, η Ρωσία αποκτά έντονο ενδιαφέρον για την Ευρώπη, εφόσον διαθέτει τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου, που ανέρχονται σε 47,55 τρισεκατομμύρια κ.μ.. Μάλιστα η εξάρτηση των κρατών της Ευρώπης από ρωσικούς ενεργειακούς πόρους αποδεικνύεται ιδιαίτερα έντονη, εφόσον η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί τον νούμερο ένα προορισμό των ρωσικών εξαγωγών ενέργειας, καταλαμβάνοντας ένα ποσοστό της τάξης του 70% των συνολικών ρωσικών εξαγωγών¹¹⁰. Όπως αντιλαμβανόμαστε, αυτές οι τεράστιες εξαγωγές αποτελούν αντίστοιχα ένα μεγάλο μερίδιο στις εισροές κεφαλαίου της Ρωσίας.

Εφόσον η ενίσχυση της ρωσικής οικονομίας βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις εξαγωγές υδρογονανθράκων, και η Ευρώπη αποτελεί τον καλύτερο πελάτη της ρωσικής ενέργειας λόγω αξιοπιστίας και μεγάλων ενεργειακών αναγκών, καταλήγουμε στην εξής διαπίστωση: όσο περισσότερο η Ευρώπη επιθυμεί να αποφύγει την αυξημένη εξάρτηση από τη ρωσική ενέργεια, τόσο περισσότερο η Ρωσία προσπαθεί να διατηρήσει ή και να αυξήσει αυτήν την εξάρτηση.

Βεβαίως, πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας ότι η αύξηση των ενεργειακών αναγκών της Ευρώπης δεν μπορεί να ικανοποιηθεί από την παρούσα ρωσική παραγωγή. Η Ρωσική Ομοσπονδία παραμέλησε την πραγματοποίηση γενναίων επενδύσεων σε νέα υποδομή στον τομέα της ενέργειας, βασιζόμενη στις ήδη διαθέσιμες εγκαταστάσεις της σοβιετικής περιόδου¹¹¹. Παράλληλα, συμπλήρωνε την προμήθεια της προς εσωτερική κατανάλωση και εξαγωγές, διεισδύοντας στις αγορές ενέργειας της Κεντρικής Ασίας. Η Ρωσία φαίνεται ότι θα προσπαθήσει να βασιστεί στις μονοπωλιακές σχέσεις που έχει αναπτύξει με κεντροασιατικά κράτη με σκοπό να ανταποκριθεί στα μακροπρόθεσμα συμβόλαια παροχής ενέργειας που έχει υπογράψει με τους Ευρωπαίους. Μάλιστα, αυτές οι σχέσεις ενισχύονται κάθε φορά που φθίνει η αμερικανική παρουσία στην περιοχή.

¹⁰⁹ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 3.

¹¹⁰ Ο.π., Borisocheva, 2007, σ. 3.

¹¹¹ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 131.

Οι οδοί διαμετακόμισης υδρογονανθράκων από την Κεντρική Ασία (Καζακστάν, Τουρκμενιστάν και Ουζμπεκιστάν) προς την Ευρώπη ελέγχονται κατά κύριο λόγο από τη Ρωσία, η οποία αξιοποιεί τη στρατηγική της θέση (και τον πολιτικό έλεγχο που ασκεί επί των κεντροασιατικών κυβερνήσεων) προκειμένου να αποτραπεί η κατασκευή αγωγών από Ευρωπαίους και Αμερικανούς επενδυτές που θα έχουν ως στόχο τη ρωσική επικράτεια.

Έχοντας αυτά τα θέματα κατά νου, είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε τις βασικές πτυχές της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής. Καταρχάς, η ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας εκλαμβάνεται ως κομμάτι της εξωτερικής της πολιτικής. Αποσκοπεί δε πρωτίστως στην ενεργειακή της ασφάλεια. Εξ ου και η ενεργειακή ασφάλεια αναλύεται με όρους στρατιωτικής ασφάλειας¹¹². Δεδομένου μάλιστα ότι βασικός γεωγραφικός χώρος για τη στρατιωτική ασφάλεια θεωρείται το εγγύς εξωτερικό, δεν φαίνεται παράλογο που όλες οι πτυχές της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής συγκλίνουν στην αύξηση της πολιτικής επιρροής της χώρας στις γειτονικές περιοχές. Αυτό έγινε εμφανές στην περίπτωση της Ουγγαρίας. Το ρωσικό κράτος εκμεταλλευόμενο υπέρ αυτού τις κοινωνικές ανισότητες και τα μη δημοφιλή μέτρα της κυβέρνησης, τα οποία αύξαναν τις ανισότητες αυτές, κέρδισε μεγάλα ερείσματα στην ουγγρική κυβέρνηση παρέχοντας στη χώρα φθινό φυσικό αέριο¹¹³.

Οι στόχοι της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής στο εξωτερικό περιλαμβάνουν την ανάγκη ενίσχυσης της θέσης της Ρωσίας στην παγκόσμια ενεργειακή αγορά, τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας της εξαγωγικής της δυνατότητας, τη διασφάλιση ίσης πρόσβασης των ρωσικών εταιρειών στις ξένες ενεργειακές αγορές, την τεχνολογία και τη χρηματοδότηση¹¹⁴.

Έτσι, η Μόσχα επιδιώκει να διατηρεί τον κρατικό έλεγχο επί του φυσικού αερίου που προορίζεται για εξαγωγές¹¹⁵, τη μονοπωλιακή εξασφάλιση φθηνού φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία και την κυριαρχία επί των ευρωπαϊκών ενεργειακών αγορών. Τέλος, επιθυμεί να κυριαρχεί τόσο επί των εισαγωγών που πραγματοποιεί από τις χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών όσο και επί των εξαγωγών φυσικού αερίου προς τις εν λόγω χώρες για πολιτικούς λόγους¹¹⁶.

¹¹² Michael Fredholm, "The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence", Conflict Studies Research Centre, September 2005.

¹¹³ Ο.π., Filis, 2008.

¹¹⁴ Ο.π., Fredholm, 2005, σ. 3.

¹¹⁵ Ο.π., Filis, 2008.

¹¹⁶ Ο.π., Cornell, Jonsson, Nilson & Hagstrom, 2007, σ. 134.

Το κρατικό μονοπώλιο είναι εμφανές στην περίπτωση της Gazprom, ζήτημα στο οποίο με δυσκολία διακρίνει κανείς πού τελειώνει ο έλεγχος της εταιρείας και πού αρχίζει ο έλεγχος του ρωσικού κράτους. Πρόκειται για έλλειψη διαφάνειας που αποκαλύπτεται από το γεγονός ότι τα άτομα που έχουν αναλάβει τη λήψη αποφάσεων στη Gazprom, παράλληλα λαμβάνουν αποφάσεις και για το κράτος, ενώ επίσης σχετίζονται με εταιρείες που συνεργάζονται ή έχουν περιέλθει στον έλεγχο της Gazprom και έχουν ασαφές ιδιοκτησιακό καθεστώς, όπως ήταν η Eural Trans Gas¹¹⁷.

Η Ρωσία επιθυμεί, παράλληλα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, να αυξήσει τη δική της ενεργειακή ασφάλεια, η οποία ορίζεται ως διαφοροποίηση των αγοραστών του φυσικού αερίου της¹¹⁸ και σχετίζεται με την προσπάθεια του ρωσικού κράτους να στρέψει τον έναν αγοραστή –την Ευρωπαϊκή Ένωση- εναντίον του άλλου –Κίνα και Ινδία κυρίως- επιχειρώντας να καταστήσει σαφές σε όλους ότι η ύπαρξη και η δράση της είναι σε αυτούς απαραίτητη. Με αυτόν τον τρόπο ελπίζει να προσελκύσει επενδύσεις στον ενεργειακό τομέα, αλλά με τους δικούς της όρους, και με το βλέμμα στραμμένο στην προώθηση μιας ενεργειακής στρατηγικής με τους ακόλουθους στόχους:

- Πρώτον, περιορισμό των αντιδράσεων για το κρατικό μονοπώλιο που επιβάλλεται σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας, όπως είναι η ενέργεια. Η επβολή κρατικού μονοπωλίου δημιουργεί διαπλοκή μεταξύ κρατικών αξιωματούχων και εργαζομένων στις κρατικοδίαιτες επιχειρήσεις, δεν επιτρέπει στις επιχειρήσεις να εκσυγχρονίζονται, εφόσον συνηθίζουν να εξαρτώνται από την κρατική ενίσχυση, δεν ευνοεί την ορθή λειτουργία της οικονομίας της αγοράς, ενώ επιπλέον αποτρέπει και τους ξένους επενδυτές από το να επενδύσουν στη χώρα. Στο σημείο αυτό παρατηρείται ένα είδος οικονομικού εθνικισμού που σκοπό έχει να προστατευτούν από το κράτος τα αποθέματα ενέργειας και οι εταιρείες που ασχολούνται με την ενέργεια, όπως είναι η Gazprom στην προκειμένη περίπτωση¹¹⁹.

¹¹⁷ Για την υπόθεση αυτή, που αποκαλύπτει παράλληλα το χορό των εκατομμυρίων που διαχέονται από την Gazprom σε άλλες εταιρείες και κοστίζουν ακριβά στους ξένους επενδυτές, βλ. Jason Bush, "Murky Deals at Gazprom", *Businessweek online*, 21 Ιουνίου 2004, προσπελάστηκε στις 20 Ιουνίου 2011, http://www.businessweek.com/magazine/content/04_25/b3888073_mz054.htm.

¹¹⁸ Ό.π., Borisocheva 2007.

¹¹⁹ Ό.π., Andrianopoulos, 2008.

- Άλλος στόχος είναι η επιδίωξη της Μόσχας να ανοίξει τις αγορές της Δύσης στον τομέα της ενέργειας, όπου οι Ευρωπαίοι θέτουν προσκόμματα φοβούμενοι την αύξηση της επιρροής της Gazprom στις εσωτερικές ενεργειακές αγορές.
- Τρίτον, η Ρωσία αποσκοπεί στην υποβάθμιση των δυτικών κατηγοριών για τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας στη χώρα. Δεν είναι λίγες οι φορές που η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν στηλιτεύσει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή την επιβολή λογοκρισίας στα μέσα ενημέρωσης από τις ρωσικές αρχές.
- Επιπλέον, η Μόσχα επιχειρεί να προσελκύσει την κατανόηση για τις θέσεις της σε φλέγοντα διεθνή ζητήματα και ιδίως να καταστήσει σαφές ότι έχει ζωτικά συμφέροντα στο μετασοβιετικό χώρο. Αυτό θα μειώσει τις αντιδράσεις των δυτικών κάθε φορά που η Ρωσία με τις ενέργειες της θα επιζητεί να επιβληθεί στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και στους πόρους τους.
- Τέλος, η ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας, και ιδίως εκείνη η πτυχή που αφορά στον ανταγωνισμό που δημιουργείται μεταξύ Δύσης και Ανατολής για τα αποθέματα της, έχει ως τελικό στόχο την ενδυνάμωση του ρόλου της χώρας στο διεθνές σύστημα¹²⁰.

Ωστόσο, αυτή η στάση της Ρωσίας μακροπρόθεσμα δημιουργεί σε αυτήν προβλήματα αξιοπιστίας. Οι δυτικοί, αντί να κατανοούν τη στάση της, την θεωρούν αναξιόπιστη και καιροσκόπο ως ενεργειακό εταίρο. Αν η Μόσχα επιθυμεί να συνεχίσει να έχει μια επωφελή σχέση με τους Ευρωπαίους ενεργειακούς εταίρους της, και παράλληλα να προωθεί τα συμφέροντα της, θα πρέπει πρωτίστως να αναγνωρίσει ότι συνδέεται με τη Δύση στον ενεργειακό τομέα με σχέσεις αλληλεξάρτησης. Αυτό σημαίνει ότι η διακοπή ή η απειλή διακοπής της παροχής ενέργειας στους Ευρωπαίους καταναλωτές δεν αποτελεί βιώσιμη επιλογή για την ίδια, εφόσον μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ παράλληλα τα χρήματα που αντλούνται από την πώληση υδρογονανθράκων χρηματοδοτούν

¹²⁰ Constantinos Filis, "The Russian-Western Energy Dilemma", *The Bridge, A Quarterly Review on European Integration SE Europe and the SE Mediterranean*, Q3/2007, Issue 6, σελ. 97, <http://www.bridge-mag.com/pdf/vol6/bridge06.pdf>.

προγράμματα κοινωνικής στήριξης¹²¹. Επιπλέον, η Μόσχα πρέπει να καταστήσει ξεκάθαρες τις προθέσεις της, προκειμένου να μην δημιουργεί εκ των προτέρων αμφιβολίες και εντάσεις, καθώς επίσης και να προσελκύσει ξένα κεφάλαια που θα της επιτρέψουν να αξιοποιήσει τα νέα κοιτάσματα και να εκσυγχρονίσει τα συστήματα παραγωγής ενέργειας. Μια τέτοια εξέλιξη θα της επιτρέψει, αφενός να ανταποκριθεί στις αυξημένες απαιτήσεις των αγοραστών της μελλοντικά, και αφετέρου θα την αποδεσμεύσει από την ανάγκη να χρειάζεται αποθέματα από το μετασοβιετικό χώρο για να καλύπτει τις εσωτερικές και εξωτερικές της ανάγκες. Τέλος, η Μόσχα θα πρέπει να κατανοήσει ότι δεν έχει τίποτα να κερδίσει από το να χρησιμοποιεί μια επιθετική ρητορική στον διάλογο αναφορικά με θέματα σχετιζόμενα με την ενέργεια¹²². Οι εταίροι της μάλλον αμφιβάλλουν και απορούν, παρά πείθονται.

Ο ρωσικός έλεγχος επί των εξαγωγών της Κεντρικής Ασίας αποδεικνύεται από τις συμφωνίες που συνήψε η Ρωσία με το Τουρκμενιστάν και το Ουζμπεκιστάν. Με τέτοιες ενέργειες περιορίζει τη δυνατότητα των Ευρωπαίων να διαπραγματεύονται απευθείας με αυτά τα κράτη και αναδεικνύεται ως απαραίτητος διαμεσολαβητής και σύνδεσμος¹²³.

Επίσης, η Ρωσία, στο πλαίσιο της ενεργειακής της στρατηγικής, επιχειρεί να αποφεύγει όσο το δυνατόν περισσότερο τις χώρες που τρέφουν αρνητικά συναισθήματα για τις πολιτικές της, όπως είναι οι Βαλτικές Δημοκρατίες, η Πολωνία, αλλά και μέχρι πρότινος η Ουκρανία¹²⁴. Έτσι, θα έχει τη δυνατότητα να κλείνει τις στρόφιγγες επιλεκτικά, μόνο σε αυτές, ενώ από την άλλη πλευρά το αέριο θα κυλά αδιατάρακτα προς τους υπόλοιπους αγοραστές της στην Ευρώπη.

Τέλος, η Ρωσία χρησιμοποιεί την μέθοδο του «διαίρει και βασίλευε» μεταξύ των εταίρων της στην Ευρώπη¹²⁵. Ελλείψει μιας κοινής ενεργειακής πολιτικής, οι Ευρωπαίοι, ανάλογα με τα συμφέροντα και τις ανάγκες τους, συνάπτουν διμερείς συμφωνίες με τη Ρωσία για παροχή πόρων, κάτι που η ίδια αξιοποιεί δεόντως, εφόσον πολύ ευκολότερα επιβάλλει τους όρους της σε έναν συνομιλητή παρά σε μια πολιτικά συμπαγή και με ισχυρή φωνή Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ανατρέχοντας στο βιβλίο του Μπρζεζίνσκι «Η Μεγάλη Σκακιέρα», διαπιστώνουμε για ποιους λόγους έχει τόσο μεγάλη σημασία για τη Ρωσία ο

¹²¹ Ο.π., Andrianopoulos 2008.

¹²² Ο.π., Filis, 2007, σ. 98.

¹²³ Ο.π., Filis, 2008.

¹²⁴ Ο.π., Andrianopoulos, 2008.

¹²⁵ Ο.π., Andrianopoulos, 2008.

μετασοβιετικός χώρος. Κατανοούμε επίσης τη γεωπολιτική βαρύτητα της Ευρασίας στον κόσμο συνολικά. Η Ευρασία είναι σημαντική λόγω του πλούτου που διαθέτει σε υδρογονάνθρακες. Η Ρωσία βεβαίως, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ανέδειξε σε ύψιστη προτεραιότητα τη διατήρηση ή και αύξηση της επιρροής της στο λεγόμενο «εγγύς εξωτερικό», που συνοπτικά αντιστοιχεί στο μετασοβιετικό χώρο, τα εδάφη δηλαδή των κρατών της πρώην Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών¹²⁶. Με αυτό το σκεπτικό, Ρώσοι αναλυτές επιθυμούσαν να προωθήσουν τη δημιουργία ακόμα και μιας μορφής οικονομικής ολοκλήρωσης τύπου Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, στο πλαίσιο της οποίας η Ρωσία θα ήταν κάτι μεταξύ ρυθμιστή της κατάστασης στο μετασοβιετικό χώρο και αυτοκρατορικού τύπου ηγεμόνα με αποκλειστικό ρόλο. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την προτεραιότητα, συμπεραίνουμε ότι η προσπάθεια της Ρωσίας να επιβληθεί στην παραγωγή και διαμετακόμιση υδρογονανθράκων πιθανώς να οφείλεται και στην προσπάθεια επιβολής ελέγχου στο εγγύς εξωτερικό. Αυτή η άποψη φαίνεται να είναι ορθή, ειδικά αν λάβουμε υπόψη ότι το φυσικό αέριο και το πετρέλαιο χρησιμοποιούνται ως ακρογωνιαίος λίθος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις που επέφερε η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν η απώλεια του ελέγχου της σημερινής Ρωσίας επί του δικτύου διαμετακόμισης υδρογονανθράκων, εφόσον η κυριαρχία επί των αγωγών και τερματικών σταθμών περιήλθε στα ανεξάρτητα κράτη που προέκυψαν. Παράλληλα, κράτη στα οποία κατέφθανε και τερματιζόταν η ροή των υδρογονανθράκων μετατράπηκαν σε κράτη διαμετακομιστές, που σημαίνει ότι άλλα κράτη που επί εποχής Σοβιετικής Ένωσης θεωρούνταν καπιταλιστικά, και δεν λάμβαναν υδρογονάνθρακες, μετατράπηκαν σε τελικούς αποδέκτες. Αυτή τη χαμένη κυριαρχία επιθυμεί να ανακτήσει η Ρωσική Ομοσπονδία. Τοποθετημένη μεταξύ της Ευρώπης, του Ειρηνικού Ωκεανού, του Αρκτικού Ωκεανού, της Βαλτικής, του Εύξεινου Πόντου και της Θάλασσας Barents, και προικισμένη λόγω πλούσιου εδάφους και υπεδάφους, αποσκοπεί στο να ανακτήσει τη χαμένη ευκαιρία αποκλειστικής εκμετάλλευσης και μεταφοράς των πόρων αυτών. Έτσι, επιθυμεί να επεκτείνει την στρατηγική και ενεργειακή κυριαρχία της στις περιοχές που βρίσκονται μεταξύ της επικράτειας της και των θαλασσιών μαζών της Ευρασίας. Για το λόγο αυτό την ενδιαφέρουν όλο και περισσότερο τα ολοκληρωμένα ενεργειακά δίκτυα που θα περιλαμβάνουν πλήρως τη

¹²⁶ Zbigniew Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιά: Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη, 1998, σ. 184.

διαδικασία επεξεργασίας και μεταφοράς υδρογονανθράκων, καλύπτοντας παράλληλα ολόκληρη την Ευρασία¹²⁷. Η ρωσική πρωτοκαθεδρία σε αυτό το διηπειρωτικό (Ευρώπη και Ασία) δίκτυο ροής υδρογονανθράκων θα ενισχύσει τη γεωοικονομική της θέση.

Εμβαθύνοντας στη γεωπολιτική ανάλυση, θεωρούμε ότι η Ρωσία αποτελεί σημαντικό γεωπολιτικό παίκτη, γεγονός που σημαίνει ότι διαθέτει την ικανότητα και την εθνική βούληση να ασκήσει δύναμη ή επιρροή πέρα από τα σύνορα της, με σκοπό να μεταβάλει την υφιστάμενη γεωπολιτική κατάσταση πραγμάτων¹²⁸.

Η Ουκρανία και το Αζερμπαϊτζάν αναδεικνύονται σε γεωπολιτικούς άξονες που σημαίνει ότι η σημασία τους δεν προέρχεται από τη δύναμή τους ή τα κίνητρα τους, μα από την ευαίσθητη θέση τους και από τις συνέπειες που έχει η δυνητικά ευάλωτη κατάσταση τους στη συμπεριφορά των γεωστρατηγικών παικτών¹²⁹.

Οι εν λόγω προσεγγίσεις εφαρμόζονται πλήρως στην περίπτωση των ενεργειακών σχέσεων της Ευρασίας. Ο πόλεμος του 2008 μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας για το ζήτημα της κυριαρχίας στην Αμπχαζία και την Νότια Οσσετία, ήθελε να δώσει ένα σαφές μήνυμα στην Ουκρανία, αλλά και τη Δύση συνολικά, ότι η Μόσχα έχει την πρόθεση να ασκήσει επιρροή πέρα από τα σύνορα της με όποιο μέσο έχει στη διάθεση της, προκειμένου να αποτρέψει μια γεωπολιτική πραγματικότητα που αισθανόταν ότι θα αποτελούσε κίνηση νικηφόρα για τη Δύση στην περιοχή του Καυκάσου¹³⁰. Πάντως, η Ουκρανία διαφέρει κατά πολύ από τη Γεωργία, σε βαθμό που να μην είμαστε σε θέση να επιβεβαιώσουμε ότι η Ρωσία θα έχει εκτός από τη θέληση και την ικανότητα να της επιτεθεί.

Το ζητούμενο με την Ουκρανία δεν έγκειται απλώς στο γεγονός ότι από το έδαφος της διέρχεται το 70% των ρωσικών υδρογονανθράκων. Αυτός είναι ο γεωοικονομικός παράγοντας. Λόγοι γεωπολιτικής αναγκάζουν, παράλληλα, τη Ρωσία να μην εγκαταλείπει την Ουκρανία στους ευρωπαϊτικούς θεσμούς. Η Ουκρανία φαίνεται πως εκτός από αδελφό σλαβικό κράτος είναι και το κλειδί για να θεωρείται η Ρωσία ευρωπαϊκό κράτος και ενισχύει τις φιλοδοξίες της περί αναβίωσης της ευρασιατικής αυτοκρατορίας. Ειδάλλως, η Ρωσία θα πρέπει να εστιαστεί στην Κεντρική Ασία και τον Καύκασο. Με αυτή τη στάση όμως, θα αναγκαστεί να

¹²⁷ Ο.π., Zakharovich, 2008.

¹²⁸ Ο.π., Brzezinski, 1998, σ. 78.

¹²⁹ Ο.π., Brzezinski, 1998, σ. 79.

¹³⁰ Αυτό ισχύει, αν λάβουμε υπόψη ότι ο Γεωργιανός πρόεδρος, Mikheil Saakashvili, είναι φιλοδυτικός.

εμπλέκεται σε διαμάχες των μουσουλμανικών κεντροασιατικών κρατών, τα οποία ήδη θα ήταν αρνητικά απέναντι της, θεωρώντας ότι η Μόσχα επιδιώκει να υπονομεύσει την πρόσφατα αποκτημένη ανεξαρτησία τους. Για τη Ρωσία, η Ουκρανία μεταφράζεται σε κράτος με πληθυσμό 52 εκατομμυρίων, πλουτοπαραγωγικούς πόρους, σημαντική πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα και άμεση επαφή με την Ευρώπη, και κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ειδικότερα. Η πίεση που ασκεί η Ρωσία στην Ουκρανία, με την απειλή κλεισίματος των στροφίγγων φυσικού αερίου, θεωρείται ότι έχει τη γεωπολιτική διάσταση της απειλής αποτροπής ενδεχόμενης στενότερης σύνδεσης της Ουκρανίας με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, την Βορειοατλαντική Συμμαχία και τις Ηνωμένες Πολιτείες¹³¹.

Η σημασία του Αζερμπαϊτζάν για τη Ρωσία έχει διαφορετικές διαστάσεις, περισσότερο γεωοικονομικές. Το κράτος αυτό του νότιου Καυκάσου είναι πλούσιο σε ενέργεια και βρίσκεται στο κρίσιμο σταυροδρόμι μεταξύ Μαύρης Θάλασσας και Κασπίας. Δεν είναι τυχαίο ότι τα ενεργειακά projects που σχεδιάζει η Ευρώπη για να μειώσει την εξάρτηση της από τη ρωσική ενέργεια περνούν από το Αζερμπαϊτζάν, εφόσον θεωρείται ως ο φελλός στο μπουκάλι του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας¹³². Σκοπός της Μόσχας είναι να αποτρέψει την ανεξάρτητη απευθείας σύνδεση του με αγωγούς με τις δυτικές αγορές, επειδή γνωρίζει ότι αποτελεί απλώς το πρώτο βήμα στην προσπάθεια της Ευρώπης να εκμεταλλευτεί τους πόρους των πλούσιων σε πηγές ενέργειας Δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας. Μόλις συμβεί αυτό, η Ρωσία γνωρίζει ότι θα έχει πολλή μικρότερη επιρροή και έλεγχο, όχι μόνο επί των ενεργειακών πόρων, αλλά και επί της πολιτικής σκηνής των χωρών αυτών. Τα κράτη της Κεντρικής Ασίας επιθυμούν να εξασφαλίσουν την ανεξάρτητη πορεία τους μέσω έξωθεν οικονομικής ενίσχυσης, δίχως να έχουν ενδοιασμούς για το αν αυτή προέρχεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες, σε αντάλλαγμα στρατιωτικών βάσεων στα εδάφη τους, ή από τα ευρωπαϊκά κράτη, ως αντάλλαγμα για πετρέλαιο και φυσικό αέριο που θα τους παρέχουν.

Μπορούμε κατόπιν όλων αυτών να αναλογιστούμε με πόσο σκεπτικισμό βλέπει η Μόσχα την πρόσφατη συμφωνία μεταξύ Ουκρανίας και Αζερμπαϊτζάν για την προμήθεια υγροποιημένου φυσικού αερίου από το τελευταίο στην πρώτη. Η συμφωνία υπογράφηκε στις 28 Ιανουαρίου 2011 και οι παραδόσεις υγροποιημένου φυσικού αερίου αναμένεται να φτάσουν τα 2 δισεκατομμύρια κ.μ. το 2014 και τα 5 το

¹³¹ Ο.π., Brzezinski, 1998, σ. 88-89.

¹³² Ο.π., Brzezinski, 1998, σ. 89.

2015. Η ποσότητα υδροποιημένου φυσικού αερίου που θα προμηθεύεται η Ουκρανία μπορεί να αυξηθεί μέσω του σχεδίου AGRI, που συνδέει Αζερμπαϊτζάν και Ρουμανία μέσω Γεωργίας. Αν και το Κίεβο διεξάγει συζητήσεις και με άλλους ενεργειακούς εταίρους, όπως είναι η Λιβύη και η Αλγερία, η προτεραιότητα και το ενδιαφέρον στρέφεται γύρω από τη συνεργασία με το Μπακού. Όπως διαπιστώνουμε, όλοι οι δρώντες που εμπλέκονται στο ενεργειακό παιχνίδι των αγωγών αγωνιούν για τη μεγάλη εξάρτηση από έναν μόνο δρώντα. Η Ουκρανία δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Η ουκρανική ανάγνωση της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού σε φυσικό αέριο πηγάζει από την ανασφάλεια που προκάλεσε το κλείσιμο της στρόφιγγας το 2006 και το 2009. Το Κίεβο, προσπαθώντας να μειώσει την εξάρτηση του από τη Μόσχα, στρέφεται στο Μπακού ως εναλλακτικό προμηθευτή. Το Μπακού, παράλληλα, στρέφεται στο Κίεβο για να ανοίξει έναν διάυλο εξαγωγής των υδρογονανθράκων στην ευρωπαϊκή αγορά χωρίς την παρείσφρηση Ρωσίας ή Τουρκίας. Παρά ταύτα, η κατάσταση δεν δείχνει ακόμα να ανησυχεί τη Ρωσία, εφόσον κανείς δεν είναι σίγουρος ούτε για το κατά πόσο το σχέδιο τελικά θα ευοδωθεί ούτε για το ποια ποσότητα μπορεί τελικά το Αζερμπαϊτζάν να εξάγει, δεδομένου και του ανταγωνισμού από άλλους προμηθευτές υδρογονανθράκων¹³³.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και η Ρωσία θέτουν ψηλά στην πολιτική τους ατζέντα την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού. Φυσικά, κάθε πλευρά παρακολουθεί το θέμα από τη δική της οπτική γωνία. Όλες ωστόσο οι εναλλακτικές, τόσο σε επίπεδο προμηθευτών για την Ευρώπη, όσο και σε επίπεδο καταναλωτών για τη Ρωσία, παραμένουν δευτερεύουσες, αν όχι αμφίβολες. Το ζητούμενο παραμένει να περιοριστεί η αμοιβαία καχυποψία και να οικοδομηθούν ακόμα περισσότερο θεσμοθετημένες σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων δρώντων.

¹³³ ΚΕΡΕΝΕ, «Ουκρανία-Αζερμπαϊτζάν: Μνημόνιο για την προμήθεια και μεταφορά φυσικού αερίου στην Ευρώπη», 4 Φεβρουαρίου 2011, προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2011, <http://ceregreece.org/?p=809>.

Gazprom: Το ισχυρό χαρτί της ρωσικής ενεργειακής στρατηγικής

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούμε και στην πολιτική της κρατικά ελεγχόμενης και ισχυρής εταιρείας Gazprom. Αυτή η ανάγκη καθίσταται επιτακτική, εφόσον η πολιτικής της εν λόγω εταιρείας εμφανίζεται να αποτελεί προέκταση της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής.

Έχει γίνει πολύς λόγος για την ίδρυση και λειτουργία της μεγαλύτερης εταιρείας αερίου του κράτους, με τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου του κόσμου. Πρόκειται για τον κρατικά ελεγχόμενο ρωσικό ενεργειακό κολοσσό, Gazprom. Η πολιτική του ομίλου αυτού βαδίζει παράλληλα με την κρατική στρατηγική.

Η Gazprom αποτελεί τη μεγαλύτερη εταιρεία παραγωγής αερίου στον κόσμο. Επιτυγχάνει το 20% της παγκόσμιας παραγωγής αερίου, έχοντας 300.000 υπαλλήλους προσωπικό και πάμπολλες θυγατρικές εταιρείες. Έχει κατηγορηθεί συχνά για αδιαφάνεια, ενώ οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις προσκρούουν στο γεγονός ότι θεωρείται στρατηγικής σημασίας για την προώθηση των ρωσικών οικονομικών συμφερόντων διεθνώς. Όπως είχε τονίσει και ο τότε πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας Vladimir Putin, όταν τέθηκε το ζήτημα να διαιρεθεί η δραστηριότητα της Gazprom σε τμήματα (τμήμα παραγωγής, τμήμα διανομής κ.ο.κ.) που θα μπορούσαν με ευχέρεια να μεταρρυθμιστούν και να γίνουν αποτελεσματικότερα, «η Gazprom είναι ένα ισχυρό πολιτικό και οικονομικό εργαλείο επιρροής διεθνώς»¹³⁴.

Οι σχέσεις με την κρατική μηχανή είναι κάτι περισσότερο από προφανείς. Αν και η Gazprom ξεκίνησε την πορεία της ως εταιρεία συμμετοχικού κεφαλαίου και περιλαμβάνει κάποια περιορισμένη ξένη ιδιοκτησία, η λειτουργία της ελέγχεται ουσιαστικά από το κράτος. Για το λόγο αυτό εμφανίζονται προβλήματα αδιαφάνειας στη ροή πληροφοριών και αναποτελεσματικότητας λόγω χαμηλής παραγωγικότητας της εργασίας. Εκτός αυτού, στη θέση του διευθύνοντα συμβούλου της εταιρείας βρισκόταν μέχρι πρότινος ο Aleksei Miller, παλιός φίλος του ίδιου του Ρώσου προέδρου, γεγονός που καθυστέρουσε ακόμα περισσότερο τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις για τον περιορισμό της εξάρτησης της χώρας από ασταθείς χώρες διαμετακομιστές, όπως είναι η ενίσχυση της διαφάνειας στον τρόπο λειτουργίας και ο περιορισμός του κρατικού μονοπωλίου.

¹³⁴ Ο.π., Fredholm, 2005, σ. 19.

Βεβαίως, η Gazprom δεν δραστηριοποιείται πλέον μόνο στον τομέα του φυσικού αερίου, αλλά έχει μερίδιο και στην UES (Unified Energy Systems of Russia), τη Mosenergo (εταιρεία παραγωγής ηλεκτρισμού της Μόσχας) και διαθέτει δική της θυγατρική τράπεζα, την Gazprombank, η οποία απέκτησε περισσότερο από το 50% της Atomstroyeksport, της ρωσικής εταιρείας που ασχολείται με την κατασκευή πυρηνικών σταθμών. Εξ ου και της έχει αποδοθεί το προσωνύμιο «ενεργειακός κολοσσός».

Επίσης, εκτός από το εσωτερικό, έχουν παρατηρηθεί κινήσεις της Gazprom και στο εξωτερικό, που τη συνδέουν με προσπάθειες απόκτησης επιρροής επί της ενεργειακής αγοράς κρατών του μετασοβιετικού χώρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η σχέση μεταξύ Gazprom και Itera, η οποία ασχολούνταν με τη διάθεση τουρκμενικού αερίου σε άλλες χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών. Η υποστήριξη της Itera από την Gazprom, η άνοδος και η πτώση της πρώτης, η αντικατάσταση της από την Eural TransGaz και ο παραγκωνισμός της τελευταίας από την SP Ros Ukrenergο¹³⁵ μαρτυρούν, εμμέσως πλην σαφώς, τον δάκτυλο της Gazprom στις εξαγωγές αερίου του Τουρκμενιστάν προς τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Αναφορικά με την ευρωπαϊκή αγορά, όπως έχουμε γενικότερα ήδη επισημάνει όταν γράψαμε για τη ρωσική ενεργειακή στρατηγική, η Gazprom επιθυμεί να αποκλείει την πρόσβαση άλλων προμηθευτών αερίου στις ευρωπαϊκές χώρες. Για το λόγο αυτό φροντίζει αφενός να απορροφά όσο το δυνατόν περισσότερο φυσικό αέριο από το Τουρκμενιστάν και άλλες πρώην σοβιετικές Δημοκρατίες και αφετέρου να υποστηρίζει ενεργειακά projects (για παράδειγμα, το Ιράν-Πακιστάν-Ινδία) που θα διοχετεύουν αέριο ενεργειακών ανταγωνιστών (π.χ. Ιράν) σε χώρες εκτός Ευρώπης.

Πάντως, αυτό δεν σημαίνει ότι η Gazprom ακολουθεί πάντα τη ρωσική στρατηγική χωρίς να λαμβάνει υπόψη τα δικά της συμφέροντα. Αν και η ρωσική κυβέρνηση αποτελεί το μεγαλύτερο μέτοχο της εταιρείας, εντούτοις δεν είναι υποχρεωμένη να προωθεί συνεχώς τα κρατικά συμφέροντα. Είναι γεγονός ότι η πώληση φθηνού αερίου στην εσωτερική αγορά της Ρωσίας εξυπηρετεί τους κρατικούς στόχους. Στο εξωτερικό όμως, η Gazprom εξυπηρετεί παράλληλα τα επιχειρηματικά της συμφέροντα καθώς και αυτά των βασικών μετόχων της. Επίσης, παρατηρείται το φαινόμενο ο ενεργειακός κολοσσός να υπονομεύει τα συμφέροντα

¹³⁵ Ο.π., Fredholm, 2005, σ. 20.

του ρωσικού κράτους, όπως συνέβη στην περίπτωση του κλεισίματος των στροφίγγων σε Ουκρανία το 2006 και Λευκορωσία το 2007. Η πολιτική της εταιρείας ανέτρεψε την προσπάθεια της Μόσχας να επαναφέρει τις πρώην σοβιετικές Δημοκρατίες υπό ρωσική επιρροή¹³⁶. Βεβαίως, επειδή η Gazprom είναι το κύριο όργανο εξυπηρέτησης των στόχων της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής, όταν αυτοί ταυτίζονται (που, όπως φαίνεται, πρόκειται για την πλειοψηφία των περιπτώσεων), κρίνουμε σκόπιμο να αναλύσουμε τη στρατηγική της.

Ο Vladimir Socor, επικριτής της πολιτικής της Gazprom, την κατηγορεί ότι η στρατηγική της αποσκοπεί στην εδραίωση μόνιμου ελέγχου στις αγορές της Ουγγαρίας και των Βαλκανίων πριν ολοκληρωθεί η κατασκευή του αγωγού Ναμπούκο¹³⁷, που αναμένεται να ενώνει την Κασπία με την ανατολική Ευρώπη παρέχοντας φυσικό αέριο. Η κατασκευή του Ναμπούκο υπενθυμίζουμε ότι συνάντησε την έντονη αντίδραση της ρωσικής πλευράς, που διά στόματος Gazprom αντιπρότεινε τη δημιουργία του αγωγού South Stream που θα ακολουθούσε την ίδια διαδρομή.

Έντονες ανησυχίες για τον ασφαλή ενεργειακό εφοδιασμό της Ευρώπης δημιουργεί και το προνόμιο της Gazprom να ασκεί τιμολογιακή πολιτική, δηλαδή να επιβάλλει τιμές στην αγορά φυσικού αερίου. Συνεπώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σε μειονεκτική θέση από αυτή την άποψη. Πρέπει ωστόσο να τονίσουμε ότι ούτε η Gazprom ούτε η Μόσχα είναι σε θέση να διαμορφώνουν αποκλειστικά τις τιμές πώλησης του φυσικού αερίου, οι οποίες ακολουθούν τις τιμές του πετρελαίου και τις διακυμάνσεις που προκαλεί η διεθνής οικονομική συγκυρία.

Ένα άλλο ζήτημα που σχετίζεται με την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, την ενεργειακή σχέση Ευρώπης-Ρωσίας και την Gazprom είναι η οργάνωση και λειτουργία των εταιρειών ενέργειας. Η διαφορά κουλτούρας σε πολιτικό επίπεδο και οι ατέλειες της ρωσικής μετάβασης στην οικονομία της αγοράς έχουν σαν αποτέλεσμα οι ευρωπαϊκές εταιρείες ενέργειας να παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τις ρωσικές. Οι πρώτες είναι ουσιαστικά μη κρατικές επιχειρήσεις που αποσκοπούν στην επίτευξη κερδοφορίας, ενώ οι κυβερνήσεις των χωρών τους στοχεύουν στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος ελεύθερου ανταγωνισμού που θα εξασφαλίζει την ενεργειακή ασφάλεια. Αντίθετα,

¹³⁶ Ο.π., Barysch (ed.), 2008, σ. 96.

¹³⁷ Vladimir Socor, "Gazprom Broadens, Deepens Inroads Into European Union's Internal Markets, Transport Systems", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 3 (5), The Jamestown Foundation, 21 Μαρτίου 2006, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31499.

στη Ρωσία οι περισσότερες εταιρείες ενέργειας ελέγχονται από το κράτος, ενώ παράλληλα οι δύο ενεργειακοί κολοσσοί, η Gazprom και η Rosneft, αυξάνουν τα κεφάλαια τους εκμεταλλευόμενοι την ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και την εύνοια που δείχνει σε αυτές το ρωσικό κράτος. Επομένως, γίνεται αντιληπτό γιατί δημιουργείται μια ιδιαίτερη σχέση αμοιβαία επωφελούς αλληλεξάρτησης μεταξύ ρωσικού κράτους και αυτών των εταιρειών.

Μετά την παράθεση αυτών των στοιχείων θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τη στρατηγική της Gazprom ως εξής:

1. αποκλεισμός των ανταγωνιστών προμηθευτών από τις βασικές αγορές φυσικού αερίου, δηλαδή την ευρωπαϊκή και την τουρκική,
2. ενίσχυση της διαπραγματευτικής ισχύος έναντι των χωρών διαμετακομιστών και συνεπώς αύξηση των κερδών από την πώληση αερίου και
3. ενίσχυση της ρωσικής ανάγνωσης της ενεργειακής ασφάλειας, που σημαίνει διαφοροποίηση των αγορών και των καταναλωτών ρωσικής ενέργειας.

Εδώ το βλέμμα είναι στραμμένο, αφενός, στην αξιοποίηση του LNG που δύναται να διακινηθεί παγκοσμίως χωρίς τη χρήση αγωγών και αφετέρου στην πρόσβαση στις αγορές της Κίνας και της Βορειοανατολικής Ασίας¹³⁸.

Το σύστημα LNG

Ένας ακόμα τρόπος ενίσχυσης της ασφάλειας ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η αύξηση των εισαγωγών υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG). Η Ευρώπη προς το παρόν έχει χαμηλή κατανάλωση LNG σε σχέση με αυτό που ισχύει παγκοσμίως. Καταναλώνει ένα ποσοστό 8% εν αντιθέσει με την Ασία, η οποία καταναλώνει το υπόλοιπο 92%¹³⁹.

¹³⁸ Ό.π., Barysch, 2008, σσ. 96-97.

¹³⁹ Ό.π., Borisocheva, 2007, σ. 10.

Αυτή η εναλλακτική λύση συνεπάγεται ποικίλα οφέλη για την Ευρώπη.

- Πρώτον, δεν εξαρτάται από τις πολιτικές επιδιώξεις των χωρών προμηθευτών και διαμετακομιστών, από το έδαφος των οποίων διέρχονται οι αγωγοί φυσικού αερίου σε αέρια μορφή προς την Ευρώπη. Επομένως, σε περίπτωση μελλοντικής διακοπής της παροχής για πολιτικούς, οικονομικούς και άλλους λόγους, το LNG μπορεί αδιατάρακτα να φτάνει στην ευρωπαϊκή ήπειρο.
- Δεύτερον, και σε συνάρτηση με το πρώτο, το LNG δεν χρειάζεται υψηλού κόστους και χρονοβόρους ως προς την κατασκευή αγωγούς, προκειμένου να διοχετευθεί προς εξαγωγή.
- Τρίτον, χαρακτηρίζεται από ευελιξία αφού επιτυγχάνει διαφοροποίηση προμηθευτών.
- Τέταρτον, το LNG αποδεικνύεται πιο οικονομικό, επειδή η αγορά του δεν εξαρτάται από αγωγούς αλλά από θαλάσσια μεταφορά και επειδή δεν εξαρτάται από ισχυρές χώρες που δύνανται να επηρεάσουν την τιμή του, όπως είναι η Ρωσία.
- Πέμπτον, το LNG αναβαθμίζει τη γεωπολιτική σημασία παραθαλάσσιων χωρών του νότου της Ευρώπης, όπως είναι η Ισπανία, η Ιταλία και η Ελλάδα.
- Έκτον, με το LNG ενισχύεται η συνεργασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις χώρες της Βόρειας Αφρικής, όπως είναι η Λιβύη, η Αίγυπτος και η Αλγερία. Η τελευταία μάλιστα αποτελεί τον βασικό προμηθευτή της Ευρώπης σε αυτό. Απέναντι σε αυτές τις χώρες πιστεύουμε ότι τα ευρωπαϊκά κράτη έχουν καλύτερη διαπραγματευτική ικανότητα. Από την άλλη πλευρά όμως, οι εν λόγω χώρες, όπως απέδειξαν και οι επαναστάσεις στον αραβικό κόσμο, είναι ευεπίφορες σε πολιτική αστάθεια.
- Έβδομον, εκτός από ασφάλεια απέναντι στην εξάρτηση από λίγες πηγές και μικρό αριθμό προμηθευτών, το σύστημα LNG παρέχει και ασφάλεια εγκαταστάσεων, που μεταφράζεται σε μειωμένο ρίσκο τεχνικών προβλημάτων. Ενώ το σύστημα αγωγών της Ευρώπης είναι

γερασμένο, οι εγκαταστάσεις LNG, πέρα από το γεγονός ότι είναι νεότερες, μπορούν να εκσυγχρονιστούν πολύ ευκολότερα.

Στα μειονεκτήματα του LNG θα μπορούσαμε να εντάξουμε τον κίνδυνο, μετά από ένα ατύχημα, να υπάρξει περιβαλλοντικός συναγερμός που θα αποτρέψει τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις από τη δημιουργία νέων υποδομών LNG, και ίσως ακόμη οδηγήσει την κοινή γνώμη σε σθεναρή αντίσταση εναντίον των ήδη υπαρχουσών¹⁴⁰.

Κρίσιμος κρίκος στην ενεργειακή αλυσίδα του υδροποιημένου αερίου αναδεικνύεται για την Ευρώπη η Αλγερία. Ο ορυκτός πλούτος αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της αλγερινής οικονομίας με ποσοστό 30% του ΑΕΠ. Σύμφωνα με την αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών Ενέργειας, η χώρα διαθέτει αποδεδειγμένα αποθέματα φυσικού αερίου ύψους 160 τρισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων, γεγονός που την κατατάσσει στην όγδοη θέση των χωρών με τα μεγαλύτερα αποθέματα, και δεύτερη στην Αφρική μετά τη Νιγηρία¹⁴¹. Οι μακροοικονομικοί δείκτες της βελτιώνονται σταθερά από τη δεκαετία του 1990 χάρη σε μεταρρυθμίσεις που υποστήριξε και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αλλά κυρίως χάρη στις εξαγωγές υδρογονανθράκων, οι οποίες ευνοούνται σε περιόδους ανόδου της τιμής του πετρελαίου. Παράλληλα, η συνετή δημοσιονομική πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση αύξησε τα αποθέματα σε ξένο συνάλλαγμα με αποτέλεσμα να μειωθεί το εξωτερικό χρέος. Παρά ταύτα, το βιοτικό επίπεδο παραμένει ακόμα χαμηλό και η ανεργία υψηλή. Η Αλγερία είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εξαγωγέας φυσικού αερίου προς την Ευρώπη με μερίδιο 25% από την ενεργειακή πίττα των εισαγωγών¹⁴². Ειδικότερα σε σχέση με το υδροποιημένο φυσικό αέριο, η Αλγερία είναι ο μεγαλύτερος προμηθευτής της Ευρώπης καταλαμβάνοντας το 63% των ευρωπαϊκών εισαγωγών. Αμέσως επόμενη είναι η Αίγυπτος με μόλις 26%¹⁴³ (στοιχεία 2007). Από την Ευρώπη το μεγαλύτερο ποσοστό αλγερινού αερίου διοχετεύεται προς την Ισπανία σε ποσοστό 42% επί των ευρωπαϊκών εισαγωγών. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η εξαγωγική δυνατότητα της Αλγερίας θα αυξηθεί, με αποτέλεσμα από περίπου 70

¹⁴⁰ Jonathan Stern, "Security of European Natural Gas Supplies: The impact of import dependence and liberalization", The Royal Institute of International Affairs, Sustainable Development Programme, July 2002, σ. 17.

¹⁴¹ US Energy Information Administration, "Algeria-Analysis", May 2009, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=AG>.

¹⁴² Cynthia Poynter, "European Gas & Power Markets' Quest for Supply Diversity and Security: The Squeeze on Energy Companies and the Changing Business Dynamics, HIS Perspectives on Energy Supplies", HIS, 17 Απριλίου 2007, σ. 7.

¹⁴³ Ο.π., Poynter, 2007, σ. 8

δισεκατομμύρια κ.μ. το χρόνο που εξάγονταν στις διεθνείς αγορές το 2007, να φτάσουν και θα ξεπεράσουν τα 120 δισεκατομμύρια κ.μ. το 2020¹⁴⁴. Παράλληλα, στο πλαίσιο αυτό θα αυξηθεί και η δυναμικότητα του αγωγού GALSI, ο οποίος θα τροφοδοτείται από αλγερινό αέριο.

Οι σχέσεις της Αλγερίας με τη Ρωσική Ομοσπονδία εγείρουν έντονο ενδιαφέρον. Το 2006 η Ρωσία διέγραψε το χρέος της σοβιετικής περιόδου που εκκρεμούσε για την Αλγερία και ανερχόταν σε 4,74 δισεκατομμύρια δολάρια. Μάλιστα, ο ίδιος ο Ρώσος πρόεδρος, Vladimir Putin είχε επισκεφτεί τη χώρα την περίοδο εκείνη. Επρόκειτο για την πρώτη επίσκεψη Ρώσου ηγέτη σε διάστημα μισού αιώνα. Αυτή η κίνηση δεν ήταν αυθαίρετη. Ήταν η απαρχή στρατιωτικής συνεργασίας, αφού η Αλγερία συνήψε συμφωνία με τη Μόσχα για την αγορά όπλων, αρμάτων, μαχητικών αεροπλάνων, αντιαεροπορικών συστημάτων και άλλου αμυντικού υλικού ύψους 7,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων¹⁴⁵. Πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη, η οποία σηματοδοτεί, συν τοις άλλοις, την προσπάθεια της Ρωσίας να οικοδομήσει καλές σχέσεις με κράτη της Αφρικής, δυνητικούς και πραγματικούς ανταγωνιστές της στην παγκόσμια αγορά ενέργειας.

Η Αλγερία, επομένως, έχει διπλή σημασία για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αφενός, διαθέτει πλούσια κοιτάσματα φυσικού αερίου, αφετέρου μπορεί να αποτελέσει κόμβο για την εξαγωγή αερίου άλλων κρατών παραγωγών προς την Ευρώπη, όπως είναι η Λιβύη και η Νιγηρία. Βεβαίως, εκτός από LNG υπάρχουν και αγωγοί που συνδέουν την Αλγερία με την Ευρώπη. Πρόκειται για τον Transmediterranean (λειτουργεί από τη δεκαετία του 1990) που συνδέει την Αλγερία, την Τυνησία και την Ιταλία, τον Maghreb-Europe (λειτουργεί από το 1996) που ενώνει Αλγερία, Μαρόκο, Ισπανία και Πορτογαλία, τον GALSI (θα λειτουργήσει το 2014) που συνδέει Αλγερία, Σαρδηνία και βόρεια Ιταλία και τον Medgaz (ξεκίνησε να λειτουργεί το 2011) που παρέχει αλγερινό αέριο στην Ισπανία απευθείας.

Μάλιστα, για την Ελλάδα είχε υπάρξει μεγάλη πολιτική κινητικότητα γύρω από την αξιοποίηση της δυνατότητας που της παρέχει η γεωγραφική της θέση, ώστε να γίνει αποδέκτης σημαντικών ποσοτήτων υγροποιημένου φυσικού αερίου, το οποίο στη συνέχεια θα είναι σε θέση να κατευθύνει προς τις αγορές των Βαλκανίων, κυρίως

¹⁴⁴ Ο.π., Poynter, 2007, σ. 11.

¹⁴⁵ BBC, "Algeria in Russian weapons deal", 11 Μαρτίου 2006, προσπελάστηκε στις 25 Ιουλίου 2011, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4796382.stm>.

τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία. Η ενίσχυση της ελληνικής γεωπολιτικής θέσης μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της ήδη υπάρχουσας εγκατάστασης LNG στη Ρεβυθούσα, σε συνδυασμό με μια μελλοντική εγκατάσταση στην Καβάλα. Αυτές οι δυο εγκαταστάσεις μπορούν να συνδέσουν τις περιοχές προτεραιότητας για την ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική, τον Μεσογειακό Ενεργειακό Δακτύλιο (Mediterranean Energy Ring) και το Νότιο Διάδρομο Αερίου (Southern Corridor)¹⁴⁶.

Δεδομένου ότι οι Άραβες ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο να καλύψουν με εξαγωγές αερίου τη μελλοντική ενεργειακή ζήτηση, ένας αγωγός όπως ο I.G.B. (Interconnector Greece Bulgaria) είναι προς το συμφέρον τους, εφόσον θα μεταφέρει αέριο από την Αίγυπτο, την Αλγερία και τον Περσικό Κόλπο μέχρι τη Βαλτική Θάλασσα. Για να καταστεί αυτό εφικτό θα δημιουργηθεί ένα δίκτυο διασυνδέσεων με τα εθνικά δίκτυα μεταφοράς αερίου της Ρουμανίας (I.B.R., Interconnector Bulgaria Romania), της Ουγγαρίας (I.R.H., Interconnector Romania Hungary), της Σλοβακίας και της Πολωνίας. Το γεγονός ότι σε όλους αυτούς τους αγωγούς μπορεί να κινείται αέριο που θα ξεκινάει από τους τερματικούς σταθμούς επαναεριοποίησης της Ελλάδας καθιστά τη χώρας μας σημαντικό στρατηγικό κόμβο. Όπως ανέφερε και ο Jozias Van Aartsen, συντονιστής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πολιτική του Νοτίου Διαδρόμου και πρώην υπουργός Εξωτερικών της Ολλανδίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να έχει ως έναν από τους στόχους της «την ανάδειξη της Ελλάδας ως περιφερειακού κόμβου που θα εισάγει αέριο από το Νότο, τη Βόρεια Αφρική, τον Περσικό Κόλπο και την περιοχή της Κασπίας, τροφοδοτώντας με προϊόντα ενεργειακής ασφάλειας τα βόρεια σύνορά της και την Κεντρική Ευρώπη»¹⁴⁷.

Εκτός αυτού, ένα δίκτυο αγωγών Ελλάδας-Βουλγαρίας, Βουλγαρίας-Ρουμανίας και Ρουμανίας-Ουγγαρίας εμφανίζει αυτά τα κράτη να έχουν έναν κοινό απώτερο σκοπό, την ενεργειακή ασφάλεια, και δίνει το έναυσμα στους υπόλοιπους δρώντες του ενεργειακού παιχνιδιού να το αντιμετωπίζουν ως ενιαίο έργο, με μία και ισχυρότερη διαπραγματευτική φωνή. Παράλληλα, θα επιτρέψει στις χώρες του δικτύου να ισχυροποιήσουν τόσο τη συνεργασία τους όσο και τη γεωστρατηγική τους θέση μεταξύ των Ευρωπαίων εταίρων και των χωρών προμηθευτών.

Το έργο I.G.B. θα είναι το πρώτο βήμα για τη διοχέτευση αερίου προς τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη, συνδέοντας Ελλάδα και Βουλγαρία, και

¹⁴⁶ Ο.π., Τσακίρης, 2011, σ. 275.

¹⁴⁷ Jozias Van Aartsen, European Coordinator, Activity Report: September 2007-February 2009/Project of European Interest no NG 3, Brussels, 4 February 2009, σ.σ. 9-10.

προγραμματίζεται να ολοκληρωθεί μέχρι το 2012. Έχει αρχική δυναμικότητα τα 2-3 δισεκατομμύρια κ.μ. και δυνατότητα επέκτασης στα 5 δισεκατομμύρια κ.μ.. Οι πραγματικές ποσότητες αερίου που θα διακινεί θα εξαρτηθούν κυρίως από το μέγεθος της αύξησης της διακίνησης αερίου μέσω του I.T.G.¹⁴⁸.

Αυτό το υπό εξέλιξη δίκτυο θα καταστεί ζωτικό για τις χώρες που εμπλέκει, διότι θα τους επιτρέψει να απεξαρτηθούν από το ρωσικό αέριο. Ας αναφέρουμε ορισμένα ενδεικτικά στοιχεία που αποκαλύπτουν την εξάρτηση πρωτίστως της Βουλγαρίας και δευτερευόντως της Ουγγαρίας, της Ρουμανίας και της Ελλάδας.

Η Βουλγαρία καλύπτει ένα 15% των ενεργειακών αναγκών της με φυσικό αέριο. Αν και δεν αποτελεί μεγάλο ποσοστό επί του συνόλου, το 92% αυτού του αερίου προέρχεται από τη Ρωσία¹⁴⁹. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους η Βουλγαρία προσπαθεί να μειώσει την εξάρτησή της από τη Ρωσία. Το τελικό αποτέλεσμα αυτής της στάσης είναι η βουλγαρική κυβέρνηση να προβαίνει σε αμφίσημες ενέργειες, όπως οι συχνές μεταπτώσεις υπέρ ή κατά ενεργειακών σχεδίων στα οποία εμπλέκεται άμεσα η Μόσχα, με κύριο αυτό του South Stream¹⁵⁰. Ωστόσο, η Σόφια, με τα σημερινά δεδομένα, δεν φαίνεται να έχει μόνη της, εκτός των συντονισμένων δράσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την δυνατότητα να απεμπλακεί τελείως από το ρωσικό ενεργειακό γίγαντα.

Στην περίπτωση της Ουγγαρίας η συμμετοχή του φυσικού αερίου στο σύνολο του εθνικού ενεργειακού μείγματος είναι μεγαλύτερη, φτάνοντας το 40%, εκ του οποίου το μεγαλύτερο ποσοστό -ένα 60%- προέρχεται από τη Ρωσία. Η Ρουμανία καλύπτει ένα ποσοστό της τάξης του 32% επί των ενεργειακών αναγκών της με φυσικό αέριο. Η περίπτωση της βέβαια διαφέρει από τις προηγούμενες ως προς το ότι η πλειοψηφία των αναγκών της σε αέριο (70%) καλύπτεται μέσω εγχώριας παραγωγής. Και πάλι όμως η δεύτερη πηγή προμήθειας της -με ποσοστό 27%- είναι η

¹⁴⁸ Dow Jones, "Edison: Greece-Bulgaria Gas Line Deal Signed", 14 Ιουλίου 2009 και γενικότερα Rosen Simitchiev, *The Balkans As a Corridor of Energy Supplies to Europe-The Transit Countries: Contribution and Role of Bulgaria*, παρουσίαση στο 3d South East Europe Energy Dialogue, Thessaloniki, 18-19 June 2009, σ. 8 και σ.σ. 12-13.

¹⁴⁹ Όλα τα αριθμητικά στοιχεία που παρατίθενται σε αυτή την παράγραφο προέρχονται από την έκθεση European Commission, "Directorate General of Energy", *Assessment Report of Directive 2004/67/EC On Security of Gas Supply*, Commission Staff Working Document, Accompanying Document to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and the European Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC, Brussels: 16, July, 2009, σ.σ. 63-76.

¹⁵⁰ Constantinos Filis, "Energy developments in SE Europe: The Bulgarian question, Russian vigilance and Turkey's expanded role", *World Security Network*, 19 Αυγούστου 2009, http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=17916, προσπελάστηκε στις 13 Σεπτεμβρίου 2011.

Ρωσία. Τέλος, αναφορικά με την Ελλάδα, το αέριο καλύπτει ακόμα ένα μικρό ποσοστό του συνολικού ενεργειακού μείγματος (10%) έναντι του πετρελαίου, που βρίσκεται στην πρώτη θέση με ποσοστό 52%. Αυτό το 10% όμως καλύπτεται κατά 76% από τις ρωσικές εισαγωγές και κατά 23% από εισαγωγές LNG από την Αλγερία, μια συνεργασία που μπορεί, και αναμένεται, να ενισχυθεί μετά τις παραπάνω εξελίξεις.

Όπως επομένως γίνεται κατανοητό, για όλες τις προαναφερθείσες χώρες, εκτός της Ρουμανίας, είναι πολύ σημαντική η ανεξάρτηση από το ρωσικό αέριο και ιδίως για τη Βουλγαρία, η οποία τόσο μέσω του I.G.B. όσο και του I.T.G. αναμένει να εισάγει μη ρωσικό φυσικό αέριο. Από τον I.T.G. η Σόφια επιθυμεί να προμηθεύεται αζέρικο αέριο.

Οι τεχνικές λεπτομέρειες των αγωγών διασύνδεσης περιλαμβάνουν τα ακόλουθα στοιχεία. Ο I.G.B. που μπορεί να ολοκληρωθεί μέχρι τα μέσα του 2012 θα έχει αρχική δυναμικότητα εξαγωγών 2-3 δισεκατομμύρια κ.μ. με δυνατότητα επέκτασης μέχρι τα 5 δισεκατομμύρια κ.μ.. Ο I.B.R. είναι μήκους μικρότερου των 15 χιλιομέτρων και συνδέει, διασχίζοντας το βυθό του Δούναβη, τα εθνικά δίκτυα αερίου Βουλγαρίας και Ρουμανίας, από το Ruse στο Giurgiu, κοστίζοντας 30 εκατομμύρια ευρώ¹⁵¹. Ο I.B.R. θα έχει αρχική δυναμικότητα μέχρι 2 δισεκατομμύρια κ.μ., με δυνατότητα επέκτασης μέχρι τα 5 δισεκατομμύρια κ.μ.. Ο I.R.H. θα ενώνει τα ρουμανικά και ουγγρικά συστήματα αερίου με έναν αγωγό μήκους 109 χλμ. Ο εν λόγω αγωγός ετέθη σε λειτουργία το 2010 με κόστος 120 εκατομμύρια ευρώ και τελική δυναμικότητα 4,5 δισεκατομμύρια κ.μ. αερίου. Το πλέον ενδιαφέρον και σημαντικό στοιχείο που ενισχύει την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού είναι ότι οι προαναφερθέντες τρεις αγωγοί διασύνδεσης θα διαθέτουν τη δυνατότητα αντίστροφης ροής με σκοπό τη διευκόλυνση της έγκαιρης μεταφοράς αερίου σε περίπτωση διακοπής της τροφοδοσίας του.

Βέβαια, η διαθεσιμότητα αερίου μέσω της Ρεβυθούσας και η εμπορική βιωσιμότητα των τριών διασυνδετικών αγωγών Ελλάδας-Βουλγαρίας-Ρουμανίας-Ουγγαρίας εξαρτάται καταλυτικά από τη συνεργασία Ελλάδας-Κατάρ.

Μία συμφωνία Ελλάδας-Κατάρ έχει πολλά πλεονεκτήματα και γεωπολιτικό ενδιαφέρον. Το Κατάρ παρατηρεί με ενόχληση την εντεινόμενη προσπάθεια της

¹⁵¹ Ο.π., Simitchiev, 2009, σ.σ.12-13 και *World Gas Intelligence*, "Nabucco Open Season Inches Closer", 10 Μαρτίου 2010 και *Dow Jones*, "Edison, BEH, Depa To Build Greece-Bulgaria Gas pipeline", 4 Μαρτίου 2010.

Ρωσίας να εισέλθει στην αγορά LNG σε αγορές στις οποίες παραδοσιακά δραστηριοποιούνταν και από τις οποίες εξασφαλίζει καλύτερες τιμές πώλησης, όπως είναι η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα. Για το λόγο αυτό, η συμμετοχή στο Βαλκανικό Σχέδιο θα του δώσει τη δυνατότητα να αναπληρώσει τις απώλειες, κερδίζοντας μερίδια στις αγορές αερίου της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, και διαφοροποιώντας παράλληλα το πελατολόγιο του. Μάλιστα, αυτή η συνεργασία είναι διπλά επωφελής για την Ελλάδα, εφόσον μόνο το Κατάρ, από τους προμηθευτές LNG, μπορεί να τροφοδοτήσει το project υπό ελληνική ηγεσία¹⁵².

Τα υπόλοιπα γεωπολιτικά οφέλη είναι προφανή. Η τροφοδοσία με καθαρινό αέριο ενέχει χαμηλό πολιτικό ρίσκο, εφόσον δεν υφίσταται κίνδυνος διακοπής της ροής ενέργειας που προέρχεται από αγωγούς, οι οποίοι είναι επιρρεπείς σε πολιτικές αστάθειες. Το Κατάρ δεν πρόκειται να απειλήσει την ρωσική πρωτοκαθεδρία στην προμήθεια αερίου προς την Ευρώπη, αλλά να ενισχύσει την διαφοροποίηση των ενεργειακών προμηθευτών σε περίπτωση που υπάρξει πρόβλημα στη λειτουργία των αγωγών. Ο μοναδικός ίσως γεωπολιτικός κίνδυνος που μπορεί να εμφανίζει η προμήθεια αερίου από το Κατάρ προέρχεται από τα Στενά του Ορμούζ, από τα οποία διέρχονται τα καράβια LNG προέλευσης Κατάρ. Για το λόγο αυτό, είναι επικίνδυνη για την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας στην περιοχή η πολιτική αστάθεια που μπορεί να προκληθεί στο Ιράν από ενδεχόμενη επίθεση των Ηνωμένων Πολιτειών, εξαιτίας της μη συμμόρφωσης της Τεχεράνης στις αποφάσεις της διεθνούς κοινότητας για το ζήτημα του πυρηνικού της προγράμματος.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, η τροφοδοσία από το Κατάρ συνεισφέρει στη διαφοροποίηση των εισαγωγών ενέργειας που επιδιώκει η ελληνική ηγεσία, βελτιώνει τις σχέσεις της με αυτόν τον σημαντικό ενεργειακό παίκτη, ανοίγοντας το δρόμο για αύξηση των εισαγωγών και επέκταση των συμβολαίων, επιτρέπει την επέκταση της δυναμικότητας των ελληνικών υποδομών (Καβάλα, Κρήτη, Ρεβυθούσα) και εν τέλει αναβαθμίζει συνολικά τη γεωπολιτική θέση της χώρας μας.

¹⁵² MEES, "Bulgaria and Qatar Discuss Aegean LNG Terminal", 27 Απριλίου 2009, σ. 9, *World Gas Intelligence*, "Qatar East Europe Foray", *Energy Intelligence Group*, 22 Απριλίου 2009.

Προτάσεις για την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Μετά την περάτωση της παρουσίασης του ζητήματος της ασφάλειας ενεργειακού εφοδιασμού, κρίνουμε σκόπιμο να ολοκληρώσουμε την ανάλυση μας με σκέψεις και προτάσεις για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

- Πρώτον, ο καλύτερος τρόπος, κατά την άποψή μας, για να επιτευχθεί η ασφάλεια είναι η διαφοροποίηση των ενεργειακών προμηθευτών και των διαδρόμων διέλευσης του φυσικού αερίου προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Η ενεργειακή διαφοροποίηση θα επιτρέψει στην Ευρώπη να προμηθεύεται αδιατάρακτα αυτόν τον κρίσιμο πόρο χωρίς να κινδυνεύει να ζημιωθεί από πολιτικές σκοπιμότητες και διμερείς διαφορές μεταξύ χωρών προμηθευτών και χωρών διαμετακομιστών.
- Δεύτερον, βασική για τον ασφαλή ενεργειακό εφοδιασμό καθίσταται η προώθηση της απελευθέρωσης και της ενοποίησης των ευρωπαϊκών αγορών φυσικού αερίου που θα επιτρέψει στη κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αντιμετωπίζουν από κοινού τα προβλήματα προμήθειας. Η απελευθέρωση και η ενοποίηση πρέπει να ενισχυθεί και στη συνδεδεμένη με τις αγορές φυσικού αερίου αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, προκειμένου να ενθαρρυνθεί ο υγιής ανταγωνισμός, η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία, στοιχεία που θα επιτρέψουν στην Ευρώπη να μην υφίσταται τις συνέπειες της κυρίαρχης θέσης μιας εταιρίας, ενός συνόλου εταιριών ή κάποιου τρίτου κράτους. Προς αυτή την κατεύθυνση θα βοηθούσε και η εναρμόνιση του θεσμικού πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θέματα ανταγωνισμού, αλλά και η διασφάλιση της διαφάνειας στο σύστημα κοστολόγησης των ενεργειακών προϊόντων. Ως απόρροια όλων αυτών, θα επεκταθεί η εσωτερική ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας με σκοπό την επίτευξη ακόμα περισσότερης ασφάλειας στον τομέα του ενεργειακού εφοδιασμού.
- Τρίτον, ως εναλλακτική στη χρήση φυσικού αερίου που μεταφέρεται στην Ευρώπη μέσω αγωγών έχει προταθεί η ενίσχυση της χρήσης του υγροποιημένου φυσικού αερίου. Προς την κατεύθυνση αυτή κινείται η

πρόταση για βελτίωση του δικτύου υγροποίησης που περιλαμβάνει μεταφορά με πλοία και επαναεριοποίηση του LNG σε συνδυασμό με τη δημιουργία περισσότερων εγκαταστάσεων αποθήκευσης και φύλαξης αποθεμάτων φυσικού αερίου για περιόδους έκτακτης ανάγκης. Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι οι υπάρχουσες εγκαταστάσεις βρίσκονται σε Ισπανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο και Ελλάδα (Ρεθυθούσα). Οι εγκαταστάσεις που προτείνεται να κατασκευαστούν θα βρίσκονται σε Ολλανδία, Κροατία, Λιθουανία και στην Ελλάδα (Καβάλα).

- Τέταρτον, και σε συνάρτηση με το τρίτο, προτείνεται η διατήρηση ενός επαρκούς ποσοστού φυσικού αερίου σε αποθήκες για περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Αυτό θα ενισχύσει τα χρονικά περιθώρια διαπραγμάτευσης σε περιόδους κρίσης με τις χώρες προμηθευτές ή διαμετακομιστές.
- Πέμπτον, προτείνεται η ενίσχυση της κοινής ενεργειακής πολιτικής και διπλωματίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε συνεργασία με τα Ηνωμένα Έθνη, τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη, τους G8 και τη Διεθνή Υπηρεσία Ενέργειας.
- Έκτον, σε πρακτικό επίπεδο, προτείνεται η σύναψη διμερών συμφωνιών και μακροπρόθεσμων συμβολαίων (LTCs) με παραγωγούς χώρες και εταιρίες. Η σύναψη μακροπρόθεσμων συμβολαίων έχει το πλεονέκτημα ότι καθιστά για όλους ξεκάθαρες τις ποσότητες που πρέπει να διατεθούν. Επειδή η Ευρωπαϊκή Ένωση κατηγορεί τη Ρωσία ότι ενδέχεται να μην είναι σε θέση να καλύψει τις ανάγκες των ευρωπαϊκών κρατών σε ενέργεια, αν δεν πραγματοποιήσει επενδύσεις στον εκσυγχρονισμό του δικτύου και στην ανακάλυψη και αξιοποίηση νέων κοιτασμάτων, η σύναψη μακροπρόθεσμων συμβολαίων φαίνεται πως μπορεί να βοηθήσει στην επίλυση του θέματος. Η Ρωσία, γνωρίζοντας επαρκώς τις ποσότητες που απαιτούνται και το χρονικό διάστημα στο οποίο πρέπει να διατεθούν, θα είναι σε θέση να προσελκύσει μεγάλες επενδύσεις, απαραίτητες για την αξιοποίηση νέων και μεγάλων κοιτασμάτων. Οι ενδεχόμενοι ενδοιασμοί των

Ευρωπαίων, γύρω από το αν η Μόσχα θα δεσμευθεί από αυτά τα μακροχρόνια συμβόλαια, μπορούν να καμφθούν αν αναλογιστεί κανείς ότι η Ρωσία δεν τα έχει ποτέ αθετήσει λόγω των βαρύτατων κυρώσεων που επιφέρει η παραβίασή τους¹⁵³.

- Έβδομο, πολύ σημαντικό θεωρείται κατά τη γνώμη μας να αξιοποιηθούν πρωτίστως όλα τα διαθέσιμα και αποδεδειγμένα ευρωπαϊκά κοιτάσματα. Το γεγονός αυτό θα αυξήσει την ενδοκοινοτική παραγωγή και διανομή ενέργειας, διασφαλίζοντας την Ευρωπαϊκή Ένωση από την αστάθεια που επικρατεί εκτός του ευρωπαϊκού χώρου. Βεβαίως, αυτό προϋποθέτει τόσο σωστή συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών όσο και κατάλληλες επενδύσεις.
- Όγδοο, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να ενισχύσει τις ήδη υπάρχουσες συνεργασίες με χώρες παραγωγούς φυσικού αερίου, όπως είναι η Ρωσία, αλλά και να δημιουργήσει συνεργασίες με αναδυόμενους ενεργειακούς προμηθευτές, όπως είναι οι χώρες που βρέχονται από την Κασπία.

Επίλογος

Η μελέτη μας, όπως έθεσε ως στόχο ευθύς εξαρχής, ασχολήθηκε με την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως ελπίζουμε να έγινε αντιληπτό στον αναγνώστη, πρόκειται για ένα ζήτημα σύνθετο που μπορεί να επεκταθεί σε πολλές ενεργειακές, οικονομικές και πολιτικές λεπτομέρειες. Το ζητούμενο μας ωστόσο ήταν να δοθεί ένα στίγμα, ένα ουσιαστικό πλαίσιο θεώρησης, μέσω του οποίου ο αναγνώστης κατορθώνει να κατανοήσει τα λεπτά σημεία του προβλήματος.

Όσο περνάει ο καιρός, η ενέργεια γίνεται όλο και πιο ζωτικό μέσο οικονομικής ανάπτυξης διεθνώς. Ιδίως ο αναπτυσσόμενος κόσμος, όπως είναι η Ευρώπη, με πλήθος ενεργοβόρων βιομηχανιών, μεγαλουπόλεων και νοικοκυριών,

¹⁵³ Ο.π., Barysch, 2008, σ. 74-75.

αναζητά τρόπους, ώστε να καλυφθεί ενάντια στο ενδεχόμενο έλλειψης ενέργειας. Για το λόγο αυτό η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να διατηρήσει την ανάπτυξη της στα ίδια επίπεδα, έχει θέσει τις βάσεις μιας κοινής ενεργειακής πολιτικής. Βεβαίως, η πολιτική αυτή ακόμη δεν είναι ολοκληρωμένη, καθώς παρουσιάζει κενά εξαιτίας έλλειψης πολιτικής βούλησης. Την υιοθέτηση μιας αποτελεσματικότερης ενεργειακής πολιτικής θέτουν επιτακτικά οι επιστημονικές αναλύσεις που καταδεικνύουν ότι το πετρέλαιο με το πέρασμα του χρόνου εξαντλείται. Έτσι, παρατηρείται μια διαρκώς εντεινόμενη στροφή στο φυσικό αέριο, και πράγματι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εστιάσει αρκετά τόσο στον ηλεκτρισμό όσο και στο φυσικό αέριο, ώστε να επιτύχει την εξασφαλισμένη ροή.

Το φυσικό αέριο αποτέλεσε το κέντρο βάρους της μελέτης μας, εφόσον παρουσιάζει μια σειρά ιδιαιτεροτήτων, τόσο τεχνικών όσο και πολιτικών. Τα ευρωπαϊκά κράτη κατανόησαν με τον πλέον απότομο τρόπο, το χειμώνα του 2006 αλλά και στις αρχές του 2009, ότι πρέπει να διαμορφώσουν μια συνεκτική ενεργειακή πολιτική φυσικού αερίου, η οποία θα άπτεται αναπόφευκτα και πτυχών κοινής εξωτερικής πολιτικής. Όταν ένα διμερές ζήτημα Ρωσίας-Ουκρανίας οδήγησε τη Μόσχα να κλείσει τις στρόφιγγες παροχής αερίου, έγινε εμφανές στην ευρωπαϊκή ήπειρο ότι δεν είναι δυνατόν να εξαρτάται σε ζωτικό βαθμό για την τροφοδοσία της από μία χώρα προμηθευτή, και πολύ περισσότερο από μία χώρα διαμετακομιστή ενέργειας.

Στη συνέχεια, η μελέτη προσπάθησε να καταγράψει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται η Ευρωπαϊκή Ένωση την ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού σε συνδυασμό με τις αντιλήψεις άλλων δρώντων. Όπως γίνεται φανερό, αφιερώσαμε αρκετό μέρος στην ανάλυση της ρωσικής οπτικής, μιας και πρόκειται τόσο για τον υπ' αριθμόν ένα προμηθευτή της Ευρώπης σε αέριο, όσο και για το γεγονός ότι είναι το κράτος με την μεγαλύτερη επιρροή στον μετασοβιετικό χώρο, όπου οι Ευρωπαίοι στρέφουν το ενδιαφέρον τους για να αποκτήσουν εναλλακτικές πηγές εφοδιασμού.

Επιχειρήσαμε να καταγράψουμε στη συνέχεια μία σειρά σχεδίων που έχει εκπονήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση με προμηθευτές αερίου, οι κυριότεροι εκ των οποίων βρίσκονται στην Κασπία Θάλασσα, και με κράτη διαμετακομιστές, τα οποία κατά κύριο λόγο βρίσκονται στον Εύξεινο Πόντο. Για το λόγο αυτό, το γεωπολιτικό ενδιαφέρον της Ευρώπης για αυτές τις περιοχές αυξάνεται γεωμετρικά. Επίσης, κάποιες χώρες εκτός Ευρασίας, όπως είναι η Αλγερία και το Κατάρ, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα αυτό. Όσο βεβαίως βαθιά κι αν αναλύσουμε τις

εναλλακτικές επιλογές της Ευρώπης, η Ρωσία παραμένει η κορυφαία επιλογή για προμήθεια φυσικού αερίου, και από άποψης αποθεμάτων, αλλά και από άποψης γεωγραφικής εγγύτητας. Επίσης, κράτη όπως το Αζερμπαϊτζάν ή η Γεωργία δεν διακρίνονται από πολιτική σταθερότητα, με αποτέλεσμα τα projects που μεθοδεύει η Ευρωπαϊκή Ένωση να παραμένουν χωρίς αξιοπιστία. Επειδή είναι δεδομένο ότι και αυτά τα κράτη θα επιθυμούσαν μια απευθείας σχέση με την Ένωση, που θα τους αποφέρει και πολύ περισσότερα κέρδη, χρειάζεται να εξασφαλίσουν αφενός την πολιτική τους σταθερότητα και αφετέρου ένα ασφαλές περιβάλλον για τον επενδυτή.

Για το λόγο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να δημιουργήσει αξιόπιστες σχέσεις με τη Ρωσία. Αυτό το ζητούμενο είναι πρωτεύον, εφόσον η Ρωσία, αντιλαμβανόμενη αντίστροφα την ενεργειακή της ασφάλεια, επιχειρεί από τη μια πλευρά να σαμποτάρει αγωγούς και από την άλλη να δημιουργεί επωφελείς διμερείς σχέσεις με κράτη καταναλωτές, παρακάμπτοντας τις πολυμερείς διαπραγματεύσεις που επιδιώκει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Για τη Ρωσία η άμεση γειτνίαση της κρατών μελών της Ένωσης με κράτη του μετασοβιετικού χώρου δεν μεταφράζεται απλώς σε φόβο μείωσης των πωλήσεων υδρογονανθράκων, αλλά σε περιορισμό της εξάρτησης των κρατών αυτών από την ίδια. Αυτά όλα θα θέλαμε να γίνουν κατανοητά πίσω από την παράθεση των τεχνικών στοιχείων των αγωγών.

Η ενασχόληση με το φυσικό αέριο είχε το εξής βασικό χαρακτηριστικό: το φυσικό αέριο μεταφέρεται κυρίως με αγωγούς, οι οποίοι δημιουργούν στενότερες σχέσεις από αυτές που δημιουργεί η μεταφορά με πλοία. Οι αγωγοί δεν μπορούν να συνδέουν απομακρυσμένες μεταξύ τους χώρες. Παράλληλα, είναι δαπανηροί και χρονοβόροι στην κατασκευή, γεγονός που εντείνει την άποψη ότι, εκτός των συνδέσεων που θέλουν να δημιουργήσουν τα εμπλεκόμενα κράτη, υπάρχουν και γεωπολιτικοί λόγοι κατασκευής, όπως είναι η απόκτηση επιρροής επί ενός κράτους, καθώς και η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού μέσω διαφοροποίησης των προμηθευτών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βέβαια, εκτός από τους αγωγούς, έχει καταβάλει προσπάθεια να ενισχύσει τις σχέσεις της και με κράτη πλούσια σε φυσικό αέριο, που βρίσκονται εκτός Ευρώπης και Κεντρικής Ασίας, όπως είναι η Αλγερία και το Κατάρ. Λόγω γεωγραφικής απόστασης, το αέριο που αντλείται από αυτές τις χώρες είναι υγροποιημένο και μεταφέρεται μέσω θαλάσσης. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, μάλιστα, την αναγάγει σε βασική δίοδο εισόδου του αερίου προς τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές αγορές. Βασική προϋπόθεση για να αναβαθμιστεί ακόμα περισσότερο η

Ελλάδα είναι φυσικά η ολοκλήρωση όλων των δικτύων που ενώνουν την Ελλάδα με άλλες βαλκανικές χώρες, φτάνοντας μέχρι την Ουγγαρία.

Η μελέτη μας ολοκληρώνεται δίνοντας ορισμένες προτάσεις για τον τρόπο με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει τη δυνατότητα να αυξήσει ακόμα περισσότερο την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της. Θεωρούμε ότι ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν τα μακροπρόθεσμα συμβόλαια προμήθειας αερίου, επειδή δημιουργούν ασφάλεια τόσο στον καταναλωτή, για το γεγονός ότι θα παραλάβει την ποσότητα αερίου που χρειάζεται, όσο και στον προμηθευτή, για το ότι θα επιτύχει την πώληση του όγκου φυσικού αερίου που επιδιώκει. Το αποτέλεσμα είναι ο προμηθευτής να μπει στη διαδικασία να χρηματοδοτήσει την εκμετάλλευση νέων κοιτασμάτων ή και την αναβάθμιση του δικτύου φυσικού αερίου του, γνωρίζοντας ότι σίγουρα θα λάβει ανάλογο οικονομικό αντάλλαγμα.

Εν κατακλείδι, η εργασία έδωσε έμφαση στην Ευρασία και στη γεωοικονομία-γεωστρατηγική, σε ένα ζήτημα που είναι πολύ κρίσιμο στη σημερινή εποχή, όπως αυτό της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού. Τελικός σκοπός αυτής είναι η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για τις συνθήκες που επικρατούν στο υπό εξέταση ζήτημα και για τις αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν με στόχο τη βελτίωση της κατάστασης αυτής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Andrianopoulos Andreas, "Russian Energy Diplomacy and the Southeast European Response", Woodrow Wilson International Centre for Scholars, 21 Μαΐου 2008, <http://www.andrianopoulos.gr/0010000285/russian-energy-diplomacy-and-the-southeast-european-response.html>

Alexander's Gas and Oil Connections, "Germany and France want Russia to keep to Europe's energy rules", 13 Οκτωβρίου 2006, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, <http://www.gasandoil.com/news/2006/10/ntr64393>

Awhotu Ese, "Nigerian, Algerian Officials Discuss Saharan Gas Pipeline", *Downstream Today*, 20 Φεβρουαρίου 2009, προσπελάστηκε στις 15 Ιουλίου 2011, http://downstreamtoday.com/news/article.aspx?a_id=15259

Bahgat Gawdat: "Prospects for energy cooperation in the Caspian Sea", *Science Direct*, *Communist and Post-Communist Studies* 40 (2007), σ. 157-168, www.elsevier.com/locate/postcomstud

BBC, "Algeria in Russian weapons deal", 11 Μαρτίου 2006, προσπελάστηκε στις 25 Ιουλίου 2011, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4796382.stm>

Βερέμης Θ. και Τσιτσόπουλος Γ., "Οι ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις, 1945-1987" στο Α. Αλεξανδρή, Θ. Βερέμης κ.ά. (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923-1987*, Αθήνα: Γνώση, 1991

Bhushan Amarendra, "European Union Fines E.ON AG and GDF Suez Euro 553 million each for Megal Pipeline for Breaking Antitrust Regulations", *Geoworld Magazine*, 8 Ιουλίου 2009, προσπελάστηκε στις 29 Ιουλίου 2011, <http://ceoworld.biz/ceo/2009/07/08/european-union-fines-e-on-ag-and-gdf-suez-curo553-million-each-for-megal-pipeline-for-breaking-antitrust-regulations>

Biresselioglu Mehmet Efe, "Southern European Gas Ring Project: The Role of Turkey and Greece", RIEAS, Research Institute of Europe and American Studies, Greece, προσηλώστηκε στις 22 Ιουνίου 2011, <http://www.balkananalysis.com/blog/2007/05/06/south-european-gas-ring-project-the-role-of-turkey-and-greece/>

BlueLimit Surveys, "The BBL Interconnector", 2007, <http://www.bluelimit.co.uk/s12/The-BBL-Interconnector.html>

Bogartier News, "Financing Nord Stream pipeline", 19 Μαΐου 2011, <http://www.businessnewsnorway.com/2011/05/financing-nord-stream-pipeline/>

Borisocheva Ksenia, "Analysis of the Oil –and Gas- Pipeline Links between EU and Russia: An account of intrinsic interests", CERE (Centre for Russia and Eurasia, Athens, Greece), Νοέμβριος 2007

Brzezinski Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα: Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη, 1998

Bush Jason, "Murky Deals at Gazprom", *Businessweek online*, 21 Ιουνίου 2004, προσηλώστηκε στις 20 Ιουνίου 2011, http://www.businessweek.com/magazine/content/04_25/b3888073_mz054.htm

Cleutinx Christian & Piper Jeffery, "The EU-Russia Energy Dialogue" στο Barysch Katinka (επιμέλεια), *Pipelines, Politics and Power*, Centre for European Reform, October 2008

Cohen Ariel, "The North European Gas Pipeline Threatens Europe's Energy Security", *Backgrounder*, No 1980, The Heritage Foundation, 26 Οκτωβρίου 2006, <http://www.heritage.org/Research/Reports/2006/10/The-North-European-Gas-Pipeline-Threatens-Europes-Energy-Security>

Cornell Svante, Jonsson Anna, Nilson Niklas & Hagstrom Per, *Η Ευρύτερη Περιοχή του Ευζείνου Πόντου: Ένας Νέος Κόμβος στην Ευρωπαϊκή Ασφάλεια*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2007

ΔΕΠΑ, Απολογισμός 2007,

http://www.depa.gr/files/downloadables/brochures/annual_report_2007_gr.pdf

Dettke Dieter (editor), “A Great Game No More: Oil, Gas and Stability in the Caspian Sea Region”, Washington: SPD Parliamentary Group in the German Bundestag, 1999, <http://library.fes.de/pdf-files/bucros/washington/00743.pdf>

DowJones, “Edison: Greece-Bulgaria Gas Line Deal Signed”, 14 Ιουλίου 2009

DowJones, “Edison, BEH, Depa To Build Greece-Bulgaria Gas pipeline”, 4 Μαρτίου 2010

Δημητρούλη Κωνσταντίνα, «Στενότερη ενεργειακή συνεργασία Ρωσίας-ΕΕ», *Ελεύθερος Τύπος*, Απρίλιος 2002

Energy Information Administration, “Country Analysis Briefs: Iran”, October 2007, σσ. 2, 7. <http://www.cia.doe.gov/cmdu/cabs/Iran/pdf.pdf>

ENI gas transport international, “The Transit Gas System”, 2009, προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2011, http://www.enich.ch/transitgas_cn.html

ENI activities, “Transportation of Hydrocarbons”, 14 Ιουνίου 2011, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, http://www.eni.com/en_IT/cni-world/germany/cni-business/eni-business.shtml

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «Η διαμόρφωση της νέας Ευρώπης», Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Συμβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών, Στρατηγικοί Στόχοι 2000-2005, Βρυξέλλες 9 Φεβρουαρίου 2000, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0154:FIN:EL:PDF>

Esslemont Tom, «Azerbaijan's Pipe Dream for Europe», *European Dialogue*, 2011, <http://eurodialogue.org/588>

European Commission, "Directorate General of Energy", *Assessment Report of Directive 2004/67/EC On Security of Gas Supply*, Commission Staff Working Document, Accompanying Document to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and the European Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC, Brussels: 16, July, 2009

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia", τελευταία ανανέωση 2 Δεκεμβρίου 2010, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/transport/tracceca_en.htm

Filis Constantinos, "The Russian-Western Energy Dilemma", *The Bridge*, A Quarterly Review on European Integration SE Europe and the SE Mediterranean, Q3/2007, Issue 6, <http://www.bridge-mag.com/pdf/vol6/bridge06.pdf>

Filis Constantinos, "The Geopolitics of Energy Diversification: Walking Pragmatically on the U.S.-Russian Strategic Tightrope in Southeast Europe", Belfer Centre for Science and international Affairs, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, lecture, November 18, 2008, διαθέσιμη στο <http://vimeo.com/2763845>

Filis Constantinos, "Emerging realities on the energy chessboard (natural gas)", *World Security Network*, 11 Μαΐου 2009, http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=17517, προσπελάστηκε στις 13 Σεπτεμβρίου 2011

Filis Constantine, "Diversification and interdependence: Emerging realities and potential players in the Russian-Western energy equation", St. Anthony's College, University of Oxford, South East European Studies, Occasional Paper No. 9/09, July 2009

Filis Constantinos, "Energy developments in SE Europe: The Bulgarian question, Russian vigilance and Turkey's expanded role", *World Security Network*, 19 Αυγούστου 2009,
http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=17916 ,
προσπελάστηκε στις 13 Σεπτεμβρίου 2011

Fredholm Michael, "The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence", Conflict Studies Research Centre, September 2005

GASSCO, "SKANLED project suspended", 2010,
<http://www.gassco.no/wps/wcm/connect/gassco-en/gassco/home/presse/nyhetsarkiv/29.04.09-14.45>

Gasum, "Balticconnector Executive Summary", 2004-G122/04-TREN/05/TEN-E-S07.51598, Φεβρουάριος 2011,
<http://www.gasum.com/gasnetwork/Documents/Balticconnector%20-%20Executive%20Summary%20Report%20-%2010022011.pdf>

Gulf Oil and Gas, "Arab Gas Pipeline Agreement", 26 Ιανουαρίου 2004,
προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011,
<http://www.gulfoilandgas.com/webpro1/MAIN/Mainnews.asp?id=357>

Gaz System, "Baltic Pipe Construction", <http://cn.gaz-system.pl/system-przcsylowy/dofinansowanie-z-ue/trans-european-networks-energy-ten-e/budowa-gazociagu-baltyckiego-baltic-pipe.html>

Goghitashvili T., "Prospects of the Caspian Natural Gas Supply to Europe and Probable Impact on the Energy Security of Transit Countries" στο Hentland J. & Goghitashvili T. (eds.), *Security of Natural Gas Supply through Transit Countries*, Netherlands: Springer, 2004

Grigoriadis Ioannis, "Natural Gas Corridors in Southeastern Europe and European Energy Security", ELIAMEP thesis, Ιούλιος 2008

GRT gaz Deutschland, “Megal Pipeline System”, 2005, http://www.grtgaz-deutschland.de/content/netz-veroefflichten/pipelinesystem/technischebeschreibung/index_uk.php

Hirschhausen Christian & Neumann Anne, “Security of (Gas) Supply: Conceptuan Issues, Contractual Arrangements, and the Current EU Situation”, INDES Workshop, Amsterdam, <http://www.ecn.nl/fileadmin/ecn/units/bs/INDES/indcs-ch.pdf> , 6-7 May 2003

IceNews, “Norway suspends Skanled gas pipeline project”, 7 Μαΐου 2009, προσπελάστηκε στις 28 Ιουνίου 2011, <http://www.icenews.is/index.php/2009/05/07/norway-suspends-skanled-gas-pipeline-project/>

Inogate Programme,
http://www.inogate.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=72&lang=en

Καρακωστάνογλου Βενιαμίν, *Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στο Νέο Δίκαιο της Θάλασσας*, Θεσσαλονίκη: Σάκουλας, 2001

KEPENE (Κέντρο Ρωσίας, Ευρασίας και Νοτιοανατολικής Ευρώπης), «Ρωσία για South Stream: Υψηλές απαιτήσεις για το status του αγωγού ή παιχνίδια ενεργειακής πολιτικής», 7 Δεκεμβρίου 2010, προσπελάστηκε στις 15 Ιουλίου 2011, <http://ceregreccc.org/?p=662>

KEPENE, «Ουκρανία-Αζερμπαϊτζάν: Μνημόνιο για την προμήθεια και μεταφορά φυσικού αερίου στην Ευρώπη», 4 Φεβρουαρίου 2011, προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2011, <http://ceregreccc.org/?p=809>

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα, 2008

Konoplyanic Andrei, "Box: What is the Energy Charter?" στο Katinka Barysch (ed.), "Pipelines, Politics and Power: The Future of EU-Russia energy relations", Centre for European Reform, October 2008

Kottari Maria, "Black Sea energy security: cooperation & conflict", *Strategic Insights*, No 32, Μάιος 2011

Kummer Luke Jerod, "Fukushima Disaster Prompts Transatlantic Nuclear Debate", *The Washington Diplomat*, 28 Ιουνίου 2011, προσπελάστηκε στις 28 Ιουλίου 2011, http://www.washdiplomat.com/index.php?option=com_content&view=article&id=7895:fukushima-disaster-prompts-transatlantic-nuclear-debate&catid=1475&Itemid=428

Luttwak Edward, "From Geopolitics to Geoeconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce", *The National Interest*, Vol. 20, 1990

Magomedov Arbakhan, "Russia's Policy Toward the Caspian Sea Region and Relations with Iran", *Russian Analytical Digest*, No 6, 19 Σεπτεμβρίου 2006, σ. 17, <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/details.cfm?Ing=en&id=23103>

M.S. και E.L., "New movement on old pipes", *The Economist*, 9 Ιουλίου 2010, http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/07/pipeline_tangles

Mulcare Anthony, "The Impact of the UK-Belgium Interconnector", Interconnector (UK) Limited, δεν υπάρχει διαθέσιμη ημερομηνία, http://www.interconnector.com/PDF/The_Impact_of_the_Interconnector.pdf

Michalis Myrianthis, "Black Sea. From Zero Sum mode to Win-Win approach", a paper from International Seminar of ELIAMEP, in Halki 2002

Myrianthis Michalis, "Black Sea: From transition to development. From energy security to regional stability", International Centre of Black Sea Studies (ICBSS): The New European Architecture in the 21st century: promoting regional cooperation in the Wider Black Sea area: The BSEC case 3-7 September 2003, Milos, Greece

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6^{ος} έως 11^{ος} αιώνας*, Αθήνα: Ποιότητα, 2000

Paret Peter, *Οι δημιουργοί της σύγχρονης στρατηγικής. Από τον Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή*, Αθήνα: Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004, σ. 1028

Parker Geoffrey, *Γεωπολιτική: Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Αθήνα: Ροές, 2002

Pipelines International, “Energy Security and Pipeline Politics in Europe”, Δεκέμβριος 2010, προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2011, http://pipelinesinternational.com/news/energy_security_and_pipeline_politics_in_europe/053586/#

Poynter Cynthia, “European Gas & Power Markets’ Quest for Supply Diversity and Security: The Squeeze on Energy Companies and the Changing Business Dynamics, HIS Perspectives on Energy Supplies”, HIS, 17 Απριλίου 2007

Prants Vladimir, “Geopolitics: its role and impact on the organizational development and employment of the RF Navy”, *Military Thought*, 7-9/2004, σελ. 1-2, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JAP/is_/ai_n15627732?tag=artBody;coll

Prague Daily Monitor, “Construction of Gazela gas Pipeline starts in north Bohemia”, 15 Οκτωβρίου 2010, προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2011, <http://praguemonitor.com/2010/10/15/construction-gazela-gas-pipeline-starts-north-bohemia-0>

Roberts John, “The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues”, στο Emerson Michael και Aydin Senem, *Turkey in Europe Monitor*, CEPS, Centre of European Policy Studies, Ιανουάριος 2004 - Φεβρουάριος 2005, Nos. 1-14, σσ. 103-117, <http://eurocapitalmarkets.org/drupal/system/files/book/1228.pdf#page=103>

Ρουμελιώτης Παναγιώτης, *Προς Έναν Πολυπολικό Κόσμο*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη, 2009

Reuters, "Nigeria, Algeria agree to build Sahara gas link", 3 Ιουλίου 2009, προσπελάστηκε στις 15 Ιουλίου 2011, <http://uk.reuters.com/article/2009/07/03/nigeria-algeria-pipeline-idUKL345766620090703?sp=true>

Simitchiev Rosen, *The Balkans As a Corridor of Energy Supplies to Europe-The Transit Countries: Contribution and Role of Bulgaria*, παρουσίαση στο 3d South East Europe Energy Dialogue, Thessaloniki, 18-19 June 2009, σ. 8 και σ.σ. 12-13

Socor Vladimir, "Gazprom Broadens, Deepens Inroads Into European Union's Internal Markets, Transport Systems", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 3 (5), The Jamestown Foundation, 21 Μαρτίου 2006, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31499

Socor Vladimir, "Russia's Energy Policy and Strategy in Europe", Jamestown Foundation, moderated by Janusz Bugajski & Keith Smith (CSIS), 21 Απριλίου 2008, http://csis.org/files/media/csis/events/080425_vladimir_socorreport.pdf

Stern Jonathan, "Security of European Natural Gas Supplies: The impact of import dependence and liberalization", The Royal Institute of International Affairs, Sustainable Development Programme, July 2002

Συμβούλιο της ΕΕ, «Μεταφορές, Τηλεπικοινωνίες και Ενέργεια», 15295/06 (Presse 326, OR.en), Βρυξέλλες, 23 Νοεμβρίου 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/trans/92166.pdf

Συνθήκη για τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ενέργειας, 1994, Παράρτημα I, Προοίμιο, [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1231\(52\):EL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1231(52):EL:NOT)

Talwani Manik, Belopolsky Andrei & Berry Dianne, “Unlocking the Assets: Energy and the Future of Central Asia and the Caucasus-Geology and Petroleum Potential of Central Asia”, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, Απρίλιος 1998, <http://www.scribd.com/doc/46903404/Unlocking-the-Assets-Geology-Petroleum-Potential-Central-Asia>

Transadriatic Gas Pipeline Org., TAP Brochure, <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/fileadmin/pdfs/Tapbrochure.pdf>

Τσακίρης Θεόδωρος, *Ο Γαλάζιος Χρυσός: Οι ρωσοουκρανικές σχέσεις και η ευρωπαϊκή στρατηγική φυσικού αερίου*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2011

Upstream Online, “TAG pipe ready for action”, 14 Νοεμβρίου 2006, προσπελάστηκε στις 22 Ιουλίου 2011, <http://www.upstreamonline.com/live/article122828.ece>

Upstream Online, “BBL pumps up the volume”, 19 Αυγούστου 2008, προσπελάστηκε στις 20 Ιουλίου 2011, <http://www.upstreamonline.com/live/article161306.ece>

US Energy Information Administration, “Algeria-Analysis”, May 2009, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=AG>

Van Aartsen Jovzias, European Coordinator, Activity Report: September 2007-February 2009/ Project of European Interest no NG 3, Brussels, 4 February 2009, σ.σ. 9-10

Wingas, “Energy from North Rhine Westphalia”, 2010, <http://www.wingas.de/wedal.html?&L=1>

World Gas Intelligence, “Qatar East Europe Foray”, Energy Intelligence Group, 22 Απριλίου 2009

World Gas Intelligence, “Nabucco Open Season Inches Closer”, Energy Intelligence Group, 10 Μαρτίου 2010

Χουνδρής Γεώργιος, «Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική στην Ασία», διπλωματική εργασία Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Πειραιά, Φεβρουάριος 2009

Zakharovich Zhiznin Stanislav, “Geo-Economic Aspects of Gas Transmission from Russia”, *Nezavisimaya gazeta*, 11 Μαρτίου 2008 http://en.ng.ru/energy/2008-03-11/1_geoeconomic.html προσπελάστηκε στις 20 Ιουνίου 2011